

TAMPEREEN YLIOPISTO

Heikki Mikkonen

UUSIA TUULIA JA VANHOJA LINJOJA

Inflaation ja työttömyyden välinen suhde *Kansantaloudellisessa Aikakauskirjassa* 1960–1981

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Historian pro gradu -tutkielma
Tampere 2017

Tampereen yliopisto

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

MIKKONEN HEIKKI: UUSIA TUULIA JA VANHOJA LINJOJA: Inflaation ja työttömyyden välinen suhde *Kansantaloudellisessa Aikakauskirjassa 1960–1981*

Pro gradu -tutkielma, 113 sivua, 1 liitesivu.

Historia

Huhtikuu 2017

Tässä tutkielmassa käsitellään Kansantaloudellisen Yhdistyksen neljä kertaa vuodessa julkaisemassa *Kansantaloudellisessa Aikakauskirjassa* käytyä keskustelua inflaation ja työttömyyden välisestä suhteesta vuosina 1960–1981. Suomalainen taloustiede omaksui keynesiläisen tuloteorian ja kokonaiskysynnän käsitteet 1950- ja 1960-lukujen taitteessa. Aikaisemmin inflaatiota ja työttömyyttä oli pidetty erillisinä ongelmina, joita voitiin hoitaa selektiivisillä erityistoimenpiteillä. Talousteorian kehitys kuitenkin loi makrotaloudellisen suhteen näiden kahden käsitteen välille.

Tutkimuksen teoreettisena viitekehyksenä käytetään talousajattelun globaalia muutosta keynesiläisyydestä monetarismiin. Lähestymistapa inflaation ja työttömyyden välisen suhteen analyysille on aatehistoriallinen ja käsitehistoriallinen. Metodina käytetään teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä. Keskeisenä analyysivälineenä on myös talousajattelun jakaminen taloustieteen teorianmalliin ja talouspolitiikan politiikkamalliin.

1960-luvulla taloustieteilijät ja -poliitikot ajattelivat, että sodanjälkeinen korkean inflaation ja voimakkaiden suhdanteiden aika oli tasaantumassa. Näkemyksen seurauksena inflaatioteoreettinen tutkimus oli melko vähäistä. Siinä kuitenkin keskusteltiin inflaation ja työttömyyden suhdetta kuvaavasta Phillipsin käyrästä, johon suhtauduttiin melko varautuneesti, mutta sen käyttökelpoisuutta sekä talousteoreettisena että talouspoliittisena apuvälineenä ei kyseenalaistettu. Talouspolitiikassa käytiin talousteoriasta irrallaan olevaa keskustelua. Inflaationtorjunnan ensisijaisuutta ja sen vaikutusta pitkän tähtäimen työllisyyden hoitoon korostettiin.

1970-luvun kohonnen inflaation seurauksena inflaatioteoreettinen keskustelu lisääntyi. Phillipsin käyrän monetaristinen kritiikki huomioitiin, mutta siihen suhtauduttiin erityisesti vuosikymmenen alkupuolella väheksyvästi. Phillipsin käyrä siirtymistä ja stabiiliudesta keskusteltiin, mutta sen olemassaoloa ei kyseenalaistettu. Kritiikki Phillipsin käyrää kohtaan muodostui kuitenkin voimakkaaksi vuonna 1980 järjestetyillä työttömyyden ja inflaation suhdetta käsittelevillä teemapäivillä. Työttömyyden ja inflaation välisen suhteen käsittäminen näkyi myös työvoimapolitiikassa, jossa korostettiin varsinaisen työttömyyden hoidon lisäksi alueellisen työvoimapolitiikan hoitamisen merkitystä inflaation hillitsijänä.

Öljykriisin seurauksena myös talouspoliittinen ajattelu muuttui. Aikaisemmin vallalla ollut ajatus inflaation hillinnän ensisijaisuudesta säilyi, mutta kohonnen työttömyyden seurauksena inflaationvastainen politiikka ajautui haasteisiin. 1970-luvulla työttömyyden kohotessa ennätyskorkealle se vaikutti saavuttavan rajan, joka ei enää mahdollistanut inflaationvastaista politiikkaa kohoavan työttömyyden kustannuksella. On kuitenkin syytä esittää, että kyse ei ollut myöhäisestä siirtymästä keynesiläistyyppiseen vastasykliseen työllisyyttä tukevaan politiikkaan. Talouspoliittisen ajattelun taustalla oli edelleen monia aikaisemmilta vuosikymmeniltä tuttuja piirteitä, jotka sopeutuivat nousseen työttömyyden aiheuttamaan uuteen yhteiskunnalliseen tilanteeseen.

Sisällysluettelo

1	Johdanto	1
1.1	Suomalainen talousajattelu.....	2
1.1.1	Taloustieteen tila 1960-luvun alussa.....	3
1.1.2	Tutkimuskysymys	4
1.1.3	Aikaisempi tutkimus	7
1.2	Metodit ja lähdeaineisto	10
1.2.1	Käsitehistoria ja sisällönanalyysi	10
1.2.2	Talusteorian ja politiikan suhde	13
1.2.3	Lähdeaineisto	14
2	Inflaatio, työttömyys ja suomalaisen yhteiskunnan erityispiirteet	16
2.1	Sääntely, devalvaatiot ja kansainvälinen integraatio.....	16
2.2	Inflaation ja työttömyyden hallinta	22
2.3	Inflaatio, työttömyys ja talouskasvu.....	30
2.4	Tulopolitiikka inflaation hillitsijänä.....	40
3	Kriisi ja koulukunnat	46
3.1	Työttömyyden ja työvoimapulan yhteiskunta	46
3.2	Keynesiläisyys vastatulessa.....	59
3.3	Phillipsin käyrä ja stagflaatio	68
3.4	Inflaatio – sopuisaa yhteiseloä vai taistelua pahaa vastaan?	77
4	Työttömyyden rakenne ja talouspolitiikka	91
5	Päätelmät	97
6	Lähteet ja kirjallisuus.....	101

1 Johdanto

Talouspuhe ja siihen liittyvät argumentit ovat nousseet yhteiskunnallista päätöksentekoa ennen näkemättömän voimakkaalla tavalla leimaaviksi tekijöiksi. Yhteiskunnallisen muutoksen lisäksi taloustieteen kieli ja analyysimenetelmät ovat lisänneet suosiotaan tiedemaailmassa ja siirtyneet taloustieteestä myös muille tieteenaloille. Näihin väitteisiin tukeutuen filosofi Uskali Mäki on hieman provosoivasti todennut, että ”taloustieteen (ja talouden) filosofiasta on tullut yksi filosofian tärkeimpiä osa-alueita”.¹ Mäen ajatukseen on vaikea olla yhtymättä: talouspuhe ja markkinalogiikka ovat tunkeutuneet yhä useammalle alueelle: niiden ymmärtämisestä on tullut aikaisempaa olennaisempi osa yhteiskunnan ymmärtämistä. Onkin mahdollista jatkaa Mäen väitettä taloustieteen filosofian merkityksestä toteamalla, että talouden ja talouspuheen ymmärtämisestä on tullut myös yksi historiantutkimuksen tärkeimpiä osa-alueita

Viimeistään 1990-luvulta alkaen monet tutkijat ovat ottaneet tutkimuskohteekseen läntisissä markkinatalousmaissa 1970-luvulla käynnistyneen muutosprosessin. Tutkimuskohteeksi on otettu talousjärjestelmän hitaat ja pienet muutokset, jotka pitkällä tähtäimellä kuitenkin ovat muuttaneet koko järjestelmän luonnetta.² Tutkimuksissa esitetyt näkemykset talousjärjestelmien ja niihin kytköksissä olevien yhteiskuntien perusteellisista muutoksista ovat useimmiten olleet perusteltuja ja vakuuttavasti esitettyjä. Ne ovat olleet innoittajana myös tälle tutkielmalle.

Tutkielman tavoitteena on analysoida talouteen kytköksissä olevien käsitteiden monimuotoisuutta ja kontekstisidonnaisuutta. Lähestyn tutkimuskohdetta tulkinnallisesta viitekehystä: taloustieteen käsitteistöä ei ole olemassa sellaisenaan kielellisen ja sosiaalisen todellisuuden ulkopuolella; talouskeskusteluun liittyvässä analyysissä on pureuduttava yhteiskunnallisiin ilmiöihin ja prosesseihin, joiden seurauksena ihmiset muodostavat käsitteistä omien tulkintojensa mukaisia miellejohdotuksia ja seurauksia.³ Tarkoituksena ei ole esittää, että kielijärjestelmien ja ihmistulkinnan ulkopuolella ei ole olemassa todellisuutta, jota on mahdollista havainnoida empiirisesti;

¹ Mäki 2013, 122. Taloustieteen leviämisestä muille tieteenaloille ks. myös Sandmo 2011, 444–447.

² Käytännön esimerkin talousjärjestelmien hitaasta etenemisestä tarjoaa rahamarkkinoiden vapautumista tutkinut Eric Helleiner (1996) havainnoimalla näennäisesti pieniä tapahtumaketjuja, jotka kertautuessaan muuttavat koko rahajärjestelmän luonnetta. Viittaamaani talousjärjestelmän muutokseen liittyviä näkökulman tuojia ovat myös ainakin Blyth 2002; Judt 2005; Yliaska 2014; Nevalainen 2014; Outinen 2015; Kari 2016.

³ Bevir & Trentmann 2004, 20–21.

tarkoitukseni on kuitenkin tiedostaa, että kaikki havainnoitu informaatio muodostetaan ja jalostetaan kielijärjestelmän merkityksissä ja konteksteissa.⁴

Taloustieteen perustanastoon kuuluvat käsitteet inflaatio ja työttömyys ovat historiallisesti muotoutuneita ilmiöitä, joita on mahdollista lähestyä kontekstit tiedostavasta ja tulkinnallisesta näkökulmasta. Markus Brunnermeier, Harold James ja Jean-Pierre Landau ovat kirjoittaneet inflaatioon liittyvistä historiallisista kokemuksista: tilastoaineiston perusteella on ilmeistä, että ensimmäisen maailmansodan jälkeisen Weimarin tasavallan romahduksen ja sitä seuranneen natsien valtaannousun taustalla oli inflaation sijasta tuhoisa deflaatiokehitys. Deflaatiopelon sijasta saksalaisille syntyi kuitenkin nimenomaan inflaatiosta trauma, joka elää sukupolvien jälkeenkin ja vaikuttaa eurooppalaiseen päätöksentekoon.⁵ Historialliseen kokemukseen liittyvien teemojen avulla onkin mahdollista tuoda esiin, kuinka inflaation ja työttömyyden käsittämisen tutkimus tarjoaa erilaisia näkökulmia yhteiskunnan ymmärtämiseen kuin varsinaisten inflaatio- ja työttömyysprosessien tutkimus.

1.1 Suomalainen talousajattelu

Olen kohdistanut analyysini erityisesti taloustietelijöiden sekä poliitikkojen näkemyksiin inflaatiosta ja työttömyydestä. Jukka Pekkarinen ja Juhana Vartiainen ovat teoksessaan *Suomen talouspolitiikan pitkä linja* tuoneet osuvasti esiin, kuinka taloustiede sijoittuu ainutlaatuisella tavalla tieteen ja käytännön politiikan rajapinnalle: talouspolitiikka perustuu yhteiskuntaa koskeviin talusteoreettisiin malleihin; taloustiede kuitenkin myös myötäilee yhteiskunnan yleisiä aatevirtauksia ja toimii niiden rationalisoijana.⁶ Markkinatalousajattelussa talous mielletään usein omalakisiksi kentäksi, jossa kysyntä, tarjonta, markkinavoimat ja rationaalinen valinta muista yhteiskunnallisista ilmiöistä irrallaan neutraalisti säätelevät taloudellista toimintaa ja allokoivat resursseja. Vaikka taloustieteen piirissä yleisesti tunnustetaan myös yhteiskunnallisten ja kulttuuristen tekijöiden merkitys, arkiajattelussa ja poliittisessa retoriikassa ajatus talouden omalakisesta toiminnasta elää silti vahvana.⁷

⁴ Skinner 2002, 46.

⁵ Brunnermeier ym. 2016, 54–55.

⁶ Pekkarinen & Vartiainen 1993, 48–49.

⁷ Ks. esim. Valtonen 2011, 52.

1.1.1 Taloustieteen tila 1960-luvun alussa

Taloustieteen kehitys omaksi oppiaineekseen tapahtui Suomessa verrattain myöhään. Alun perin keskustelu taloustieteen luonteesta liittyi 1880-luvulla kansainvälisesti käytyyn metodikiistaan (*Methodenstreit*) induktiivista otetta painottavan historiallisen koulukunnan ja deduktiota ja abstrakteja teoriomalleja korostavan uusklassisen taloustieteen välillä. Uusklassisen taloustieteen metodologia omaksuttiin globaalilla tasolla taloustieteessä laajalti jo vuosisadan vaihteessa, mutta Suomessa historiallisen koulukunnan opit pysyivät yliopisto-opetuksen keskiössä vielä 1930-luvulla.⁸ Akateeminen opetus muuttui hitaasti, ja sotavuodet vaikeuttivat oleellisesti tieteellisten yhteyksien ylläpitoa, minkä lisäksi suomalaisten taloustieteilijöiden heikko englannin kielen taito vaikeutti angloamerikkalaisten oppien omaksumista.⁹ Jussi Linnamo ja Jouko Paunio ovat luonnehtineet 1950-lukua suomalaisessa kansantaloudessa suoranaiseksi pysähtyneisyyden ajaksi, jolloin tutkimusta oli vähän, sen laatu oli kyseenalaista, ja kansainvälisten kontaktien ja tutkimuskirjallisuuden hankkiminen oli vaikeaa.¹⁰ Näiden tekijöiden vuoksi uusklassisten metodien ja keynesiläisen tuloteorian vakiintuminen suomalaiseen tutkimukseen tapahtuivat vasta 1960-luvulle tultaessa.¹¹ Tero Kuitunen ja Risto Sullström ovat tutkineet suomalaisia taloustieteen väitöskirjoja ja esittäneet 1960-luvun taitteen murrosvaiheena, jossa saksalaisen ja suomalaisen tutkimuskirjallisuuden käyttö väheni ja englanninkielisen kirjallisuuden käyttö lisääntyi.¹²

1960-luku merkitsi ainakin jonkinasteista muutosta taloustieteellisessä tutkimuksessa. Matematiikkapainotteinen teoria korvasi historiallisen koulukunnan empirismiin ja induktioon perustuvan tutkimuksen. Tutkimuksen abstraktia teoriapainotteisuutta korostettiin, ja arvovapaus nähtiin tieteentekemisen elinehtona. Lisäksi 1960-luku oli taloustieteilijöille kansainvälistymisen aikaa opiskelija- ja tutkijavaihtojen sekä kansainvälisen julkaisemisen muodossa. Tämä kehitys hajotti 1900-luvun alussa esiintyneen kansantaloustieteen ja yhteiskuntatieteiden yhteyden ja erotti taloustieteen omaksi erityisalakseen.¹³ Nuoren taloustieteilijäpolven edustama looginen empirismi aiheutti monia kiistoja vanhemman tutkijajoukon epätieteelliseksi luonnehditun idealistisen metodologian kanssa. Matemaattista teoriaa painottava looginen empirismi, jota Linnamo ja Paunio

⁸ Eräsaari 2011, 266; Pihkala 2000.

⁹ Ks. esim. Hietala 2002, 534.

¹⁰ Linnamo & Paunio 2002.

¹¹ Pekkarinen & Suvanto 2002.

¹² Kuitunen & Sullström 1984, 79.

¹³ Pihkala 2000. On kuitenkin syytä huomioida, että ekonometriset menetelmät eivät yleistyneet ainoastaan 1960-luvun taloustieteessä; ne otettiin laajalti käyttöön myös esimerkiksi yhteiskuntapolitiikan ja hallintotieteen tutkimuksessa, ks. esim. Tiihonen 1990, 4.

ovat nimittäneet modernismiksi, vei kuitenkin tässä kiistassa voiton ja vakiinnutti asemansa 1960-luvun tutkimuksessa.¹⁴

Taloustieteen metodologian uudistuminen näkyi konkreettisella tavalla myös inflaation ja työttömyyden ymmärtämisessä. Ennen keynesiläisen makrotalousteorian yleistymistä esimerkiksi inflaation hillitseminen ja työttömyyden hoito ymmärrettiin erillisiksi toimenpiteiksi, joilla ei ollut kokonaistaloudellisia vaikutuksia. Ensisijaisena mekanismina työllisyyden lisäämiseen korostettiin työllisyysmäärärahojen merkitystä, ja yksittäisen välillisen veron korottaminen tai korottamatta jääminen saatettiin ymmärtää inflaation vastaiseksi toimenpiteeksi. Esimerkiksi työllisyysmäärärahojen rahoittaminen valtion muita menoja leikkaamalla tai veroja korottamalla oli mahdollista perustella työllisyyttä lisäävänä toimenpiteenä.¹⁵ Makrotalousteorian kehittyminen kuitenkin loi erilaisia mekanismeja mallintaa kokonaiskysynnän säätelyn vaikutuksia sekä inflaation ja työttömyyden välisiä yhteyksiä esimerkiksi tässä tutkimuksessa käsiteltävän Phillipsin käyrän avulla. Tämä inflaation ja työttömyyden välisen makrotaloudellisen suhteen ymmärrys tarjoaa keskeisen lähtökohdan tutkimuskysymykselle. Inflaation ja työttömyyden välisen suhteen analyysissä on kuitenkin tärkeää huomioida erot taloustieteellisessä keskustelussa ja poliittisessa päätöksenteossa: vaikka keynesiläinen makroteoria muovasi keskeisellä tavalla 1960-luvun taloustieteilijöiden näkemyksiä, poliittisessa kielessä esiintyi edelleen usein ajatus työttömyydestä ja inflaatiosta erillisinä ongelmina, joiden hoitoon vaadittiin selektiivisiä erityistoimenpiteitä.¹⁶

1.1.2 Tutkimuskysymys

Edellä mainittujen seikkojen perusteella 1960-luku vaikuttaa luontevalta lähtötilanteelta suomalaisen taloustieteen tutkimukselle. Oivan tarkkailupaikan siitä alkavalle työttömyyden ja inflaation käsitteelliselle kehitykselle tarjoaa Taloustieteellisen yhdistyksen¹⁷ julkaisema

¹⁴ Linnamo & Paunio 2000. Tässä yhteydessä lienee tarpeellista esittää huomio Linnamon ja Paunion käyttämän modernismin luonteesta. 1960-luvun ilmiönä modernisaatiolla voidaan viitata Linnamon ja Paunion tapaan loogisen empirismin ja matemaattisen formalismin nousuun. Viime vuosikymmenten sosiologisessa keskustelussa tämän kaltaiseen modernismiin on kuitenkin suhtauduttu kriittisesti: sitä on pidetty eräänlaisena amerikkalaistumisena, jossa Yhdysvalloille tyypillinen yhteiskunta- ja tiedemalli nähdään abstraktina ja arvovapaana prosessina. Ks. esim. Alexander 1994. Myös taloustieteilijöiden (tai ainakin taloustieteenfilosofien) keskuudessa modernismi on jo pitkälti hylätty. Ks. Backhouse 2012.

¹⁵ Pekkarinen ym. 1984, 234–236.

¹⁶ Tämän suomalaisen talouspolitiikan ja talousteorian välisen jännitteen ovat tuoneet esiin esim. Pekkarinen & Heinonen 1998; Heinonen ym. 1996

¹⁷ Vuosina 1904–2009 *Kansantaloudellista Aikakauskirjaa* julkaisi Kansantaloudellinen yhdistys, joka yhdistyi Taloustieteellisen seuran kanssa muodostaen Taloustieteellisen yhdistyksen. Kolmas merkittävä suomalainen taloustieteellinen yhdistys on ruotsinkielinen Ekonomiska Samfundet i Finland, jonka pääjulkaisu on *Ekonomiska Samfundets Tidskrift*.

*Kansantaloudellinen Aikakauskirja*¹⁸, joka on neljä kertaa vuodessa ilmestynyt taloustieteeseen ja talouspolitiikkaan keskittynyt julkaisu. Tutkimuskysymyksenä on analysoida, millä tavoin *Kansantaloudellisessa Aikakauskirjassa* käsiteltiin inflaation ja työttömyyden välistä suhdetta 1960-luvulta ja 1980-luvun alkuun. Tutkimuskysymys on rakentunut nimenomaan inflaation ja työttömyyden välisen suhteen analyysille, minkä seurauksena joitakin inflaation ja työttömyyteen liittyviä keskeisiä teemoja on jäänyt pois tutkielmasta: esimerkiksi inflaation vaikutus julkisen sektorin kasvuun muodostui 1970-luvulla merkittäväksi keskustelunaiheeksi.¹⁹ Vaikka inflaation ja julkisen sektorin suhde on niin laaja alue, että sen voi sanoa koskevan myös inflaation ja työttömyyden välistä suhdetta, tutkielman rakennetta on kuitenkin ollut pakko rajata koskemaan inflaation ja työttömyyden välistä välitöntä taloustietelijöiden käsittämää reflektoitua suhdetta. Muussa tapauksessa tutkimuskysymyksestä olisi muodostunut liian laaja pro gradu -tutkielmaksi.

Tutkimuskysymyksen ajatuksellisena lähtökohtana on ollut havainnoida, minkälaisena suomalaisten taloustieteilijöiden keskustelu näyttäytyi ennen vuonna 1973 käynnistynyttä öljykriisiä ja tarkastella seuraavina vuosina tapahtuvia muutoksia. Tutkimusajankohdan päättämäinen 1980-luvun alkuun on tapahtunut sekä aineiston että yhteiskunnallisten muutosten perusteella. Kansantaloudellinen Yhdistys järjesti vuonna 25. syyskuuta 1980 teemapäivän otsikolla *Työttömyyden rakenne ja talouspolitiikka*. Tilaisuuden tavoitteena oli ”koota ajankohtaiset suomalaisten ekonomistien näkemykset työttömyyden syistä, rakenteesta ja torjuntamahdollisuuksista”.²⁰ Teemapäivän alustukset ja kommenttipuheenvuorot koottiin vuoden 1981 *Kansantaloudellisen Aikakauskirjan* ensimmäiseen numeroon. Niissä käsiteltiin perusteellisesti työttömyyden ja inflaation välistä suhdetta tavalla, joka erosi 1970-luvulla esitetyistä näkemyksistä ja tarjosi eräänlaisen murroskohdan 1960-luvun alussa käynnistyneeseen Phillipsin käyrää koskevaan keskusteluun.²¹ Lisäksi 1980-luvun alku oli päätepiste tilanteelle, jossa rahamarkkinoiden vapauttaminen ei ollut vielä perusteellisella tavalla muuttanut yhteiskunnan rakenteita ja taloustietelijöiden ymmärrystä niistä. Säänneltyjen rahamarkkinoiden viimeiset vuodet tarjoavat luontevan päätöspisteen tutkimusajankohdalle.²²

Koska tutkimuskysymykseni perustana on inflaation ja työttömyyden välisen suhteen historiallinen määrittely, käsitteiden perusteellinen analyysi johdanto-osuudessa ei ole vaikuttanut mielekkäältä.

¹⁸ Tunnettiin vuoteen 1929 asti *Yhteiskuntataloudellisena Aikakauskirjana*.

¹⁹ Ks. esim. Leponiemi 1977; Vartiainen 1977.

²⁰ [Toimitus], ”Työttömyyden rakenne ja talouspolitiikka”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1/1981.

²¹ Erityisesti Kukkonen 1981; Virén 1981; Relander 1981; Tanskanen 1981; Luukko 1981.

²² Markus Karin (2016) väitöstutkimus tarjoaa perusteellisen ja selkeän kuvauksen rahamarkkinoiden vapautumisen vaikutuksesta suomalaiseen yhteiskuntaan.

Yleisesti määriteltynä inflaatiolla kuitenkin viitataan hintatason nousuun. Hintatason nousua pyritään mittaamaan eri indekseillä, joista yleisin on kuluttajahintaindeksi.²³ Työttömäksi määritellään henkilö, jonka kuuluu työvoimaan ja on vailla työtä. Työvoimaksi Suomessa on perinteisesti määritelty 15–74 vuotiaat henkilöt, jotka ovat työmarkkinoiden käytettävissä. Työttömyysasteen määrittely on aiheuttanut usein hankaluuksia, sillä siihen on käytetty kahta mittaria. Tilastokeskuksen työvoimatutkimus on tilastoinut työttömyyttä kuukausittain vuodesta 1959 alkaen. Kuukausittaisen tilastoinnin valinta perustui maatalousvaltaisen yhteiskunnan työttömyyden suuriin kausivaihteluihin. Myös työ- ja elinkeinoministeriö (TEM) on tilastoinut työttömyyttä. TEM:n työttömyystilastot ovat perinteisesti kesäisin olleet matalampia kuin Tilastokeskuksen, sillä niissä ei olla tilastoitu opiskelijoiden työnhakua. Kausitasoitettuna sekä Tilastokeskus että TEM ovat kuitenkin tilastoineet työttömyyttä melko yhteneväisesti.²⁴

Toisen maailmansodan jälkeistä angloamerikkalaista talouskeskustelua hallitsi pitkään keynesiläinen ajatus inflaation ja työttömyyden käänteisestä verrannollisuudesta: täystyöllisyyttä eli alhaista työttömyyttä oli mahdollista pitää yllä korkeammalla inflaatiotasolla.²⁵ Monetarismiin kytkeytyneet rahan kvantiteettiteoria ja pysyvän tulon hypoteesi saivat kuitenkin 1970-luvun öljykriisien seurauksena laajamittaista kannatusta, mikä erotti toisistaan inflaatioon ja työttömyyteen liitetyn yhteyden.²⁶ Inflaatio alettiin yhä laajemmin nähdä työttömyyteen nähden ensisijaisena ongelmana.²⁷

1970-luvulla keskustelu työttömyydestä ja inflaatiosta kasvoi myös määrällisesti. Google Ngram on palvelu, jolla voidaan tutkia sanojen ja käsitteiden käytön yleisyyttä tietokantaan kuuluvissa digitoituissa julkaisuissa.²⁸ Sen avulla on mahdollista havaita, että englanninkielisessä kirjallisuudessa sekä työttömyydestä että inflaatiosta kirjoittaminen yleistyi 1970-luvulta alkaen. Erityisesti keskustelu inflaatiosta yleistyi niin paljon, että siitä tuli työttömyyttä käytetympi sana. Palvelun avulla ei ole mahdollista havainnoida suomenkielistä keskustelua, mutta englanninkielisen

²³ Ks. esim. Pohjola 2014, 183–185.

²⁴ Hulkko & Tossavainen 2009.

²⁵ Pekkarinen & Vartiainen 1995, 165; Kiander 2013, 27.

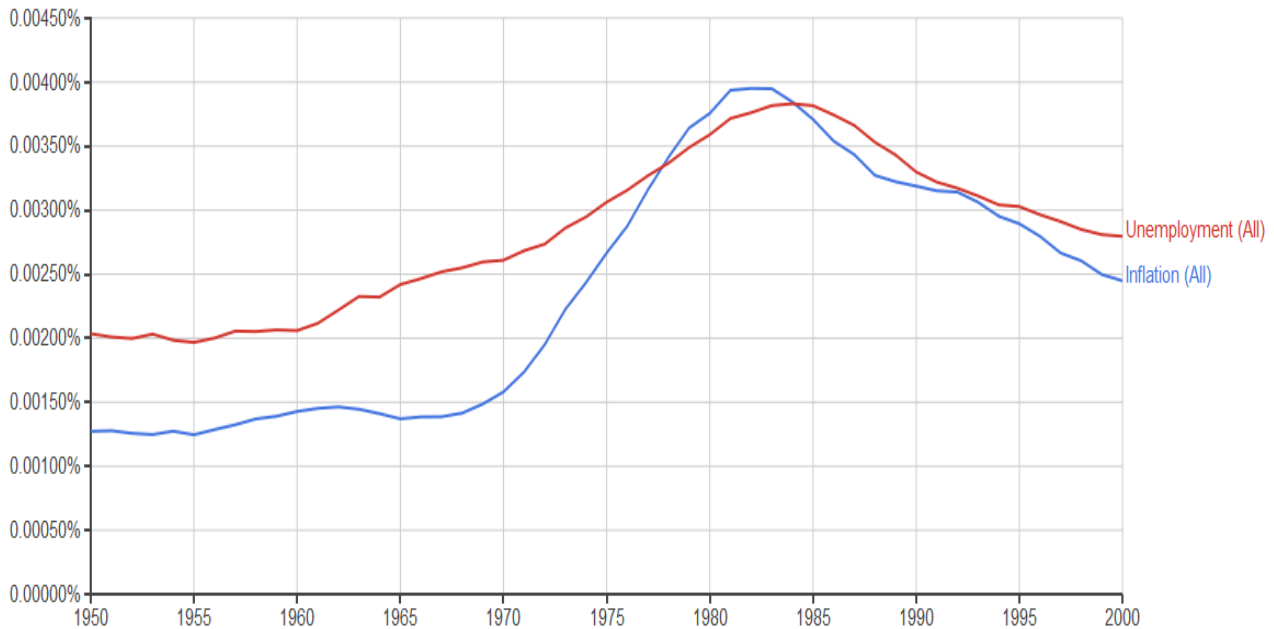
²⁶ Sandmo 2011, 416–418. Monetaristinen kritiikki sai myöhemmin jatkoa myös Robert Lucasin rationaalisten odotusten teorian muodossa. Ks. Screpanti & Zamagini 2005, 340–343.

²⁷ Blyth 2002; Kiander 2013.

²⁸ Google Ngram -palvelun kymmeniä miljoonia digitoituja teoksia sisältävän tietokannan avulla on mahdollista tutkia eri sanojen syntyä ja yleisyyttä vuosien 1500–2000 välillä. Palvelun n-grammien avulla voi laskea hakusanan vuosittaiset viittauserät. Tällä hetkellä tietokantaan on mahdollista tehdä hakuja lukuisilla kielillä, mutta suomen kieli ei ole mukana. Palvelua ei juuri ole käytetty historian tutkimuksen apuvälineenä ja siihen on syytä suhtautua melko varovaisesti, mutta sen käyttö tarjoaa ainakin taustatukea erilaisille käsitteellisille analyyseille. Ks. Gratien & Pontillo 2014.

keskustelun muutos on tärkeä pitää mielessä siksi, että lähes kaikki suomalaiset taloustieteilijät seurasivat englanninkielistä keskustelua ja havainnoivat kansainvälisen tutkimuksen suuntauksia.

Kuvio 1 *N-grammit (n=3) hakusanoilla inflation ja unemployment Googlen englanninkielisessä tietokannassa 1950–2000.*

Lähde: Google Ngram.

Suomalaisen keskustelun vertaaminen kansainväliseen keskusteluun tarjoaa lähtökohdan tutkimusasetelmalle, mutta on myös syytä huomioida suomalaisen talousajattelun erityispiirteet. Keynesiläisyyteen liitettäviä piirteitä omaksuttiin monin tavoin toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa: valtiojohtoinen yhteiskuntasuunnittelu kytkeytyi luontevasti sotakorvausten ja jälleenrakentamisen haasteisiin.²⁹ Jukka Pekkarinen ja Juhana Vartiainen ovat kuitenkin esittäneet, että keynesiläinen ajatus täystyöllisyyspolitiikasta ja inflaation hallinnasta ei vastaavalla tavalla rantautunut sotien jälkeiseen Suomeen.³⁰ Ei ole siis syytä olettaa, että suomalainen keskustelu seuraisi kansainvälistä suuntausta myöskään 1970-luvulla käynnistyneen lisääntyneen inflaatiokeskustelun mukana.

1.1.3 Aikaisempi tutkimus

²⁹ Ks. esim. Eskola 2002, 235–236; Kuisma 2004, 122.

³⁰ Pekkarinen & Vartiainen 1993, 56–57.

Suomen toisen maailmansodan jälkeisestä talousajattelun historiasta ei ole kirjoitettu kovinkaan montaa kokonaisvaltaista teosta, mutta joitakin katsauksia on löydetty. Esimerkiksi Kansantaloudellisen yhdistyksen historiasta kirjoitettu artikkelikokoelma *Sata vuotta suomalaista kansantaloustiedettä: Kansantaloudellinen yhdistys 1884–1984* on tarjonnut kattavan pohjan Kansantaloudellisen Yhdistyksen ja *Kansantaloudellisen Aikakauskirjan* julkaisutoimintaan, metodologisiin keskusteluihin ja kansantaloustieteen opetuksen kehitykseen.³¹ Myös Erkki Pihkalan osana Suomen tieteen historia -projektia kirjoittama taloustieteitä käsittelevä artikkeli on antanut valaisevan katsauksen suomalaisen taloustieteen laajempaan oppihistoriaan.³²

Pihkalan artikkelia on kuitenkin myös kritisoitu. Jussi Linnamo on lukuisten lievien asiavirheiden huomioimisen lisäksi kummastellut, kuinka Pihkalan artikkelin oppihistoria loppuu ajallisesti 1970-luvulle, kun muissa teossarjan artikkeleissa se yleensä jatkuu 1990-luvulle.³³ Toisaalta Linnamo esittää varsin aiheutontakin kritiikkiä toteamalla, kuinka 1900-luvun alun sosialismin ja osuustoiminnan ottaminen mukaan artikkeliin oli taloustieteen historian kannalta ”aivan tarpeetonta”.³⁴ Linnamon tiedekuvan taustoja avaa varsin kuvaavasti artikkeli, jonka hän on kirjoittanut yhdessä Jouko Paunioin kanssa.³⁵ Linnamo ja Paunio olivat osa niin sanottua O-ryhmää, jonka nuorten taloustieteilijöiden polvi muodosti 1950- ja 1960-luvuilla. Linnamon metodologinen tausta on loogisessa empirismissä ja formaalissa matemaattisessa mallintamisessa. Artikkelissa Linnamo itsekkin myöntää, että hänen tietoteoreettinen äärimmäisyytensä on lieventynyt 1960-luvulta, mutta lienee perusteltua olettaa, että hän tulkitsee taloustiedettä edelleen metodologisesti positivistisesta ja deduktiivisesta viitekehuksesta, mikä selittänee hänen näkemyksiään Pihkalan aihevalinnoista. Linnamon ja Paunioin artikkeli yhdessä samasta teoksesta löytyvän Jukka Pekkarisen ja Antti Suvannon O-ryhmää käsittelevän katsauksen kanssa on kuitenkin tarjonnut tämän tutkimuksen kannalta tärkeää tietoa 1960-luvun taloustieteen tilasta Suomessa.³⁶

Suomalaista 1900-luvun jälkipuoliskon taloustiedettä on varsinaisen taloustieteen oppihistorian lisäksi käsitelty lukuisissa teoksissa. Erityisesti Jukka Pekkarisen ja Juhana Vartiainen vuonna 1993 julkaisema *Suomen talouspolitiikan pitkä linja* tarjoaa laajan ja tarkkanäköisen katsauksen suomalaiseen 1900-luvun talousajatteluun.³⁷ Teoksen tarjoama analyttinen viitekehys

³¹ Koskenkylä ym. 1984.

³² Pihkala 2000.

³³ Linnamo 2000.

³⁴ Linnamo 2000, 324.

³⁵ Linnamo & Paunio 2002.

³⁶ Pekkarinen & Suvanto 2002.

³⁷ Pekkarinen & Vartiainen 1993.

taloustieteellisen keskustelun ja talouspoliittisen päätöksenteoksen erottamiselle on ollut tämän tutkielman kannalta erityisen hyödyllinen. Suomalaiseen talousajatteluun on mahdollista perehtyä myös monien pankkihistorioiden kautta. Vaikka niiden pääpaino on yrityshistoriamaiseen tapaan tutkimuskohteena olevan instituution kuvauksessa, ne ovat tarjonneet kuitenkin myös laajemman tarkasteluikkunan suomalaiseen yhteiskuntaan ja erityisesti valuuttapoliittiseen ajatteluun.³⁸

Inflaatioon ja työttömyyteen liittyvän yhteiskunnallisen keskustelun kontekstoinnissa monista teoksista on ollut suurta apua. Sakari Heikkisen ja Seppo Tiihosen kirjoittama valtiovarainministeriön historia on tarjonnut taustoitusta erityisesti suomalaisen talouspolitiikan ymmärtämiseen ja valtiovarainministeriön ajatusmalleihin.³⁹ Juhana Aunesluoman teos *Vapaakaupan tiellä – Suomen kauppaja integraatiopolitiikka maailmansodista EU-aikaan* on ollut korvaamaton apu suomalaisen yhteiskunnan kansainvälisen integraation ja sen aiheuttamien syvällisten yhteiskunnallisten muutosten taustoittamisessa.⁴⁰ Tapion Bergholmin Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön historioissa on käsitelty perusteellisesti Suomen työmarkkinatilannetta ja tulopolitiikan roolia inflaation ja työllisyyden hoitamisessa.⁴¹

Taloustieteellisen ajattelun globaalien muutosten ja erityisesti teoriatason kehityksen taustoittaminen perustuu tässä tutkimuksessa pitkälti kansainväliseen kirjallisuuteen. Agnar Sandmonin *Economics Evolving: A History of Economic Thought* on selkeästi, mutta tarkkanäköisesti kirjoitettu katsaus taloustieteen tilasta Adam Smithin ajoista nykypäivään.⁴² Matemaattisempaa ja formaalien taloustieteen teorianmallien muodossa kirjoitettua talousajattelun historiaa edustaa Ernesto Screpanti ja Stefano Zamaginin *An Outline on the History of Economic Thought*, joka käsittelee talusteorioiden kehitystä keskiajalta aina nykypäivän feministisiin talusteorioihin.⁴³ Vaikka nämä teokset tarjoavatkin talusteoreettista pohjaa myös suomalaisen taloustieteen kehitykselle, on suomalaisen taloustieteen erityispiirteiden kontekstointi kuitenkin mielekästä ja tärkeää. Erityisesti Jukka Pekkarinen ja Visa Heinonen ovat tuoneet esiin Suomen talouden perifeerisen aseman, minkä he ovat taloushistorioitsija Alexander Gerschenkroon tukeutuen tulkinneet vaikuttavan poliittisen intervention ja virkamieskunnan vahvaan otteeseen suomalaisessa talousajattelussa.⁴⁴ Esimerkiksi

³⁸ Esim. Kuusterä & Tarkka 2012; Kuisma 2004.

³⁹ Heikkinen & Tiihonen 2010.

⁴⁰ Aunesluoma 2011.

⁴¹ Bergholm 2007; Bergholm 2012.

⁴² Sandmo 2011.

⁴³ Screpanti & Zamagini 2005.

⁴⁴ Pekkarinen & Heinonen 1998, 88.

tämä perifeerisyys yhdessä myöhäisen palkkatyöyhteiskunnan kehityksen⁴⁵ kanssa ovat tuoneet suomalaiseseen taloustieteeseen erityispiirteitä, joita kannattaa tutkia omassa kontekstissaan.

1.2 Metodit ja lähdeaineisto

1.2.1 Käsitehistoria ja sisällönanalyysi

Lähestyn inflaatiota ja työttömyyttä käsitteinä, joiden merkitys ei ole staattinen ja ulkoa päin saneltu; eri keskustelijat voivat tulkita näitä käsitteitä eri tavoin, ja tulkintaprosessin ymmärtäminen on myös tutkimusprosessin kannalta tärkeää.⁴⁶ Käsitehistoriallisen lähestymistavan kannalta on oleellista tuoda esiin, kuinka käsitteet eivät ole itsestään selvinä ymmärrettäviä ilmiöitä; niihin liittyy lukuisia historiallisia kehityskulkuja ja poliittisia kiistoja.⁴⁷ On myös tärkeää nostaa esiin, että tutkimuksessa ei ole kyse puhtasoppisesta aatteiden tai käsitteiden historiasta vaan inhimillisestä toiminnasta ja ymmärtämisen prosesseista: käsittämisen historiasta.⁴⁸

On kuitenkin olennaista, että käsitehistoriallisessa analyysissä ei keskitytä ainoastaan tekstisisällön lähilukuun; tekstin kontekstointi ympäröivän yhteiskunnan rakenteisiin on sisällön syvällisen tulkinnan kannalta välttämätöntä.⁴⁹ Markku Hyrkkänen on nostanut esiin aate- ja sosiaalihistoriaan liittyvän erottelun ongelmallisuutta: esimerkiksi tässä tutkimuksessa käsitteen sisällöllisen analyysin tekeminen ei ole mahdollista ilman taloustieteen historian ja suomalaisen yhteiskunnan kehityksen tuntemusta.⁵⁰ Rakenteiden ja käsitteiden suhde on kaksisuuntainen: sosiaaliset ja taloudelliset rakenteet rajaavat käsitteitä, mutta samaan aikaan käsitteet myös hitaasti uusintavat rakenteita.⁵¹

Markku Hyrkkänen on Quentin Skinnerin ajatteluun tukeutuen korostanut käsitteiden tutkimuksessa huomion kiinnittämistä tekstissä esiintyviin puhetapoihin ja konventioihin: käsitteen ymmärtämisen kannalta olennaista on siihen liittyvän tekstin normatiivinen luonne, joka rajaa käsitteen merkityksiä.⁵² Käsitehistoriallisessa lähestymistavassa olennaista on jättää vähemmälle huomiolle

⁴⁵Jorma Kalelan (1989, 18) mukaan palkkatyöstä muodostui suomalaisen yhteiskunnan perustila vasta 1970-luvulla.

⁴⁶Hyvärinen et al. 2003, 10. Ks. myös Bevir & Trentmann 2004, 20–21.

⁴⁷Kettunen 2008, 133.

⁴⁸Vrt. Hyrkkänen 2002, 112.

⁴⁹Skinner 2002 57–89.

⁵⁰Vrt. Hyrkkänen 2002, 33–35.

⁵¹Hyvärinen ym. 2003, 13.

⁵²Hyrkkänen 2002 178–179.

käsitteen alkuperän tai merkityksen analyysi ja keskittyä historiallisten toimijoiden tarkoitusten ja toiminnan tutkimiseen.⁵³ Käsitteiden merkitys muodostuu kielellisen ja ei-kielellisen todellisuuden rakentamisessa, odotushorisonttien laajentamisessa ja sulkemisessa sekä agendan muotoiluun liittyvässä valtataistelussa.⁵⁴ Inflaation ja työttömyyden käsitehistorian tutkimuksessa onkin mielekästä ottaa huomion kohteeksi asiayhteydet, lausumat ja kontekstit, joissa niitä käytetään. Käsitteiden käyttöön liittyy kiistoja ja valtataistelua, ja tämän tutkimuksen tavoitteena on havainnoida inflaation ja työttömyyden välisen suhteen konteksteissa esiintyviä ajallisia muutoksia.

Käsitehistoriallisen tutkimusotteen taustoittamana tutkielman metodologia on rakentunut monien laadullisen tutkimuksen elementtien varaan. Laadullisen tutkimuksen voi pelkistetyimmillään sanoa olevan tutkimusta, jonka lähdeaineistona on tekstiä.⁵⁵ Toisaalta Pertti Töttö on osuvasti todennut, että jako laadulliseen ja määrälliseen tutkimukseen on mielivaltaisen: ennemminkin pitäisi puhua jaosta teoreettiseen ja empiiriseen tutkimukseen, josta jälkimmäisen on mahdollista jakaa määrälliseen ja laadulliseen tutkimukseen.⁵⁶ Lähdeaineiston analyysivaiheessa keskeisenä metodina on ollut sisällönanalyysi, joka on yksi laadullisen tutkimuksen keskeisistä menetelmistä ja mahdollistaa tutkimusanalyysin tekemisen suhteellisen vapaasti. Sisällönanalyysi tarjoaa metodin aineiston järjestämiseksi pienempiin osiin ja pienemmissä osissa tapahtuvalle luokittelulle. Seurauksena ei ole valmiita johtopäätöksiä vaan tilanne, jossa aineiston pohjalta on mahdollista tehdä johtopäätöksiä.⁵⁷

Jouni Tuomi ja Anneli Sarajärvi ovat jakaneet sisällönanalyttisen lähestymistavan kolmeen osaan. Aineistolähtöisessä analyysissä lähtökohtana on tutkimusaineiston käyttäminen ilman ohjaavia teoreettisia viitekehyksiä. Ideaalitulanteessa aikaisemmillä havainnoilla, ideoilla tai teorioilla ei ole mitään tekemistä analyysivaiheen toteuttamisen kanssa. Teorialähtöisessä analyysissä tutkimusprosessi nojaa johonkin tiettyyn teoriaan, jonka pohjalta määritellään tutkimuksen keskeiset käsitteet. Analyysin taustalla on usein aikaisemman teorian testaaminen uudessa kontekstissa. Kolmas sisällönanalyysin muoto on teoriasidonnainen tai teoriaohjaava analyysi, johon liittyy teoreettisia kytkentöjä, mutta teoria ei suoraan ohjaa analyysivaihetta. Analyysin tarkoituksena ei ole testata teoriaa vaan luoda uusia ajatusuria.⁵⁸ Tässä tutkielmassa sisällönanalyttisenä välineenä on ollut teoriaohjaava analyysi: ohjaavina taustateorioina ovat olleet

⁵³ Kuukkanen 2006, 8.

⁵⁴ Kettunen 2003, 168.

⁵⁵ Eskola & Suoranta 1998, 12.

⁵⁶ Töttö 2012, 57.

⁵⁷ Tuomi & Sarajärvi 2009, 103.

⁵⁸ Tuomi & Sarajärvi 2009, 95–100.

keynesiläisyys ja monetarismi. Nämä teoreettiset viitekehukset ovat ohjanneet tutkimusprosessia ja aineiston tulkintaa, mutta analyysi ei ole rajoittunut ainoastaan näiden taustateorioiden tarjoamiin luokitteluihin.

Teorian ja empirian välistä suhdetta on usein kuvattu myös induktiivisen ja deduktiivisen päättelyn käsitteillä. Induktiolla viitataan yksityiskohdista yleistyksiin etenevää päättelyä, jossa tutkimushypoteesi muodostetaan aineiston pohjalta. Induktiivisessa äärimmäisyydessä laadullisen tutkimuksen sanotaan olevan pätevää ainoastaan, kun teoria muodostetaan kerätyn aineiston pohjalta. Deduktiivisen päättelyn keskiössä on teoriatasolta yksittäisiin havaintoihin etenevä logiikka. Tässä usein luonnontieteissä käytetyssä päättelymuodossa teoria tarjoaa tutkimukselle hypoteesin, jota vasten kerättyä aineistoa testataan. Deduktio ja induktio eivät kuitenkaan ole täysin vastakkaisia metodeja ja erityisesti puhtaan induktion mahdollisuus on asetettu kyseenalaiseksi. Kolmas päättelyn laji abduktio tarjoaa mahdollisesti sekä induktiivista että deduktiivista päättelyä hedelmällisemmän lähtökohdan teorian ja empirian vuoropuhelulle. Abduktiivisen päättelyn keskiössä on enemmän tai vähemmän muotoiltu johtoajatus, joka ohjaa aineiston keräämistä ja jäsentelyä. Teoreettisten taustaolettamusten avulla pyritään saavuttamaan selitettävälle ilmiölle paras mahdollinen selitys.⁵⁹ Tässä tutkielmassa käytetty johtoajatus keynesiläisyydestä ja monetarismiin tapahtuneesta siirtymästä tai siirtymän puutteesta on ollut tutkimusprosessia ohjaava abduktiivinen johtolanka.

Keynesiläisyyden ja monetarismin tarjoamaa teoreettista viitekehystä voisi myös kutsua eräänlaiseksi teorioiden heuristiseksi käytöksi. Teorioiden heuristisella käytöllä historian tutkimuksessa viitataan niiden tarjoamiin ideoihin, kiinnekohtiin ja vertailuihin, jotka ohjaavat tutkimusprosessia. Tavoitteena ei ole tukeutua teorioihin jäykän deduktiivisesti vaan ottaa käyttöön niiden tarjoamia apuvälineitä niiltä osin kuin ne soveltuvat tutkimuskysymykseen. Teorian heuristinen käyttö ei myöskään ole yksisuuntainen prosessi; siihen sisältyy myös ajatus teorian testaamisesta aineiston perusteella.⁶⁰ Tämän tutkielman tavoitteena onkin ollut tarjota empiirisiä havaintoja inflaation ja työttömyyden välisestä suhteesta suomalaisessa keynesiläisessä ja monetaristisessa viitekehyksessä.

⁵⁹ Grönfors 2011, 14–19. Abduktiosta ja historian tutkimuksesta ks. Wuokko 2016, 50–51.

⁶⁰ Teräs 2005, 150.

1.2.2 Talusteorian ja politiikan suhde

Inflaation ja työttömyyden välisen yhteyden analyysissä keskeisessä roolissa on ollut talusteorian ja talouspolitiikan välisen jännitteen ymmärtäminen. Moderni kansantaloustiede levisi Suomeen kansainvälisesti vertailtuna varsin myöhään.⁶¹ Suomi myös pysyi toisen maailmansodan jälkeen vuosikymmeniä sääntelytaloutena, jossa valtion asema oli vahva.⁶² Rakennemuutos maatalousvaltaisesta pienviljelijätaloudesta kaupungistuvaksi palkkatyöyhteiskunnaksi oli varsin nopea, mutta kansainvälisesti vertaillen se tapahtui myöhään.⁶³ Jukka Pekkarinen ja Visa Heinonen ovat näihin seikkoihin tukeutuen tuoneet esiin Suomen talouden perifeerisyyden, mikä on johtanut valtion ja virkamieskunnan erityisen vahvaan roolin talouselämässä.⁶⁴

Virkamieskunnan vahva rooli talouspoliittisen agendan rakentamisessa on herättänyt tutkijoissa keskustelua. Jukka Pekkarinen ja Juhana Vartiainen ovat suomalaisen talouspolitiikan pitkää linjaa tutkiessaan luoneet talouden kaksijakoisuutta kuvaavan käsiteparin teoriamalli ja politiikkamalli. Pekkarisen ja Vartiaisen mukaan virkamiesten käyttämät käsitteet ja näkemykset poliittisen markkinaintervention ehdoista ovat erilaisia kuin akateemisessa taloustieteessä. Lisäksi virkamiesten käyttämä käsiteapparaatti vaikuttaa olevan immuuni kansantaloustieteessä tapahtuvalle kehitykselle.⁶⁵ Tätä virkamieskunnan vahvaa asemaa on luonnehdittu suoranaiseksi sisäänpäin kääntyneisyydeksi, piittaamattomuudeksi kannanottojen systemaattisista perusteluista ja eristäytymiseksi talouspoliittisesta keskustelusta, jos kyse ei ole omien näkemysten teesinomaisesta julistamisesta.⁶⁶ Tämä suomalaisen talouskeskustelun vahva jännite taloustieteen ja talouspolitiikan välillä on muodostanut keskeisen sisällönanalyttisen jaottelukeinon lähdeaineistolle.

Pienen maan tieteen ja tiedepolitiikan haasteita on lähestytty myös suomalaisen tieteen tutkimuksen lähtökohdista. Veronica Stolte-Heiskanen on tutkinut suomalaista tiedepolitiikkaa käyttäen apuna keskuksen ja periferian käsitteitä. Kansainvälinen tutkimusyhteistyö on pienelle maalle tärkeää, sillä kansainväliset kysymyksenasettelut ja yhteydet tekevät tutkijoista parempia ja paremmat tutkijat tekevät kansallisesta tieteestä parempaa; myös kansainvälinen tiede kehittyy, kun kansallisten tutkimusten tulokset akkumuloituvat yhteiseksi tiedoksi. Kansainväliset tiedeyhteisöt eivät

⁶¹ Ks. luku 2.1.

⁶² Ks. esim. Pekkarinen & Vartiainen 1993. Markku Kuisma (2015) on lisäksi vakuuttavasti osoittanut toisen maailmansodan jälkeisten Suomen ja Neuvostoliiton talousjärjestelmien yhteenliittymän, mikä on Kuisman mukaan konvergoinut Suomen talousjärjestelmää Länsi-Euroopan lisäksi myös Neuvostoliiton suuntaan.

⁶³ Hjerpe & Jalava 2006.

⁶⁴ Pekkarinen & Heinonen 1998.

⁶⁵ Pekkarinen & Vartiainen 1993, 58–71.

⁶⁶ Pekkarinen & Heinonen 1998, 97.

kuitenkaan ole jakautuneet tasaisesti vaan keskittyneet muutamiin maihin. Nämä keskuksat ohjaavat monopolin lailla tieteen kehitystä, jota periferiat käyttävät mittarina oman tieteesä tasolle. Pienen perifeerisen maan tieteele syntyy dualistinen tehtävä pysyä kansainvälisen tieteen eturintamassa ja samalla tarjota ratkaistuja kansallisiin ongelmiin.⁶⁷ Tämä tieteen kansainvälisessä eturintamassa pysymisen tavoitteen ja tieteenalan kansallisten vaatimusten jännite on näkyvissä myös *Kansantaloudellisen Aikakauskirjan* keskusteluissa. Taloustieteen esitettiin 1970-luvulla useaan otteeseen muuttuneet liian teoreettiseksi tutkimukseksi, jolla ei ole annettavaa käytännön politiikalle eikä varsinkaan oletettuihin Suomen erityisoloihin.

Jukka Pekkarinen ja Antti Suvanto ovat tuoneet esiin taloustieteen kehitysprosessin monimuotoisuuden: sitä voidaan hahmottaa tieteen sisäisillä tekijöillä korostamalla itsenäisten ajattelijoiden ja eri koulukuntien asemaa; toisaalta muutoksen kuvaamisessa voidaan tuoda esiin tiedeyhteisön ulkopuolisia tekijöitä ja yhteiskunnallisia muutoksia.⁶⁸ Tieteenfilosofi Ilkka Niiniluoto on määritellyt tämän tieteen kaksijakoisuuden internalismiksi ja eksternalismiksi.⁶⁹ Pyrinkin ottamaan inflaation ja työttömyyden käsitteiden muotoutumisessa huomioon prosessin kaksijakoisuuden. Tavoitteena ei kuitenkaan ole kirjottaa minkäänlaista taloustieteen yhtenäistä oppihistoriaa, joka kuvaisi kattavasti tieteenalan kehitystä nykypäivään. Lähtökohtana ovatkin enemmän Michel Foucault'n korostamat näkemykset tiedon tuottamiseen liittyvistä katkoksista, päällekkäisyyksistä ja epäsäännöllisyyksistä.⁷⁰ Tämä inflaation ja työttömyyden käsitteiden jatkuvuuksiin ja katkoksiin liittyvä analyysi vaikuttaa tutkimuksen kannalta mielekkäältä; puhtaan oppihistorian kirjoittaminen vaatisi erilaista motivaatiota ja kiinnostusta.⁷¹

1.2.3 Lähdeaineisto

Tutkielman pääasiallisena lähdeaineistona on käytetty vuosien 1960–1981 *Kansantaloudellista Aikakauskirjaa*, joka on neljä kertaa vuodessa ilmestyvä tieteellinen julkaisu. Varsinaisten tieteellisten artikkeleiden lisäksi lehden sisältöön on jatkuvasti kuulunut erilaisia talous- ja yhteiskuntapolitiikkaa käsitteleviä katsauksia sekä kirja-arvioita. 1950-luvulla lehden linjasta käytiin keskustelua ja pohdittiin pitäisikö sen olla kaikille helppolukuista vai sisältää hyvinkin vaikeatajuisia suppealle ammattipiirille tarkoitettuja tekstejä. Kompromissina lehden linjaksi

⁶⁷ Stolte-Heiskanen 1987.

⁶⁸ Pekkarinen & Suvanto 2002, 309.

⁶⁹ Niiniluoto 2002, 606.

⁷⁰ Foucault 2005.

⁷¹ Markku Hyrkkänen (2002, 22) on tuonut esiin, että näinkin voidaan perustella tutkimuksellisia valintoja.

muodostui pyrkimys esittää kaikki tutkimukset selväkielisinä sillekin osalle yhdistyksen lukijakuntaa, jolla ei ole matemaattista tai ekonometristä koulutusta, mutta syvemmälle meneviäkään metodologisia julkaisuja ei vieroksuttu.⁷²

Kansantaloudelliselle Aikakauskirjalle oli myös tyypillistä, että se ei ollut pelkästään akateemisen talusteorian keskusteluareena, vaan siinä otettiin myös aktiivisesti kantaa talouspolitiikkaan ja hallituksen budjettiesityksiin. Aikaisemmin kuvaamani talouden teoriamalli ja politiikkamalli näyttäytyivät siis lehden sivuilla aivan erityisellä tavalla: siinä kommentoitiin usein kriittiseen sävyyn harjoitettua talouspolitiikkaa, minkä lisäksi poliitikkojen puheenvuoroissa toivottiin usein taloustieteilijöiltä konkreettisempia Suomen oloihin sopivia ehdotuksia. Ulkoiset vaikutteet ja yhteiskunnan kehitys myötäilivät myös monin paikoin lehdessä käsiteltäviä teemoja: esimerkiksi inflaatioon liittyvä keskustelu oli 1960-luvulla melko vähäistä mutta nousi aktiivisemmän keskustelun kohteeksi 1970-luvulla, kun globaali inflaatiokehitys alkoi kiihtyä. Ennen vuonna 1975 Suomeen iskenyttä öljykriisiä aikakauskirjan sivuilla keskusteltiin työvoimapulan aiheuttamista ongelmista, mutta työttömyyslukujen kasvettua työttömyydestä alettiin keskustella uudella tavalla.

1960- ja 1970- luvuilla keskeinen osa *Kansantaloudellisessa Aikakauskirjassa* julkaistuista kirjoituksista perustui yhdistyksen seminaareissa ja kokouksissa pidettyihin esitelmiin, jotka julkaistiin aikakauskirjan seuraavassa numerossa. Valtiovarainministerin syksyisin Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä pitämä budjettiesitelmä oli 1950-luvulta alkaen jokavuotinen perinne. Varsinaisten esitelmien lisäksi myös niihin kohdistetut kommenttipuheenvuorot julkaistiin. Seminaariesitelmien lisäksi aikakauskirjassa julkaistiin tieteellisiä artikkeleita ja puheenvuoroja. Artikkeleiden teemat sijoittuivat laajalti taloustieteen eri kentille: niissä käsiteltiin varsinaisten makro- ja mikrotalouden alueiden lisäksi esimerkiksi taloustieteen metodologiaa ja liiketaloustieteen kysymyksiä. Jokaisessa numerossa julkaistiin myös kirja-arvioita, joissa keskityttiin erityisesti kansainväliseen kirjallisuuteen.

Tutkielman rakenne on lähtökohdiltaan kronologinen. Toinen pääluke käsittelee pääpiirteittäin 1960-luvun keskustelua, kolmas luku 1970-lukua ja neljäs luku vuonna 1980 pidettyjä työttömyyden rakenteeseen ja inflaatioon keskittyneitä teemapäiviä. Päälukujen sisällä käsitellään *Kansantaloudellisen Aikakauskirjan* kirjoitusten perusteella syntyneitä kysymyksenasetteluja

⁷² Vartiainen 1984, 47.

teemoittain. Päättelmluvussa nostetaan esiin aineiston avulla syntyneitä huomioita ja palataan talousteorian ja talouspolitiikan väliseen jännitteeseen.

2 Inflaatio, työttömyys ja suomalaisen yhteiskunnan erityispiirteet

Toisen maailmansodan jälkeinen Suomi siirtyi vähitellen sääntelytaloudesta kohti yhteiskunnallisesti vakaampia ja vapaampia aikoja. Sodan aikaiset pelot massatyöttömyydestä eivät toteutuneet; sotakorvaukset ja rappeutuneen infrastruktuurin korjaustarve loivat maahan akuutin työvoimapulan, ja patoutuneen kysynnän vapautuminen vei Suomen ja koko Euroopan ennen näkemättömän talouskasvun uralle. Hinta- ja palkkasäätelyn hidas purkaminen aiheutti työmarkkinoilla lukuisia konflikteja, mikä pakotti yhteiskunnan 1960-luvulla etsimään ratkaisuja uusista tulopoliittisista ratkaisuista. Pääoma- ja rahoitusmarkkinat pysyivät eurooppalaisessa vertailussa säänneltyinä poikkeuksellisen pitkään. Sodan jälkeiset vuosikymmenet olivat myös suuren rakennemuutoksen aikakausi, jolloin Suomi siirtyi lyhyessä ajassa maatalousvaltaisesta pienviljelijäyhteiskunnasta kohti kaupungistunutta palveluyhteiskuntaa.⁷³

2.1 Sääntely, devalvaatiot ja kansainvälinen integraatio

Ymmärtääkseen 1960-luvun talousajattelua on ensin välttämätöntä perehtyä talouselämälle asetettuihin yleisiin reunaehtoihin. Talouden sääntelyn juuret ulottuivat 1930-luvun laman aikaisiin tapahtumiin. 1800-luvulla käynnistynyt liberalismiin aalto kääntyi kohti valtiojohtoisempaa taloutta, kun pörssiromahdusten käynnistämä massatyöttömyys oli suistaa koko länsimaisen yhteiskunnan romahduksen partaalle. Kapitalismin vetovoima oli heikentynyt: ilman valtiollista interventiota sen ajateltiin sortuvan omaan mahdottomuuteensa ja kääntävän länsimaisten demokraattisten yhteiskuntien kansalaisten katseet kohti Neuvostoliiton tarjoamia lupauksia paremmasta elämästä.⁷⁴ Toinen maailmansota jatkoi tätä kehitystä: vielä ensimmäisen maailmansodan jälkeen poliittisessa päätöksenteossa oli esiintynyt toiveita paluusta vanhaan liberaaliin maailmanjärjestykseen; 1940-

⁷³ Teollistumisen historiassa valtioiden rakennemuutos on perinteisesti hahmotettu jaotellulla agraariyhteiskuntaan, teollistuneeseen yhteiskuntaan ja palveluyhteiskuntaan. Myöhään teollistuneille valtioille oli tyypillistä, että ne siirtyivät nopeasti agraariyhteiskunnasta suoraan palveluyhteiskuntaan teollistumisvaiheen jäädessä väliin. Myös Suomessa palveluiden osuus bruttokansantuotteesta alkoi kasvaa suoraan alkutuotannon kustannuksella teollisuuden osuuden säilyessä melko vakaana. Vastaava kehitys on mahdollista hahmottaa myös työllisten määrästä eri sektoreilla. Ks. esim. Hjerpe & Jalava 2006.

⁷⁴ Kuisma 2004, 122.

luvulla valtiojohtoisuus ei kuitenkaan kadonnut taka-alalle, kun talouspäästösten tärkeimpinä kriteereinä nähtiin massatyöttömyyden ja taluskriisien uusiutumisen estäminen.⁷⁵

Talouselämän sääntely näkyi erityisen voimakkaana kansainvälisillä rahoitusmarkkinoilla. Vuonna 1944 Bretton Woodsissa solmitun kansainvälisen valuuttajärjestelmän tavoitteena oli saada aikaan vakaat valuuttakurssit. Järjestelmää tukemaan perustettiin myös kansainvälisen valuuttarahasto IMF ja Maailmanpankki. 1930-luvun lamaan asti käytössä ollut kultakantajärjestelmä ei kuitenkaan tuotu takaisin; Bretton Woodsin järjestelmä oli eräänlainen kelluvien valuuttakurssien ja kiinteän kurssin välimuoto, jossa valuuttakurssit olivat säädelyjä ja saivat vaihdella vain määrättyjen rajojen sisällä. Kansainväliset valuutat oli sidottu dollariin, jota muiden keskuspankkien oli mahdollista lunastaa kurssilla 35 dollaria unssilta. Käytännössä valuuttakurssit olivat vapaasti vaihdettavia mutta kiinteitä: valuuttakurssien muutokset vaativat perusteluiksi ”perustavanlaatuisia epätasapainon tiloja”.⁷⁶ Perustavanlaatuisista epätasapainon-tiloista muodostui kuitenkin globaalin talousjärjestelmän tyypillinen piirre: esimerkiksi taloustieteilijä Kalevi Kailasvuori sanaili vuonna 1963 Kanadan vuoden 1949 devalvaatiota käsittelevässä kirjoituksessaan, että ”vuonna 1949 devalvaatiot edustivat lontoolaista huippumuotia, eikä Kanadakaan halunnut olla vanhanaikainen”.⁷⁷ Periaatteellisella tasolla kiinteiden valuuttakurssien järjestelmä kuvasi kuitenkin aikakauden uskoa rahapolitiikan toissijaisuuteen suhteessa finanssipolitiikkaan. Kiinteät valuuttakurssit vaativat tuekseen tiukkoja pääomaliikkeiden sääntelytoimenpiteitä: tämä välttämätön paha nähtiin edellytyksenä vakaan järjestelmän turvaamiselle.⁷⁸

Rauhansopimuksen astuttua voimaan myös Suomi pyrki uusien talousinstituutioiden jäseneksi. Tavoitteen kannalta ongelmia kuitenkin aiheuttivat Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen välien kiristyminen sekä sodan jälkiseurauksena hintojen ja palkkojen epävakaus, mikä heikensi uskoa mahdollisuuksista kiinteään valuuttajärjestelmään liittymisestä.⁷⁹ Vuonna 1945 markka devalvointiinkin suhteessa dollariin kolmesti; devalvaatio tulkittiin talouselämän kannalta erittäin tarpeelliseksi, sillä sen tavoitteiksi kirjattiin maan talouselämän vakauttaminen, viennin saaminen kannattavaksi, täystyöllisyyden varmentaminen ja riittävän ulkomaanvaluuttareservin hankkiminen.

⁷⁵ Kuusterä & Tarkka 2012, 84. Tässä kohtaa viittaa keynesiläisyyteen yleiseurooppalaisena ilmiönä. Pohjoismaista Norja noudatti tätä viitekehystä. Sen sijaan esimerkiksi Ruotsi omaksui keynesiläisyyteen yhdistettävät politiikkaperiaatteet jo ennen toista maailmansotaa. Suomi ei omaksunut niitä sodan jälkeenkään. Ks. Pekkarinen 1989.

⁷⁶ Kuusterä & Tarkka 2012, 109; Pekkarinen & Vartiainen 1993, 236. Esimerkiksi vuoden 1957 devalvaatiossa Suomi vetosi tähän ”poikkeukselliseen häiriötilaan”. Ks. Suviranta 1962.

⁷⁷ Kailasvuori 1963, 124.

⁷⁸ Helleiner 1996, 26–50.

⁷⁹ Aunesluoma 2011, 130–131.

Deflaatiokehitystä olisi pidetty tuhoisana.⁸⁰ Devalvaatioiden jälkeen Suomi liittyi pitkällisten neuvotteluiden seurauksena Bretton Woodsiin sidoksissa olevien järjestöjen jäseneksi 14. tammikuuta 1948. Valuuttakurssien kiinteästä vaihdettavuudesta huolimatta Bretton Woods oli luonteeltaan kaupan avoimuutta lisäävä järjestö. Antti Kuusterän ja Juha Tarkan mukaan kansainväliseen valuuttajärjestelmään liittyminen oli Suomen talouden merkittävimpiä käännekohtia: se tarkoitti sitoutumista vapaakauppaan pohjaavaan läntiseen yhteistyöhön ja markan ulkoiseen vaihdettavuuteen.⁸¹

Kansainvälisen kehyksen muodollisesti vapaakauppaan pohjaavista puitteista huolimatta monet talouselämän osa-alueet pysyivät kuitenkin sääntelyn piirissä. Suomalaista teollisuutta pyrittiin suojelemaan asettamalla ulkomaankaupalle ja erityisesti tuonnille erilaisia rajoitteita ja tullimaksuja. Lisäksi vuosina 1944–1959 oli käytössä hinnantasausjärjestelmä, jolla tasoitettiin kotimaisten tuotteiden ja tuontituotteiden välisiä hintaeroja.⁸² Sodanaikaiset hinta- ja palkkasääntelyjärjestelmät purkautuivat hitaasti ja pysyivät kiinteänä osana talouselämää aina 1950-luvun lopulle. Rahoitusmarkkinat pysyivät Suomessa säänneltyinä vielä vuosikymmeniä pidempään. Juha Tarkan monesti siteeratusta ”kahlitun rahan ajasta” on tullut paljon käytetty kiteytys kuvaamaan Suomen sodanjälkeisiä vuosikymmeniä.⁸³

Suomalaiseen talouskehitykseen ovat myös oleellisena osana kuuluneet devalvaatioiden sarjat, jotka ovat rytmittäneet suhdannevaihteluita. Maailmanlaajuinen nousukausi ja kysynnän kasvu ovat tyypillisesti lisänneet teollisuuden vientituloja ja investointeja, mikä on siivittänyt myös suomalaisen teollisuuden nousukaudelle. Palkkojen ja muiden kustannusten nimellinen kasvu ei viennin vetäessä ole aiheuttanut ongelmia yrityksille tai vaihtotaseelle. Viennin tyrehtyessä ylikuumentunut talous on kuitenkin ajautunut vaikeaan taantumaa, josta on selvitty ainoastaan devalvaatiolla. Jukka Pekkarinen ja Juhana Vartiainen ovat tulkinneet jatkuvat devalvaatiot eräänlaisena vakuutuksena, joilla on varmistettu teollisuuden investointien kannattavuus.⁸⁴

Kasvupolitiikka ja devalvaatio ovat kytkeytyneet tutkimuskysymyksen käsitteiden analyysiin monin tavoin. Devalvaation käynnistämä inflaatio on vaikuttanut tulojen jakautumiseen talouden eri sektoreiden kesken. Korkosäännellyssä taloudessa inflaation kiihtyminen on alentanut velkojen

⁸⁰ Suviranta 1962, 207.

⁸¹ Kuusterä & Tarkka 2012, 117–137.

⁸² Aunesluoma 2011, 136.

⁸³ Tarkka 1988.

⁸⁴ Pekkarinen & Vartiainen 1993, 327.

reaalikorkoa. Reaalikoron aleneminen on alentanut säästämishalukkuutta ja lisännyt valtion roolia nettosäästäjänä. Velkainen yksityinen sektori on tyypillisesti hyötynyt inflaatiosta ja alhaisesta reaalikorosta, jotka on nähty eräänlaisina tulonsiirtomekanismeina verotuksella kerätyistä varoista yritysten investointeihin.⁸⁵

1960-luvun alussa monet länsimaiset taloustieteilijät kuitenkin uskoivat, että suhdannevaihtelut olivat katoamassa.⁸⁶ Suomessa vuoden 1957 devalvaatio oli palauttanut vientiteollisuuden kilpailukyvyyn, ja sodan ajoilta periytyvä inflaatiokierre vaikutti heikentyneen.⁸⁷ Kansantaloustieteen professorina ja Suomen Pankin neuvonantajana työskennellyt Bruno Suviranta kirjoitti vuonna 1962 *Kansantaloudelliseen Aikakauskirjaan* artikkelin *Näkökulmia vuoden 1957 devalvaatiosta*, jossa hän eritteli devalvaation seurauksia talouskehitykselle. Artikkelin rakentui devalvaation yhteiskunnallisia edellytyksiä erittelevän osuuden lisäksi kahdesta muusta osiosta, jossa ensimmäisessä eriteltiin devalvaatioon kohdistettua kritiikkiä näkökulmasta, jonka mukaan se olisi pitänyt jättää tekemättä; toisen devalvaatiokritiikin lähtökohta oli päinvastainen: se olisi pitänyt tehdä aikaisemmin. Lienee myös huomionarvoista tuoda esiin, että Suviranta piti suurta osaa devalvaatiokeskustelusta poliittisesti latautuneena ja etsi keskusteluun ratkaisua sivuuttamalla ”tällaiset usein puoluepoliittisesti väritetyt lausunnot” ja rajoittamalla ”selostamaan joidenkin kansantalousmiesten asiallisesti perusteltuja kannanilmaisuja”.⁸⁸

Suvirannan mukaan vuoden 1957 devalvaatio poikkesi edeltäjistään siinä, että sitä ei seurannut aikaisemmista devalvaatioista tuttu ”inflaatiopsyöky, vaan päinvastoin useita vuosia kestänyt vakaa hintakehitys”.⁸⁹ Devalvaatioon ei ollut päädytty kevyin perustein, sillä Suomen Pankki koki devalvaation ”epäilyttäväksi, melkein pä rikolliseksi toimenpiteeksi”.⁹⁰ Suurimpana devalvaation uhkana pidettiin sen inflatorisia vaikutuksia ja ”inflaatiopsykoosia”, jossa ”koko yhteiskuntamme aina koululapsista ovelimpiin liikemiehiin oli tottunut rahan jatkuvaan huonontumiseen, ja he toimivat sen mukaisesti”.⁹¹ Vuoden 1957 oli Suomen Pankin näkemyksissä mahdollista vasta, kun tietyt yhteiskunnalliset ehdot olivat täyttyneet. Pankin kannalta oli tärkeää ajoittaa devalvaatio viennin laskusuhdanteeseen, jotta korkeat vientitulot eivät aiheuttaisi inflaatiopainetta; lisäksi pankin tavoitteena oli saada aikaan suhdannelaki, jonka avulla devalvaation vientiyrityksille

⁸⁵ Pekkarinen & Vartiainen 1993, 335–336.

⁸⁶ Esim. Böckerman 2016, 189.

⁸⁷ Pekkarinen & Vartiainen 1993, 124. Aikalaisnäköyksistä ks. esim. Aura 1960.

⁸⁸ Suviranta 1962, 218.

⁸⁹ Suviranta 1962, 214.

⁹⁰ Suviranta 1962, 219.

⁹¹ Suviranta 1962, 215.

tarjoamia voittoja olisi mahdollistaa pidättää sekä voittojen itsensä että niiden käynnistämien palkkavaatimusten inflaatiovaikutusten kumoamiseksi. Oli myös tärkeää, että hintojen ja palkkojen sataprosenttinen indeksointi saataisiin purettua, jotta devalvaation käynnistämä hintojen nousu ei vaikuttaisi automaattisesti palkkoihin ja käynnistäisi uutta inflaatiokierrettä. Viimeinen tärkeä devalvaation ehto Suomen Pankin näkökulmasta oli monien tuonnin esteiden purkaminen ja vientisubventioiden karsiminen.

Suomen Pankin inflaatiopelkojen lisäksi Suviranta kävi artikkelissaan läpi professori Matti Lepon vuoden 1957 devalvaatioon kohdistamaa kritiikkiä. Lepon mukaan devalvaatio olisi pitänyt jättää tekemättä. Suvirannan mukaan Lepon asenteet devalvaatiota kohtaan olivat jopa Suomen Pankkia varautuneempia: devalvaatio oli inflatoristen vaikutustensa vuoksi viimeinen kortti, jota olisi pitänyt käyttää ainoastaan ”kansallisessa hätätilassa”.⁹² Leppo kannatti devalvaation sijasta kansantalouden tuotannon tehon parantamista kustannustasoa alentamalla. Suvirannan mukaan devalvaation leimaaminen inflatoriseksi toimenpiteeksi oli kuitenkin ”sekä asiallisesti että psykologisesti virheellistä”.⁹³ Devalvaation aiheuttamaa hintojen kohoamista ei sinänsä voitu pitää inflaatiota aiheuttavana: kun hinnat kohosivat asuntomarkkinoilla, myöhästynyt vuokrien korotus tasapainotti tilannetta; myös devalvaatiossa oli kyse aikaisemmin kohonneiden hintojen laskun maksamisesta ja uudesta tasapainotilasta, joka ei sinällään ollut uutta inflaatiokehitystä käynnistävä. Suvirannan mukaan devalvaation käynnistämä kehitys saattoi olla jopa hintatasoa laskeva, jos se yhdistettiin kaupan esteiden purkamiseen kilpailun lisäämiseksi.

Suviranta näki devalvaatiokritiikin monin tavoin paradoksaalisena: kriitikot vastustivat sekä devalvaatiota että deflatorista rahapolitiikkaa; vientiteollisuuden kustannusten karsiminen olisi Suvirannan mukaan kuitenkin johtanut deflaatiokehitykseen. Oikein toteutettu devalvaatio oli tehokkain tapa talouselämän toimivuuden kannalta. Suvirannan mukaan devalvaation ajoituksessa vastakkain olivat inflaatiokehitys ja reaalitalouden tappiot: aikaisemmin toteutettu devalvaatio olisi merkinnyt kohonnutta inflaatoriskiä mutta säästänyt reaalitaloudellisilta tappiolta; myöhäisempi devalvaatio mahdollisti inflaation pitämisen aisoissa mutta aiheutti talouskoneiston vajaakäyttöä. On myös mielenkiintoista huomioida, että Suvirannan ensisijainen huomio kiinnittyy rahan arvosta huolehtimiseen. Ainoa työttömyyteen kytkeytyvä maininta löytyy artikkelin lopusta, jossa devalvaation suhteellisen myöhäisen ajankohdan vuoksi ”työllisyystilanne muodostui vielä kahtena

⁹² Suviranta 1962, 218.

⁹³ Suviranta 1962, 220.

talvena hyvin raskaaksi”.⁹⁴ Yhteenvetona on kuitenkin mahdollista todeta, että Suviranta piti vuoden 1957 devalvaatiota onnistuneena toimenpiteenä, joka tasapainotti Suomen taloutta ilman merkittäviä inflaatio-ongelmia.

Toisaalta on myös syytä ottaa huomioon vuoden 1957 devalvaation yhteys ulkomaan kaupan säännöstelyn vuonna 1958 toteutettuun purkamiseen. Suhdanteiden kääntyessä 1960-luvulla Suomen vientiteollisuus ajautui uuteen kannattavuuskriisiin, johon etsittiin ratkaisua tutuista lääkkeistä: seuraava devalvaatio toteutettiin vuonna 1967. Metsäteollisuuden Keskusliiton toimitusjohtaja Lauri Kirves kirjoitti seuraavana vuonna *Kansantaloudelliseen Aikakauskirjaan* artikkelin *Suomen metsäteollisuus markan devalvoinnin jälkeen*, jossa hän analysoi devalvaation vaikutuksia Suomen tärkeimmälle vientisektorille.⁹⁵ Monet Kirveen devalvaation vastustamiseen liittyvät perustelut olivat vastaavia kuin Suvirannalla: metsäteollisuuden parantunut kannattavuus tarjoaisi sille mahdollisuuden maksaa paremmin sekä raaka-aineista että työvoimasta, mikä johtaisi kustannusten kasvamiseen ja devalvaation mahdollisten positiivisten vaikutusten katoamiseen.

Eriäinen näkökulma devalvaatiokeskusteluun syntyi kuitenkin kansainvälisten olosuhteiden muutoksista. Suomi oli aikaisemmin liittynyt kansainvälisen tulli- ja kauppasopimus GATT:n jäseneksi vuonna 1950 ja myöhemmin Euroopan vapaakauppajärjestö Eftaan vuonna 1961.⁹⁶ Läntiseen kauppaan integroituminen oli yhä enemmän suunnannut taloustietelijöiden huomion Suomen asemaan kansainvälisessä kilpailussa. Kirves piti devalvaation käynnistämää kustannustason nousua selviönä, joka heikentäisi suomalaisen metsäteollisuuden kannattavuutta, vähentäisi siten teollisuuden investointeja, minkä seurauksena metsäteollisuuden asema kansainvälisillä markkinoilla rappeutuisi. Erityisenä ongelmana Kirves piti devalvaation käynnistämisen inflaatiokehityksen hillitsemiseksi toteutettua vientimaksujärjestelmää, jonka avulla vientiteollisuudelta kerättiin veroluonteisilla maksuilla devalvaation avulla saatuja lisävoittoja. Vientimaksuista saadut tulot käytettiin kasvupakettiin, jota Kirves kritisoi ja väitti, että vientimaksujärjestelmää perustellaan väärin argumentein:

Metsäteollisuuden piirissä ymmärretäänkin selvästi, että juuri inflaatio on kehityksemme pahimpia vihollisia. Tästä seuraa, että devalvaatioon luonnostaan liittyvät inflaatio-sysäykset on hallittava. Jos kohta vientimaksuilla onkin tähän tähtääviä tarkoituksia, niitä koskevalla lailla on valitettavasti katsottava olevan myös muita kuin rahapoliittisia tavoitteita.⁹⁷

⁹⁴ Suviranta 1962, 233.

⁹⁵ Kirves 1968.

⁹⁶ Näistä kauppasopimuksista tarkemmin, ks. Aunesluoma 2011, 124–141, 189–214.

⁹⁷ Kirves 1968, 90.

Artikkeliä lukiessa täytyy toki huomioida, että Kirves oli metsäteollisuuden etujärjestön toimitusjohtaja ja kirjoitti siitä lähtökohdasta. Kirjoitus tarjoaa kuitenkin mielenkiintoisia huomioita: devalvaation yhteydessä käytettyjä toimenpiteitä, joilla inflaation hillintää perusteltiin, saatettiin käyttää muuhunkin kuin perustelussa huomioituun tarkoitukseen. Esimerkiksi Kirveen tulkinnan mukaan vientimaksujärjestelmää perusteltiin rahapoliittisin tavoittein, mutta sitä käytettiin tulonsiirtomekanismina metsäteollisuussektorilta muulle yhteiskunnalle. Lisäksi verratessa vuosien 1957 ja 1967 devalvaatioita on tärkeää huomioida muuttunut kansainvälinen tilanne. Vuoden 1957 devalvaatio toteutettiin tilanteessa, jossa kansainvälisen kaupan esteitä oltiin vasta purkamassa, mikä tarjosi pelivaraa talouden päätöksenteolle. Vuoden 1967 devalvaatioissa vastaavanlaisia mekanismeja ei kuitenkaan enää ollut käytössä, mikä Kirveen mukaan aiheutti erityisiä haasteita sekä finanssi- että työmarkkinapolitiikalle.

2.2 Inflaation ja työttömyyden hallinta

Massatyöttömyyden seuraukset olivat jääneet monille mieleen 1930-luvun lamasta. Uusi taloustieteilijöiden sukupolvi oli myös päässyt seuraamaan, kuinka talouskriiseihin alettiin etsiä uudenlaisia ratkaisuja. John Maynard Keynes oli vuonna 1936 julkaistussa teoksessaan *The General Theory of Employment, Interest and Money* esittänyt kriisin taltuttamiseksi keinoja, jotka poikkesivat aikaisemman uusklassisen taloustieteen työkaluista. Keynesin käsitykset kokonaiskysynnästä, kansantalouden tilinpidosta ja likviditeettipreferenssistä mullistivat taloustieteellisen tutkimuksen vuosikymmeniksi. Keynesin teosta on pidetty modernin makrotaloustieteen synnyttäjänä ja yhtenä 1900-luvun vaikutusvaltaisimmista julkaisuista.⁹⁸

Lukuisat tutkijat olivat jo Keynesiä ennen kehittäneet kokonaiskysyntään perustuvia makrotalousteorioita. Ruotsalaiset taloustieteilijät Gunnar Myrdal, Bertil Ohlin ja Erik Lindahl julkaisivat 1920-luvulla useita teoksia alikysynnästä ja työttömyydestä. Mark Blythin mukaan Tukholman koulukunnaksi nimetty tutkijajoukko oli makrotalousteorian kehittämissä huomattavasti angloamerikkalaisia tutkijoita edellä. Koulukuntaa on kuitenkin vaikea kutsua yhtenäiseksi taloustieteen suuntaukseksi; sen piirissä esitettiin lukuisia erilaisia teorioita, joita yhdisti kriittisyys uusklassista taloustiedettä ja rahan kvantiteettiteoriaa kohtaan. Koulukunnan hajanaisuus olikin yksi syy siihen, että sen tutkimukset eivät herättäneet laajempaa kansainvälistä huomiota. Lars Pålsson Syllin mukaan Keynes kehitti kokonaiskysyntään perustuvan makrotalousteorian teoreettisesti

⁹⁸ Ks. esim. Hall 1989.

selkeämmälle ja yhtenäisemmälle tasolle. Lisäksi koulukunnan julkaisuja ei käännetty englannin kielelle ennen *Yleisen teorian* ilmestymistä.⁹⁹

Keynesin ajatukset syntyivät ennen toista maailmansotaa, mutta keynesiläisyyden periaatteet otettiin mukaan talouspolitiikkaan vasta sodan seurauksena. Sodan runtelemat yhteiskunnat vaativat jälleenrakennukseen tiukkaa valtiointerventiota ja yhteiskunnallista suunnittelua. Keynesiläisiä ajatuksia noudattava talouspolitiikka näkyi Euroopassa käytännön tasolla monella tavalla. Markkinamekanismin toimivuus kyseenalaistettiin ja erityisesti rahoitusmarkkinoita pidettiin liialle spekulatiolle alttiina. Aktiivinen suhdannepolitiikka nousi valtavirtaan ja kassatasapaino budjettitavoitteena hylättiin yleisesti. Lisäksi ajateltiin, että markkinaehtoisesti muotoutunut reaalikorko olisi muodostunut liian korkeaksi ja investointien määrä olisi jäänyt tavoitetta pienemmäksi.¹⁰⁰

Valtiovarainministeriön kansantalousosaston toimistopäällikkö ja Yhdistyneiden Kansankuntien sihteeristön jäsen Jussi Linnamo arvioi *Kansantaloudellisessa Aikakauskirjassa* vuonna 1966 julkaistussa artikkelissa *Keynes ja kolmekymmentä vuotta* Keynesin teoksen vuosisadan toistaiseksi vaikutusvaltaisimmaksi yhteiskuntatieteelliseksi julkaisuksi ja ensimmäiseksi käyttökelpoiseksi ”makrotaloudellisen talouspolitiikan” malliksi.¹⁰¹ Myös Linnamo nosti esiin Tukholman koulukunnan Keynesiä edeltävät ajatukset, jotka eivät kuitenkaan globaalisti muuttaneet talousajattelua:

Tässä yhteydessä on tietenkin otettava huomioon, että Ruotsissa oli Tukholman koulukunta päätenyt täysin keynesiläisiin tuloksiin. Ruotsi on kuitenkin liian pieni maa, jotta siellä harjoitettu menestyksellinen talouspolitiikka olisi sellaisenaan voinut vaikuttaa kapitalistisen teollisuusmaiden maailman ajatteluun. Ruotsilla oli sitäpaitsi epäilyttävänä painolastinaan sosiaalidemokraattisuutensa.¹⁰²

Monien oikeistopuolueiden vastustuksesta ja Keynesiin liitetystä sosialistileimoista huolimatta keynesiläisten ajatusten empirinen näyttö vaikutti 1960-luvulla niin selvältä, että oli ”suorastaan triviaalia ajatella, kuinka hyväksytyksi Yleisen teorian keskeiset teemat ovat tulleet nykymaailmassa”.¹⁰³

⁹⁹ Blyth 2002, 105–106; Sandelin ym. 2008, 126–127; Pålsson Syll 2007, 386–393; Sandmo 2011, 364.

¹⁰⁰ Ks. esim. Tarkka 1988.

¹⁰¹ Linnamo 1966.

¹⁰² Linnamo 1966, 148–149.

¹⁰³ Linnamo 1966, 145.

Sotien jälkeisessä taloustieteessä lukuisat nuoremman polven taloustieteilijät omaksuivat monet Keynesin esiin nostamat periaatteet ja kehittivät niitä eteenpäin. Esimerkiksi John Hicks ja Paul Samuelson pyrkivät yhdistämään Keynesin ajatukset kokonaiskysynnän suhdannevaihteluista uusklassisen mikrotaloustieteen yleisen tasapainoteorian kysyntä- ja tarjontaoletuksiin. Tätä 1950- ja 1960-luvulla valtavirtataloustieteenä pidettyä suuntausta on yleisesti nimitetty uusklassiseksi synteetiksi.¹⁰⁴ Uusklassisen synteetin tunnetuimpia sovelluksia on IS-LM-malli, jonka avulla kyetään mallintamaan rahan tarjonnan ja koron vaikutuksia kokonaiskysyntään uuskeynesiläisessä viitekehysessä.

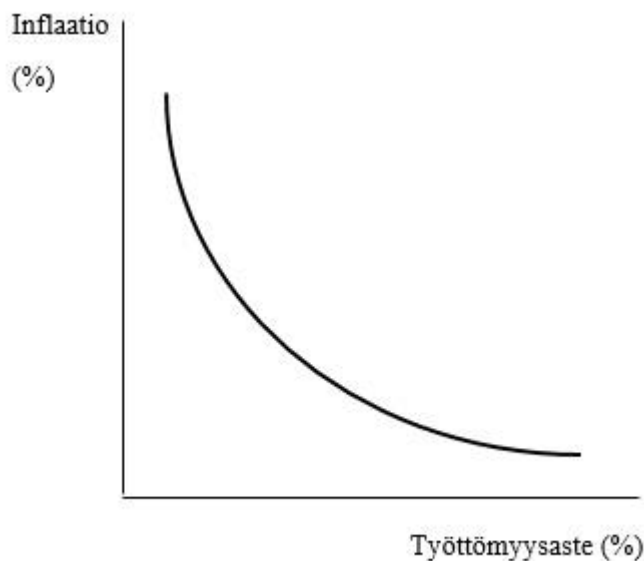
1960-lukua hallitsi myös ajatus työttömyyden ja inflaation käänteisestä verrannollisuudesta. Uusiseelantilainen William Phillips julkaisi vuonna 1958 artikkelin *The Relation between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom, 1861–1957*, joka pyrki empiirisesti osoittamaan työttömyyden ja inflaation välillä olevan yhteyden. Historialliseen aineistoon tukeutuen Phillips päätteli, että matalan inflaation oloissa työttömyys oli suurempaa ja matalan työttömyyden oloissa inflaatio kasvoi. Phillipsin johtopäätös oli, että jos tuontihintojen äkilliset muutokset jätettiin huomioimatta, vakaan hintatason säilyttäminen vaati tuekseen noin 2,5 prosentin työttömyysastetta; vakaaseen palkkatasoon kytköksissä oleva työttömyysaste oli puolestaan 5,5 prosenttia.¹⁰⁵ Tämän ajatuksen seurauksena syntynyt Phillipsin käyrä nousi talousajattelussa vaikutusvaltaiseen asemaan: se sopi mainiosti yleiseen valtiojohtoiseen ilmapiiriin ja ajatukseen siitä, että taloutta oli mahdollista hienosäätää teknisin mekanismein inflaatio- ja työttömyysprosentteja muuttamalla.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Taloustieteilijät ovat toki antaneet kuvatulle taloustieteen suuntaukselle eri nimityksiä. Samuelsonia ja Hicksiä on yleisesti pidetty uuskeynesiläisinä, mutta uusklassisen metodologian vuoksi tilalle on ehdotettu myös uusklassista keynesiläisyyttä. Keynesin oppilaisiin kuulunut taloustieteilijä Joan Robinson näki uusklassisen synteetin siirtyneen niin kauas Keynesin alkuperäisistä ajatuksista, että hän nimesi sen äpärakeynesiläisyydeksi. Ks. Screpanti & Zamagini 2005, 325. Tässä tutkimuksessa käytän kuitenkin selvyuden vuoksi yleisesti käytössä olevaa termiä uusklassinen synteesi.

¹⁰⁵ Phillips 1958.

¹⁰⁶ Ks. esim. Böckerman 2016, 188.

Kuvio 2 *Phillipsin käyrä.*

Suomalaisten tutkijoiden joukossa Phillipsin käyrä tunnettiin, mutta se ei vielä 1960-luvulla herättänyt suurta keskustelua: *Kansantaloudellisen Aikakauskirjan* 1960-luvulla julkaistuissa numeroissa Phillipsin artikkeliin tai Phillipsin käyrään terminä viitataan ainoastaan kolmessa artikkelissa¹⁰⁷ ja kahdessa kirja-arvostelussa¹⁰⁸. Erityisesti tulonjakokysymyksiin erikoistunut tutkija Timo Helelä toi kuitenkin jo vuosikymmenen alussa inflaatioon ja työttömyyteen liittyvän yhteyden suomalaiseen keskusteluun. Vuonna 1961 *Kansantaloudellisessa Aikakauskirjassa* julkaistussa artikkelissa *Hintojen muutoksista ja niiden ennakoimisesta* Helelä havainnoi Phillipsin käyrän pohjalta inflaation muotoutumista Suomessa.¹⁰⁹ Helelään artikkelin menetelmälliset lähtökohdat löytyivät Phillipsin artikkelin lisäksi Paul Samuelsonin ja Robert Solowin tutkimuksesta *Analytical Aspects of Anti-Inflation Policy*, jossa tutkittiin tuntiansioiden nousun ja työttömyyden välistä suhdetta Yhdysvalloissa. Samuelson ja Solow päättelivät, että vakaa hintataso oli yhteydessä 5–6 prosentin työttömyyteen; jos talouspolitiikan tavoitteeksi otettaisiin työttömyysprosentin painaminen alle kolmen prosentin, olisi hintatason vuotuiseksi nousuksi hyväksyttävä 4–5 prosenttia.¹¹⁰

Samuelsonin, Solowin, Phillipsin ja Helelään inflaatioteoreettinen lähtökohta perustui kysyntä- ja kustannusinflaation analyttiselle erottelulle. Vielä toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina tämä

¹⁰⁷ Helelä 1961; Molander 1968; Molander 1969.

¹⁰⁸ Tyrni 1965; Castrén 1967.

¹⁰⁹ Helelä 1961. Timo Helelä (1927–1974) kuului nuorten taloustieteilijöiden O-ryhmään. Hän siirtyi Suomen Pankin tutkimuslaitokseen vuonna 1957, jossa hän eteni johtajaksi vuonna 1966. Helelä on nostettu esiin erityisesti tulonpoliittisten kokonaisratkaisujen taustavaikuttajana. Helelä kuoli imusolmukepsyöpään 48-vuotiaana. Ks. Vesikansa 2002, 37–38.

¹¹⁰ Samuelson & Solow 1960.

ero oli taloustieteilijöiden keskuudessa täsmentymättä: esimerkiksi verotus miellettiin inflaatiota aiheuttavaksi kustannustekijäksi, minkä seurauksena verotuksen keventämistä pidettiin deflatorisena toimenpiteenä.¹¹¹ Vallitseva näkemys inflaatiosta perustui rahan kvantiteettiteoriaan, johon tukeutuen Suomen valtio pyrki esimerkiksi vuoden 1946 setelinleikkausoperaatioissaan hillitsemään inflaatiota.¹¹² 1940- ja 1950-lukujen inflaatioteoreettisen tutkimuksen seurauksena rahan kvantiteettiteoriaan perustunut inflaationäkemys joutui epäsuosioon ja korvautui keynesiläisellä tuloteorialla.¹¹³ Phillipsin tutkimus erotti selkeästi erilaiset inflaation määritelmät toisistaan: kustannusinflaatiolla tarkoitettiin hintojen ja kustannusten kysyntätekijöistä riippumatonta kohoamista; kysyntäinflaation aiheuttama palkkojen kasvu puolestaan liitettiin työn¹¹⁴ liikakysyntään, joka oli käänteisessä suhteessa työttömyysasteeseen.¹¹⁵

Helelä aloitti artikkelinsa kuvaamalla aikaisemman inflaatiokeskustelun poliittista värityneisyyttä ja epäanalyyttistä luonnetta:

Tunnusomaista hintatason nousua pohtivalle keskustelulle on ollut, että on enemmän haettu syitä ja syyllisiä kuin tutkittu inflaation kehitysprosessia. Tässä keskustelussa on puhuttu palkka-, voitto-, korko-, veroinflaatiosta, tuontihintojen nousun ja maataloustulolain aiheuttamasta hintojen kohoamisesta. [...] Inflaation etuliitteen valinta on kuitenkin selvittänyt enemmän kirjoittajan maailmankatsomusta kuin inflaatioprosessia.¹¹⁶

Helelä jatkoi inflaatiopohdintaansa asettamalla vastakkain aikaisemmin mainitut kysyntä- ja kustannusinflaation. Jouko Paunio vuonna 1959 julkaistun väitöskirjan *Tutkimus avoimen inflaation teoriasta* teoreettiseen puoleen tukeutuen Helelä hylkäsi kustannusinflaation liitetyn ajatuksen palkkojen ja hintojen toisiaan kohottavasta spiraalista ja liitti palkkojen kohoamisen kysyntäinflaation viitekehukseen. Myös työmarkkinoilla esiintyvä tuottavuuden ylittävä palkkojen nousu oli selitettävissä kysyntäinflaatiolla:

Usein esitetään, että jos palkat nousevat nopeammin kuin tuottavuus lisääntyy, kysymyksessä on kustannusinflaatio. Tämänkin tapaus voidaan kuitenkin tulkita paremmin liikakysynnän avulla. Palkkojen korotukset ylittävät tuottavuuden kohoamisen juuri sen vuoksi, että työmarkkinoilla esiintyy liikakysyntää. Tässä yhteydessä esitetään tosin palkka-hinta-spiraalin tueksi väite, ettei työmarkkinoilla vallitse täydellisen kilpailun olosuhteet, vaan että työnantajat ja työntekijät ovat nykyisin järjestäytyneet »monopolijärjestöihin». Esitän kuitenkin kysymyksen, missä määrin liikakysyntä tai liikatarjonta, joka työmarkkinoilla heijastuu työttömyyslukujen vaihteluina, vaikuttaa työmarkkinaosapuolten neuvotteluasemaan? Eikö tässäkin tapauksessa ole mielekäästä

¹¹¹ Pekkarinen & Vartiainen 1993, 142.

¹¹² Kuusterä & Tarkka 2012, 97.

¹¹³ Molander 1969.

¹¹⁴ Taloustieteellisessä keskustelussa työn tarjonta- ja kysyntämalleissa viitataan tavallisesti työvoiman tarjontaan ja kysyntään.

¹¹⁵ Myöhemmin 1960-luvun alussa Richard Lipsey kehitti teoreettisen perustelun tälle Phillipsin käyrän esittelemälle ajatukselle. Ks. Pekkarinen & Vartiainen 1993, 311.

¹¹⁶ Helelä 1961, 33.

selittää, että liiakysynnän vallitessa työntekijäin edustajilla on taipumus vaatia korkeampia palkankorotuksia kuin työttömyystilanteessa ja että työnantajajärjestöt ovat halukkaampia myönnytyksiin hyvien menekki odotusten vallitessa kuin silloin, kun varastot alkavat kysynnän laimennuttua täytyä?¹¹⁷

Kuvatun kaltaisessa kysyntäinflaation kehityksessä Helelä kysyi seuraavaksi, minkälainen työttömyyden hinta Suomessa olisi maksettava vakaan hintatason turvaamiseksi. Artikkelin empiirinen osuus perustui analyysiin, jossa vertailtiin teollisuustuotteiden tukkuhintoja ja saapuneiden työhakemusten määrää avointa työpaikkaa kohti.¹¹⁸ Näihin tunnuslukuihin tukeutuen Helelä loi Suomen ympäristöön Phillipsin käyrän, jossa hintavakauden ehtona pidettiin noin neljän prosentin työttömyyttä. Helelä kuitenkin korosti, että kyseessä ei ollut hintojen muutosten syytä selittävä analyysi vaan ”laskennallinen koe”.¹¹⁹ Helelän toteamus tutkimuksen kyvyttömyydestä analysoida hintojen muutosten syytä ei ole yllättävä, sillä myös Phillipsin aikaisempi tutkimus perustui empiiriseen analyysiin, jossa löydettiin *tilastollinen* yhteys inflaation ja työttömyyden väliltä. Helelä julkaisi myöhemmin vuonna 1963 väitöskirjan *Tutkimus teollisuustyöntekijöiden palkkojen muutoksista ja niihin vaikuttavista tekijöistä*, jossa hän päätyi vastaavaan yhteyteen hintatason ja työttömyysasteen välillä.¹²⁰

Työttömyyden ja inflaation välistä suhdetta käsiteltiin *Kansantaloudellisessa Aikakauskirjassa* myös toisenlaisista näkökulmista. Taloustieteilijä Weijo Wainio lähestyi artikkelissaan *Inflaatiosta ja sen torjunnasta* inflaatiota vakaan hintatason ja työllisyyden välisestä suhteen viitekehystä. Wainion mukaan ”yhteiskunnallisten puitteiden” vuoksi ”korkean työllisyystason”, ”tuotannon tyydyttävän kasvuvauhdin”, ”kaupan tasapainon” ja ”vakaan rahanarvon” yhtäaikainen saavuttaminen vaikutti mahdottomalta.¹²¹ Myös Wainion teoreettinen lähtökohta perustui kysyntäinflaatioon ja keynesiläiseen tuloteoriaan, ”jossa tuotannon ja työllisyyden taso riippuu kysynnän ja tarjonnan välisestä suhteesta”.¹²² Wainio hylkäsi aikaisemmin käytetyn rahan kvantiteettiteorian ja nosti esiin sen epäonnistumiset 1930-luvun lamassa:

Inflaation voisi silloin sanoa johtuvan joko rahamäärän lisäyksestä tai tavaramäärän vähentymisestä. Se vastaa myös sitä kansanomaista käsitystä, että inflaation syynä on liian paljon rahaa ja liian vähän tavaraa. Tällaisen ajattelun pohjalla on muodostunut kvantiteettiteoria, joka on toistuvasti osoittautunut tosiasioita vastaamattomaksi, mutta joka siitä huolimatta yhä uudelleen ja uudelleen herää henkiin. Nähtävästi kvantiteettiteorian

¹¹⁷ Helelä 1961, 34.

¹¹⁸ Helelä mukaan tämän kaltaista ”korvikesarjaa” jouduttiin käyttämään, koska teollisuustyöntekijöiden työttömyysprosentteja tarjoavaa tilastoa ei ollut käytettävissä.

¹¹⁹ Helelä 1961, 40.

¹²⁰ Helelä 1963.

¹²¹ Wainio 1960, 168–169.

¹²² Wainio 1960, 171.

perustuvan rahapolitiikan täydellinen epäonnistuminen 1930-luvulla näyttää jääneen liian vähäiselle huomiolle.¹²³

Vaikka Wainio lähestyi inflaatiota keynesiläisestä viitekehyksestä, hän ei kuitenkaan pitänyt globaalien keynesiläistyyppisten politiikkasuositusten mukaisesti inflaatiota hyväksyttävänä hyvän työllisyyskehityksen sivutuotteena. Wainion havainnoima sodanjälkeinen korkea inflaatiouvauhti vaikutti erityisen haitalliselta ongelmalta, joka vaikeutti yhteiskunnallista vakautta:

Sitten sodanedellisen tason ovat tukkuhinnat nousseet maassamme yli 18-kertaisiksi ja elinkustannukset yli 15-kertaisiksi. On yleisesti tunnettu tosiasia, että tällainen hintojen nousu on erittäin haitallinen ilmiö. Se on aiheuttanut yhteiskunnallista jännitystä, turvattomuuden tunnetta ja kovia koettelemuksia tietyille yhteiskuntaryhmille. Se on myös suuresti vaikeuttanut ulkomaankaupan tasapainon säilyttämistä.¹²⁴

Wainio suhtautui pessimistisesti mahdollisuuksiin harjoittaa tehokasta inflaatiota ja työllisyyttä säätelevää politiikkaa uuskeynesiläisen työmarkkinakehikon avulla. Kysyntäinflaatioon liittyvää kysynnän ja tarjonnan välistä tasapainoa jäsentäessään Wainio totesi, että ”koko tässä ajattelussa on kuitenkin yksi vika. Sen esittelemää talouselämää ei ole sellaisenaan olemassa juuri muuta kuin oppikirjoissa”. Todellisuuteen kytköksissä talouspolitiikassa mukaan täytyi ottaa työmarkkinajärjestöjen neuvotteluvoima, joka oli kasvanut valtavasti toisen maailmansodan jälkeen. Wainio myös huomioi tarkkanäköisesti inflaatio-odotusten vaikutuksen hinta- ja kustannuskehityksessä:

Ratkaisevana syynä kysynnän eli ostohalun muutoksiin voidaan pitää sellaisia tulevaisuudenodotuksia, jotka kohdistuvat tuloihin ja hintoihin. Kysyntä ei lisäännä ainoastaan sen takia, että ihmiset ostavat odotettujen tulonlisäysten takia enemmän, vaan myös siitä syystä, että ihmiset ostavat enemmän, koska odottavat hintojen nousevan. Ihmisten odotukset tulevaisuuden hinnoista markkinoilla vaikuttavat omalta osaltaan näihin markkinahintoihin. Tämä on hinnanmuodostuksen irrationaalinen aines, koska odotukset eivät ikinä voi olla niin täsmennetyt, että hinnat olisivat ”oikealla” tasollaan, miten tahansa ”oikea taso” sitten määritelläänkin.¹²⁵

1970-luvulla yksi merkittävä Phillipsin käyrää koskeva keskustelu liittyi juuri inflaatio-odotusten luomaan inflaatiopiraaliin, jossa palkansaajien odotukset hintojen noususta nostavat palkkoja, minkä seurauksena myös hinnat nousevat, mikä johtaa uusiin korkeampiin palkkavaatimuksiin.¹²⁶ Siitä huolimatta, että Wainio ymmärsi ihmisten odotusten merkityksen yhtenä inflaatioprosessin mekanismina, hän ei kuitenkaan laajentanut inflaatio-odotusten käsitettä työmarkkinoiden toimintaan. Lisäksi on huomionarvoista, että Wainio liitti inflaatio-odotukset ”irrationaaliseen

¹²³ Wainio 1960, 169.

¹²⁴ Wainio 1960, 168.

¹²⁵ Wainio 1960, 172.

¹²⁶ Ks. luku 3.3.

ainekseen”, kun myöhemmin inflaatio-odotukset liittyivät keskeisesti ajatukseen työmarkkinaosapuolten rationaalisuudesta.

Wainio nosti artikkelissaan esiin valtion roolin finanssipolitiikassa ja investoijana, jolla on valtaa määrittellä, mikä osa kansantuotteesta käytetään tuottaviin ja vähemmän tuottaviin investointeihin. Valtio ei kuitenkaan voinut toimia ilman työmarkkinoiden uusia demokraattisia pelisääntöjä:

Jos etujärjestöjä ei olisi, valtio voisi tietysti taitavalla finanssipolitiikalla rahapolitiikan tukemana jakaa kansantuotteen mielensä mukaan. Tulojen inflatorinen nousuhan johtuu siitä, että tulojen nousu laajenevissa yrityksissä ja laajenevilla aloilla leviää samansuuruisena niihin yrityksiin ja niille aloille, jotka eivät laajene ja joiden tuottavuus ei siis lisääny. Ja kun kukaan ei alenna hintojaan, vaan nousuprosentti määräytyy sen talouselämän sektorin mukaan, jossa tuottavuuden nousu on suurin, ei inflaatiolta voida vältyä. Ilman etujärjestöjä tällainen leviäminen voitaisiin helposti estää. Koska kuitenkin etujärjestöjen toiminnan rajoittaminen ei ole demokraattisen politiikan kanssa sopusoinnussa, ajatus on pelkästään teoreettinen.¹²⁷

Vahvojen työmarkkinajärjestöjen talouselämässä inflaation hallitsemisesta tuli siis erittäin vaikeaa. Kasvuhakuisessa Suomessa vakaan rahanarvon säilyttäminen sekä palkkatulojen ja työllisyyden nousu vaikuttivat hankalalta yhtälöltä. Tätä perustavanlaatuisia talouspoliittista ongelmaa eritellessään Wainio tuli hahmotelleeksi tulevaan tulopolitiikkaan liittyviä kysymyksenasetteluja.¹²⁸ Myös esimerkiksi ruotsalainen taloustieteilijä Erik Dahmén kirjoitti aikakauskirjan sivuilla, että ”nykyaikaisessa täystyöllisyyden ylläpitoon tähtäävässä yhteiskunnassa ei rahan arvoa todennäköisesti saada pysymään täysin vakaana, puuttui valtio sitten välittömästi palkanmuodostukseen tahi ei”.¹²⁹

1960-luvun alun taloustietelijöiden näkemyksiä sävytti siis varsin voimakkaasti ajatus inflaation ja työttömyyden välisestä vastakkaisuudesta: hallittavan inflaation ja matalan työttömyyden samanaikainen saavuttaminen vaikutti mahdottomalta. Suomen Pankin taloudellisen tutkimuslaitoksen nuori tutkija Ahti Molander kuvasi vuonna 1969 artikkelissaan *Inflaatiotutkimuksen vaiheista ja ongelmista* tätä ristiriitaa lohduttomaksi: yhteiskunnan ei ollut mahdollista saavuttaa samanaikaisesti sekä vakaata hintatasoa että korkeaa työllisyyttä.¹³⁰ Vaikka Phillipsin käyrän teoreettinen viitekehys hallitsi inflaatiotutkimuksia, on kuitenkin tärkeää huomioida, että siihen ei suhtauduttu ilman varauksia. Timo Helelä kiinnitti huomiota eri toimijoiden tulevaisuudenodotuksiin: sekä työmarkkinaosapuolet että hallitus joutuvat ennakoimaan

¹²⁷ Wainio 1960, 178–179.

¹²⁸ Tulopolitiikkaa käsitellään perusteellisemmin luvussa 2.4.

¹²⁹ Dahmén 1963, 104. Dahmén kuitenkin suhtautui vallitsevaan työmarkkinatilanteeseen varsin kriittisesti ja vaati työmarkkinajärjestöiltä ”edes vähäistä vastuuntuntoa”.

¹³⁰ Molander 1969, 270.

tulevien vuosien hintakehitystä epävarmuudessa. Ongelmaksi muodostuivat samalle vuodelle osuvat nousu- ja laskusuhdanteet, jotka toteutuessaan eivät mahdollistaneet vakaan rahanarvon säilyttämiseen pyrkivää politiikkaa.¹³¹ Weijo Wainio nosti esiin hintatason nousun selittäjänä kuluttajien tulevaan hintatasoon liittyvät oletukset: odotus hintojen jatkuvasta kasvusta kannusti ihmisiä kuluttamaan aikaisemmin, mikä lisäsi ylikysyntää ja kiihdytti inflaatiota.¹³²

Vuonna 1942 australialainen taloustieteilijä Arthur Smithies totesi, että inflaatioteoreetikko saa olla onnellinen, koska hänen aihepiirinsä ymmärretään ja hallitaan taloustietelijöiden piirissä hyvin. Ahti Molander toi vuonna 1969 edellisessä kappaleessa siteeratussa artikkelissa esiin 1960-luvun muuttuneen tilanteen: inflaatioteorioiden hypoteesiavaruus oli kasvanut niin suureksi, että systemaattisen inflaatioteorian sijasta julkaistiin oppaita, joiden avulla selviytyä ”inflaatioteorioiden kaaoksesta”.¹³³ Keynesiläisen kysyntäviitekehityksen ja Phillipsin käyrän havaitseminen olivat luoneet uuden inflaatiotutkimuksen suunnan, joka ei vielä 1960-luvulla vaikuttanut jäsenyteen systemaattiseksi teoriaksi. Phillipsin käyrän empiirinen näyttö hyväksyttiin, mutta taloustieteilijät huomioivat myös, että samasta aineistosta kyettiin erilaisilla lisäselittäjillä muodostamaan useita erilaisia käyriä. Molander siteerasikin artikkelissaan Albert Reesia ja Mary Hamiltonia, jotka olivat lakonisesti todenneet, että ”tästä syystä Phillipsin-käyräteoreetikot voisivat varustaa käyränsä seuraavalla leimalla: epävakaita, käsiteltävä äärimmäisen varoen”.¹³⁴

Yhteenvedona 1960-luvun suomalaisten taloustietelijöiden Phillipsin käyrään liittyvästä keskustelusta voi todeta, että se oli vähäistä ja hajanaista. Käyrän empiirinen perusta ja talusteoreettinen sovellettavuus kuitenkin ymmärrettiin laajalti. Talouspoliittiseen suunnitteluun liittyen ajatukset olivat ristiriitaisempia. Käyrän luotettavuuteen liittyvät heikkoudet tiedostettiin, mutta sen teoreettinen ja empiirinen perusta herätti systemaattisempaa keskustelua vasta 1970-luvun öljykriisin ja monetarismin sävyttämässä kontekstissa.

2.3 Inflaatio, työttömyys ja talouskasvu

Sotien päätyttyä Suomi siirtyi vuosikymmeniksi ennen näkemättömän talouskasvun uralle. Investoinnit kasvoivat ja teollisuuden rakennemuutos kiihtyi. Kauppaolojen normalisoiduttua

¹³¹ Helelä 1961, 40–41.

¹³² Wainio 1960, 171.

¹³³ Molander 1969,

¹³⁴ Molander 1969, 271.

Suomen vientiteollisuus elpyi, ja vientiteollisuuden edustajat muodostivat tärkeän tekijän talouspoliittisessa päätöksenteossa. Talouspolitiikassa viennin edistämistä pidettiin vaihtotaseen asettamien raamien keskellä erittäin tärkeänä: vientiä oli lisättävä, jotta vaihtotase muuttuisi edullisemmaksi ja myös tuonti mahdollistuisi.¹³⁵ Luotonantopolitiikassa suosittiin erityisesti sotakorvausteollisuutta, maataloutta ja vientiteollisuutta kuntien kustannuksella.¹³⁶

Toinen maailmansota ja sen jälkeinen aika merkitsivät myös Suomessa valtion kattavaa interventiota talouselämään. Yhteiskunnan teollistaminen ja kasvuhakuinen politiikka nähtiin kansallisena elinehtona. Urho Kekkosen vaati tunnetussa teoksessaan *Onko maallamme malttia vaurastua?* tehokasta investointiohjelmaa, jonka rahoitus oli tarkoitus hankkia esimerkiksi verotuksen avulla yksityisen sektorin kulutusta vähentämällä.¹³⁷ Taloustietelijöiden keskuudessa Kekkosen teos sai aikaan runsaasti kritiikkiä: sen ideat nähtiin yksityistä sektoria kuihduttavina ja vapaata yritystoimintaa haittaavina toimenpiteinä.¹³⁸ Monia Kekkosen esittämiä ajatuksia kuitenkin tuotiin talouspolitiikkaan. Kotimaisia ja tuonnilla saatuja pääomia alettiin ohjata valtiojohtoisin teollistamisinvestointeihin; säästämistä suosittiin verotuksen avulla, minkä lisäksi korkokantaa pidettiin vuoden 1951 teollistamiskomitean sanoin ”tasolla, joka ei vaikeuta maamme teollistamisen edistystä”.¹³⁹

Pienen maan vientivetoinen talouselämä ei kuitenkaan voinut vaikuttaa ulkomaisen kysynnän kehitykseen ja ajautui kuitenkin usein ongelmiin. Tämä ongelma tiedostettiin selvästi myös *Kansantaloudellisen Aikakauskirjan* aikalaikirjoituksissa.¹⁴⁰ Kansainvälisessä vertailussa suomalaiset suhdannevaihtelut ovat olleet sekä nousukausina että taantumissa tavallista voimakkaampia. Suomalainen suhdannepolitiikka on perustunut myötäsyklisyyteen ja tiukkaan budjettirajoitteeseen, jossa rakennemuutos ja taloudellinen kasvu ovat korostuneet suhdanteiden tasoittamisen kustannuksella.

Inflaation ja taloudellisen kasvun suhdetta analysoitiin myös *Kansantaloudellisen Aikakauskirjan* sivuilla. Nuoren tutkijan Ilari Tyrnin artikkeli *Inflaation vaikutuksesta taloudelliseen kasvuun* oli mielenkiintoinen taloustieteilijän puheenvuoro, jossa inflaatiokehitystä ei tulkittu talouselämälle

¹³⁵ Kari 2016, 95.

¹³⁶ Kuusterä & Tarkka 2012, 138–139.

¹³⁷ Kekkonen 1952.

¹³⁸ Pekkarinen & Vartiainen 1993, 139.

¹³⁹ Kuisma 2004, 122.

¹⁴⁰ Esim. Paunio 1962.

haitalliseksi ilmiöksi.¹⁴¹ Tyrni lähestyi kirjoituksessaan inflaation ja talouskasvun välistä suhdetta analysoimalla inflaation vaikutusta investointien määrään, pääoman uusimiseen¹⁴² ja teknilliseen kehitykseen¹⁴³. Tyrnin näkemykset inflaation mahdollisuuksista taloudellisen kasvun edistäjänä olivat varsin suotuisia; inflaatio nähtiin artikkelissa talouskasvua vauhdittavana ilmiönä, joka myös hillitsi itse itseään.

Inflaation vaikutus investointien lisääjänä perustui näkemykselle inflaation kokonaiskysyntää lisäävistä vaikutuksista. Artikkelin lähtökohtana oli täystyöllisyystilanne, jossa palkkojen nousu kasvatti kysyntää, jota ei ollut mahdollista tyydyttää, koska työvoimapula ei mahdollistanut tuotannon lisäämistä. Seurauksena oli hintojen kasvu, joka lisäsi palkkoja entisestään, koska hintojen kasvu osattiin ennakoita. Tämä tilanne johti kulutuksen lisääntymiseen, koska säästäminen ei ollut rahanarvon laskiessa kannattavaa. Kasvanut kysyntä kuitenkin myös lisäsi yritysten voitto-odotuksia ja investointihalukkuutta, mikä johti eräänlaiseen positiiviseen kehään, jossa ”kuluttajien tulot ovat nousseet kasvaneiden investointien johdosta ja antavat nyt oman lisänsä kysynnän kasvulle. Syntyy siis prosessi, jossa kysyntä nousee jatkuvasti ja investoinnit pysyvät sentähden kohonneella tasolla”.¹⁴⁴ Lisäksi Tyrni huomioi inflaation lainojen reaalikorkoa alentavan vaikutuksen, mikä osaltaan lisäsi investointihalukkuutta.

Inflaatio vaikutti Tyrnin mukaan suotuisasti myös yrityksen pääoman uusiutumismuutoksiin. Palkkojen nousu esitettiin artikkelissa yrityksille haasteena, joka pakotti miettimään toimintatapoja uudelleen:

Palkkojen nousu pienentää yritysten voittomarginaalia ja kiihoittaa niitä entistä enemmän suorittamaan tuotantoa lisääviä parannuksia toiminnassaan, mikä jälleen aiheuttaa työntekijäin puolelta vaatimuksia päästä osalliseksi tuottavuuden noususta palkankorotuksien muodossa jne. Inflaatio vaikuttaa edelläesitettyyn prosessiin siten, että hintojen nousu lisää palkankorotusvaatimuksia ja siten nopeuttaa tätä prosessia. Tällöin siis myös teknillisen kehityksen vauhti lisääntyy.¹⁴⁵

Tyrni myös tulkitsi teknillisen kehityksen nopeutuvan inflaation vaikutuksesta, mikä teki koneita aikaisempaa nopeammin vanhanaikaiseksi ja lisäsi pääoman uusiutumismuutoksia. Toisaalta Tyrni

¹⁴¹ Tyrni 1960. Tyrni oli ensimmäisiä suomalaisia, joka julkaisi artikkeleitaan kansainvälisesti. *Review of Economic Studies* -lehdessä julkaistua artikkelia ”The Effects of Price Changes on Consumer Saving” pidetään suomalaisen taloustieteen kansainvälistymisen merkkipaaluna. Tyrni toimi Tampereen yliopiston kansantaloustieteen professorina vuosina 1971–1998. Ks. Vuorela 2010, 331–333.

¹⁴² Tällä termillä viitattiin yrityksen tuotannontekijöihin kuten koneisiin.

¹⁴³ Teknillisellä kehityksellä tarkoitettiin tässä kohtaa ”paitsi koneiston ja muiden pääomavälineiden laadun ja suorituskyvyn paranemista, myös työvoiman koulutuksen lisääntymistä ja edistymistä, organisaation tehostumista, yritysten johdon yleistä kehittymistä ym.”. Tyrni 1960, 421.

¹⁴⁴ Tyrni 1960, 426.

¹⁴⁵ Tyrni 1960, 428.

hiukan paradoksaalisesti totesi myös inflaation lisäämän kysynnän kasvun helpottavan yritystoimintaa ja mahdollistavan myös vanhentuneella pääomakannalla toimimisen:

Inflaatio vaikuttaa myös siten, että yrittäjien ei tarvitse välttämättä kiirehtiä tuotantovälineistönsä uudenaikaistamista. Hintojen noustessa ja kysynnän suurentuessa on tuotteiden menekin lisääminen hintakilpailun avulla tarpeetonta. Koska tuotteiden hintaa ei tarvitse painaa mahdollisimman alas, voidaan tulla toimeen vanhoillakin koneilla, vaikka ne aiheuttaisivatkin uusiin, teknillisesti parempiin verrattuina suurempia kustannuksia.¹⁴⁶

Edellä mainittujen voitto-odotusten ja investointien kehän sekä pääoman uusiutumisen kasvun Tyrni tulkitsevi vaikuttavan teknilliseen kehitykseen ja talouskasvuun positiivisesti. Inflaation vaikutus perustui kuitenkin siihen, että se pysyi ”niissä rajoissa, jotka teknillisen kehityksen vauhti määrää”.¹⁴⁷ Weijo Wainio oli kaksi vuotta aikaisemmin kirjoittanut tästä palkkojen ja kokonaistuotannon kasvun välisestä yhteydestä nostamalla esiin virhekäsityksen reaali-palkkojen kasvun aiheuttamasta vajauksesta sijoitusten kannattavuuteen:

Mutta historia osoittaa, että sijoitusten kannattavuuden alenemista ei ole tapahtunut. Tämä johtuu siitä, että taloudellisen kasvun kuluessa otetaan käyttöön koneita ja muuta reaali-pääomaa, joka lisää tuotantoa työntekijää kohden yhtä paljon kuin reaali-pääoman lisäys työntekijää kohden maksaa. Reaali-pääoman määrä tuotettua yksikköä kohden pysyy näin ollen muuttumattomana. Tällä pohjalla voi taloudellinen kasvu jatkua loputtomiin.¹⁴⁸

Tämän kaltaisessa suuren kysynnän ja investointien tilanteessa inflaation luoma inflaatio saattoi Tyrnin mukaan jopa hillitä itseään:

Tämä johtuu siitä, että koska inflaatio lisää investointeja lähinnä kysynnän kasvun kautta, yrittäjät suorittavat nämä investointinsa sellaisiin kohteisiin, jotka mahdollisimman välittömästi ja suuressa määrin lisäävät tuotantoa. Näinollen on inflaatiolla itseään hävittäviä voimia, jotka saattavat olla niin voimakkaita, että inflaatio loppuu kokonaan.¹⁴⁹

Inflaatiolla tuntui siis olevan Tyrnin näkemyksissä talouskasvua edistäviä ja tasapainottavia ominaisuuksia. On kuitenkin tärkeää huomioida artikkelissa esitetyt reunaehdot. Ensimmäinen Tyrnin tekemä raja-alue liittyi siihen, että artikkelissa analysoitiin vain suljetussa taloudessa esiintyvää tilannetta; avoimessa taloudessa inflaation ollessa kotimaassa ulkomaita korkeampaa vienti saattoi joutua vaikeuksiin ja tuonti kasvaa, mikä tapahtuessaan olisi aiheuttanut lukuisia ongelmia. Lisäksi Tyrnin mallista oli suljettu pois julkinen sektori. Julkisen sektorin lisääminen olisi aiheuttanut hankalampaa ennakoitavuutta, koska ”on hyvin vaikeata päätellä miten julkiset elimet käyttäytyvät erilaisissa taloudellisissa tilanteissa”.¹⁵⁰ Tyrnin näkemyksiä inflaatiosta ja talouskasvusta olisi siis

¹⁴⁶ Tyrni 1960, 428.

¹⁴⁷ Tyrni 1960, 430.

¹⁴⁸ Wainio 1960, 176. Toisaalta on tärkeää huomioida, että Wainio suhtautui inflaatioon ilmiönä huomattavasti kriitsemmin kuin Tyrni.

¹⁴⁹ Tyrni 1960, 432.

¹⁵⁰ Tyrni 1960, 435.

ollut hyvin hankalaa mallintaa todellisessa maailmassa. Seppo Tiihonen onkin nostanut Ilari Tyrnin esiin 1960- ja 1970-lukujen matemaattista formalismia ihailevan taloustieteen ääriesimerkkinä. Monista Tyrnin näkemyksistä huokui, että hän ei uskonut ei-matemaattisten taloustieteellisten tai yhteiskunnallisten ongelmien olemassaoloon.¹⁵¹

Myös esimerkiksi Kimmo Karan kirja-arvostelussa, jonka kohteena oli Alvin H. Hansenin teos *Economic Issues of the 1960s*, perattiin hieman kriittisemmin täystyöllisyyden ja talouskasvun edellytyksiä, joita oli mahdollista toteuttaa ilman haitallisen inflaatiokehityksen käynnistymistä. Monet Hansenin esiin nostamat ajatukset olivat kirja-arvostelun perusteella vastaavia kuin Tyrnillä. Kara nosti esiin siihen liittyneitä epätarkkuuksia: välillä ei ollut selvää oliko mallinnuksen kohteena pitkälle kehittynyt teollisuusmaa vai alikehittyneempi alue; lisäksi Hansen ei huomionut palveluelinkeinojen teollisuuteen verrattuna heikompaa tuottavuuden kehitystä, mikä inflaation tasaamiseksi olisi Karan mukaan vaatinut palveluiden hintojen korotusten kompensoimista muiden tuotteiden hintoja laskemalla, jotta kokonaisinflaatio pysyisi tasaisena. Kara ei kuitenkaan varsinaisesti hyökännyt Hansenin esittämiä perusajatuksia vastaan.¹⁵²

Joidenkin taloustieteilijöiden melko hyväksyvä suhtautuminen inflaatioon 1960-luvulla (sen lisäksi, että inflaatioprosessit eivät herättäneet yhtä paljon keskustelua kuin 1970-luvulla) lienee selitettävissä aikakauden taloudellisella tilanteella. 1940- ja 1950-luvut olivat jyrkkien suhdannevaihteluiden aikaa, jolloin liian suuri inflaatio ja talouskriisit olivat todellisia ongelmia. 1960-luvun alussa inflaatio näytti kuitenkin madaltuneen. Timo Helelä kuvaili Phillipsin käyrää käsittelevässä esitelmässään 1960-luvun tilannetta inflaatiokehityksen suhteen:

Tunnusomaista nykyiselle korkeasuhdanteelle on ollut hintojen stabiilisuus. Hintojen liukuminen on toisin sanoen ollut vähäisempää kuin vastaavissa tilanteissa toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina. Ennakoiijat veikkaavat samankaltaisen kehityksen jatkuvan myös kuluvan vuoden aikana.¹⁵³

Kuvatun kaltaisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa Helelä joutui erikseen perustelemaan inflaatiotutkimuksen mielekkyyttä ja totesi, että ”näistä muuttuneista olosuhteista huolimatta ei hintojen muutosten tutkiminen ja hintojen vastaisen kehityksen mahdollinen ennakoiminen suinkaan ole vailla mielenkiintoa”.¹⁵⁴

¹⁵¹ Tiihonen 1990, 199.

¹⁵² Kara 1961, 329–330.

¹⁵³ Helelä 1961, 32.

¹⁵⁴ Helelä 1961, 32.

Sodanjälkeisen inflaatiokehityksen katkeaminen näkyi myös yleisemmällä yhteiskunnallisella tasolla. 1960-luvulla monet länsimaiset taloustieteilijät uskoivat, että keynesiläinen talouspolitiikka oli onnistunut hävittämään suhdannevaihtelut teollisuusmaiden talouksista.¹⁵⁵ Jussi Linnamo tulkitsi optimistisesti tehokkaan valtiollisen suhdannepolitiikan mahdollistavan taloussuhdanteiden aikaisempaa paremman hallinnan:

Keynesin ansioksi on kai luettava myös sen uskon syntyminen, etteivät suhdannevaihtelut ole hurrikaanien tai maanjäristysten kaltaisia luonnonilmiöitä, jotka seuraavat toinen toistaan järkähtämättömällä rytmillä, vaan ihmisten aikaansaamia. Koska ne ovat ihmisten aikaansaamia, voidaan niitä vastustaa myös ihmisten keinoin.¹⁵⁶

Vastaavia näkemyksiä esitettiin myös varsinaisten akateemisten taloustietelijöiden ulkopuolelta. Postisäästöpankin johtajana ja myöhemmin 1970-luvun alun virkamieshallitusten pääministerinä toiminut Teuvo Aura tulkitsi vuonna 1960 julkaistussa artikkelissaan *Suomen talouden elinehdot* Suomen talouselämän olevan uusien tilanteiden edessä. Auran mukaan talouspolitiikkaa piti suunnata uusille urille maailmantalouden reunaehto- ja muuttuessa. Reunaehtoja olivat esimerkiksi kansainvälisten kaupparyhmittymien syntyminen, uusien teollistuvien maiden tulo kansainvälisen kaupan piiriin sekä sodanjälkeisen inflaatiokehityksen päättyminen.¹⁵⁷ Myös Auran mukaan maailmantalouden suhdannevaihtelut vaikuttivat olevan hellittämässä:

Nyt vaikuttaa siltä, että maailmansodan jälkeiset inflaatiokonjunktuurit olisivat päättyneet ja että entiset suhdannekaavat olisivat vanhenemassa maailmantalouden siirtyessä kauteen, jolle on paremminkin tunnusomaista vaara luiskahtaa deflatorisen kuin inflatorisen kehityksen tielle. Tällä kymmenluvulla keksintöjen johdosta tapahtuvat rakennemuutokset ilmeisesti tulevat tuottamaan talouspolitiikalle enemmän huolta kuin varsinaiset maailmantalouden suhdannevaihtelut.¹⁵⁸

Kansantaloudellisessa Aikakauskirjassa esitettyjen suhdannevaihteluiden katoamiseen liittyvien ennusteiden ja deflaatiopelkojen perusteella voisi päätellä, että myöskään yhteiskunnallisessa päätöksenteossa inflaatiokehitystä ei nähty akuuttina uhkana, ja työllisyyden hoitamiseen pystyttiin keskittymään vakaata hintatasoa vaarantamatta. Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä pidettyjen valtiovarainministerien syysesitelmien perusteella 1960-luvun finanssi- ja rahapolitiikan keskiössä oli juuri inflaation torjunta. Maalaisliiton valtiovarainministeri Vihtori Sarjala korosti lokakuussa 1960 pidetyssä budjettiesitelmässä *Vuoden 1960 budjetti* inflaation pysäyttämisen merkitystä. Sarjalan mukaan viime vuosikymmenen ”inflatorinen kehitys” oli ”luonut väärän kuvan

¹⁵⁵ Böckerman 2016, 189.

¹⁵⁶ Linnamo 1966, 156.

¹⁵⁷ Aura 1960, 369.

¹⁵⁸ Aura 1960, 380. Toisaalta esimerkiksi Jouko Paunio (1962) hyökkäsi ajatusta suhdannevaihteluiden katoamisesta vastaan.

valtionalouden mahdollisuuksista ja suorastaan kiihotti jatkuvasti lisäämään menoja”.¹⁵⁹ Sarjala myös nosti esiin 1960-luvulla taloustietelijöiden termistöstä puuttuneen kilpailukyvyn käsitteen ja vaati hinta- ja kustannuskehityksen hidastamista:

Lisätuotannon markkinointi ulkomaille edellyttää kuitenkin sitä, että tuotteemme selviävät kovassa kansainvälisessä kilpailussa laadun ja ennen kaikkea hinnan puolesta. Kun vientimme laajentaminen on kansantaloutemme jatkuvan kasvun kannalta ensiarvoisen tärkeätä, olisi meidän vatedeskin pyrittävä estämään hintojen ja kustannusten kehittymistä sellaisiksi, että kilpailukykyimme muihin maihin verrattuna heikkenisi.¹⁶⁰

Myös kokoomuksen valtiovarainministeri Osmo P. Karttunen käsitteli inflaation ja työttömyyden välistä suhdetta kaksi vuotta myöhemmin esitelmässä *Budjettipolitiikan tavoitteet ja talouspoliittisen liikkumavapauden rajoitukset vuoden 1963 budjettiesityksessä*. Karttunen mukaan työllisyyden turvaamisen täytyi tapahtua niissä rajoissa, jotka vakaa inflaatiokehitys mahdollistaa. Hän totesi, että ”rahanarvopoliittisesti asiaa tarkastellen voidaan sanoa, että sekä keskuspankin rahapolitiikan että valtion budjettipolitiikan olisi aina valittava se vaihtoehto, joka rahanarvon vakaana pysyessä turvaa suurimman mahdollisen kasvun ja korkean työllisyyden, vaikka inflaatiotietä olisikin lyhytaikaisesti ehkä saatavissa aikaan vielä suurempi kasvu”.¹⁶¹ Karttunen myös huomioi taloustieteilijöiden esittämän kritiikin, jonka mukaan työllisyyden hoitoon on varattu liian vähän voimavaroja. Vastaus kritikoille liittyi kuitenkin teorioiden ”puhdasoppisuuteen” ja heikkoon relevanssiin realistisesti toteutettavan talouspolitiikan suunnittelussa:

[A]rvostelu on lähtenyt olettamuksesta, että valtiovarainministeri voisi rakentaa budjetin *ex ovo*, ts. teoreettisesti puhdasoppisella tavalla, välittämättä lainkaan siitä, mikä on todellinen historiallinen tilanne. Valtiovarainministerillä ja hallituksella ei kuitenkaan ollut käytettävissään mitään tuotetta *ex ovo* -tilannetta, vaan sille jätetyistä munista lähti jopa epäilyttävän mätä tuoksu. Budjetin arvostelijat ovat unohtaneet tämän tosiasian. Toisaalta ainakin osassa budjettiarvostelua on lähtökohdaksi otettu sellaiset valtionaloutta kuvaavat aikasarjat, jotka eivät johda relevantteihin tuloksiin.¹⁶²

Karttunen myös hylkäsi Phillipsin käyrää mukailevan ajatuksen inflaation ja työttömyyden käänteisestä verrannollisuudesta ja totesi seuraavan vuoden budjettiesityksessä, että ”inflaatiopolitiikka ei varsinkaan avoimessa taloudessa ole täystyöllisyyspolitiikkaa, jos se nyt missään taloudessa on sitä”.¹⁶³ Tilanne ei muuttunut myöskään liberaalisen kansanpuolueen valtiovarainministeri Esa Kaitilan marraskuussa 1965 pidetyssä budjettiesitelmässä *Ajatuksia valtionaloudesta*. Kaitila esitelmöi tilanteessa, jossa noususuhdanne oli taittumassa, minkä

¹⁵⁹ Sarjala 1960, 357.

¹⁶⁰ Sarjala 1960, 359.

¹⁶¹ Karttunen 1962, 315.

¹⁶² Karttunen 1962, 321.

¹⁶³ Karttunen 1963, 251.

seurauksena kasvuvauhti oli hidastunut, vaihtotaseen tasapaino heikentynyt ja hinta- ja kustannustason nousu kiihtynyt. Muuttuneessa tilanteessa hallitus oli Kaitilan mukaan valinnut ”hinta- ja kustannustason tasaannuttamisen” ensisijaiseksi linjaksi.¹⁶⁴ Hallitus oli myös tulopoliittikkaa ennakkoiden ensimmäistä kertaa nostanut esiin työmarkkinoiden palkkakehityksen budjettiesityksessään:

Tämän mukaisesti hallitus on myös menoarvioesityksessään edellyttänyt, että yleisillä työmarkkinoilla solmittavien työehto- ja palkkasopimusten perusteella tapahtuva ansiotason nousu vuonna 1966 ei saisi ylittää koko kansantalouden tuottavuuden arvioitua nousua eikä vaarantaa hintatason säilymistä vakaana. Ansiotason nousu ei tällöin saisi olla 3 % suurempi. Hallituksella on myös ollut rohkeutta lausua tämä käsityksensä julki menoarvioesityksensä yleisperusteluissa, mikä maassamme lienee nyt tapahtunut ensimmäisen kerran. Tulevaisuuden näkymien ollessa sellaiset kuin ne ovat, on nyt vieläkin tärkeämpää kuin budjettiesitystä laadittaessa näytti, että yleisen ansiotason nousu voidaan pysyttää kokonaistuotannon kasvuvauhdin edellyttämässä puitteissa.¹⁶⁵

Vaikka Kaitila ei käyttänyt esitelmässään kilpailukyky-termiä, hän korosti maltillisen palkkakehityksen merkitystä pitkän aikavälin työllisyyden turvaamisessa. Kaitilan mukaan ”reaaliset edellytykset” ylittävä nimellispalkkojen korotus johtaisi vaihtotaseen huononemiseen, minkä seurauksena olisi ”taloudellisen aktiviteetin heikkeneminen ja työttömyyden kasvu”.¹⁶⁶

Sosiaalidemokraattien työllisyyspolitiikkaa tutkinut Sami Outinen on esittänyt, että SDP:n poliittisessa ajattelussa tapahtui suunnanmuutos tammikuussa 1975, kun Kalevi Sorsan hallitus asetti inflaation hillitsemisen ja heikentyneen vaihtotaseen paikkaamisen työttömyyden hoitamista tärkeämmäksi kysymykseksi.¹⁶⁷ Onkin mielenkiintoista analysoida, missä muodossa työttömyyden ja inflaation välinen suhde esiintyy sosiaalidemokraattien valtiovarainministerien Mauno Koiviston ja Eino Raunion budjettiesitelmissä ennen Outisen esittämää vuoden 1975 käännettä. Rafael Paasion hallituksen valtiovarainministeriksi kesällä 1966 nimitetty Koivisto oli osa nuorten taloustietelijöiden O-ryhmää, mutta koulutukseltaan hän oli sosiologi. Hän oli aikaisemmin monissa yhteyksissä hahmotellut sosiaalidemokraattien talouspoliittista linjaa ja kritisoinut 1950-harjoitettua Suomen Pankin kireän rahapolitiikan linjaa, joka oli Koiviston mukaan madaltanut inflaatiota mutta heikentänyt myös taloudellista kasvua.¹⁶⁸ Suomen Pankin pääjohtajana koko 1970-luvun toiminut ja

¹⁶⁴ Kaitila 1966, 97.

¹⁶⁵ Kaitila 1966, 97.

¹⁶⁶ Kaitila 1996, 97.

¹⁶⁷ Outinen 2015, 43, 317.

¹⁶⁸ Heikkinen & Tiihonen 2010, 13.

myöhemmin pääministeriksi ja presidentiksi valittu Koivisto on kuitenkin tullut myös tunnetuksi kireän rahapolitiikan ja valtion menojen kasvun hillitsemisen kannattajana.¹⁶⁹

Marraskuussa 1966 pidetyssä valtiovarainministerin esitelmässä *Taloudellisen suunnittelun mahdollisuuksista Suomessa* Koivisto luennoi yhteiskunnallisista muutoksista ja talousneuvoston asettamasta suunnitteluryhmästä, jonka tavoitteena oli selvittää ”akateemisella tasolla” taloussuunnittelun mahdollisuuksia.¹⁷⁰ On kuitenkin huomionarvoista, että toisin kuin aikaisemmissa valtiovarainministerien esitelmissä Koiviston esitelmässä ei keskitytä tulevan vuoden budjettiin käytännössä lainkaan. Esitelmän keskiössä on teknisluonteisempi talouden suunnittelu, minkä seurauksena suhdannepolitiikka ja siihen kytköksissä olevat työttömyys ja inflaatio jäävät valtiovarainministerin esitelmässä täysin huomiotta. Koiviston siirtyessä vuoden 1968 alusta Suomen Pankin pääjohtajaksi hän ei myöskään enää syksyllä 1967 pitänyt perinteistä valtiovarainministerin esitelmää, minkä seurauksena vuoden 1968 budjettia käsittelevää esitelmää ei nähty Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä lainkaan. Edellä mainittujen seikkojen perusteella onkin syytä esittää, että Koivisto vaikutti haluttomalta esitelmöimään taloustieteilijäyleisölle suhdanne- ja budjettipolitiikasta.

Koiviston poikkeuksellinen käytös valtiovarainministerinä huomioitiin myös Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä, sillä sosiaalidemokraattien Koiviston korvannut valtiovarainministeri Eino Raunio aloitti lokakuussa 1968 pidetyn budjettiesitelmän *Näkökohtia vuoden vuoden 1969 budjettiesityksestä* toteamalla, että ”Kansantaloudellisen Yhdistyksen nimenomaisesta toivomuksesta rajoitan esitykseni koskemaan pääasiassa ensi vuoden tulo- ja menoarvioesitystä sekä eräitä kokonaistaloudellisia ja valtiontalouden hoitoon liittyviä keskeisiä näkökohtia, jotka esitystä laadittaessa oli tällä kertaa otettava huomioon”.¹⁷¹ Myös Raunion esitelmä oli inflaatioon ja työttömyyteen liittyvissä kysymyksissä aikaisemmista valtiovarainministereistä poikkeava; siinä on enemmän deskriptiivisiä tilannekuvauksia kuin normatiivisia kannanottoja. Raunion esitelmästä on kuitenkin luettavissa, että siinä kannatettiin valtion menokuria ja julkisen (työllisyyttä tukevan) investointitoiminnan vähentämistä, jotta se korvautuisi yksityisellä investoinneilla:

Budjettiesitys laadittiin monilta osin niiden kehitysnäkymien pohjalta, joiden mukaan investointitoiminta kansantaloudessamme on elpymässä. Varsin tunnettujahan ovat ne raha- ja finanssipoliittiset keinot, joilla investointitoimintaa on pyritty elvyttämään jo kuluvan vuoden aikana. Ensi vuonna jatketaan tätä linjaa edelleenkin, ja tässä mielessä hallitus on

¹⁶⁹ Outinen 2015, 46–47.

¹⁷⁰ Koivisto 1967.

¹⁷¹ Raunio 1969, 1.

pitänyt erityisen tärkeänä asuntotuotannon vilkastuttamista sekä valtiojohtoisen teollisuuden tuotannon jalostusasteen korottamista ja toiminnan laajentamista. Toisaalta hallitus on pyrkinyt rajoittamaan omaa investointitoimintaa – lähinnä reaalijoihtuksia – tehdäkseen tällä tavalla "tilaa" yksityisen investointitoiminnan lisääntymiselle. Samalla tämä toimenpide myös osaltaan helpottaa budjetin tasapainotusta. [...] Menotalouden kasvupotentiaali on tulojen kertymisnopeuteen nähden jatkuvasti liian suuri.¹⁷²

Myös seuraavana vuonna valtiovarainministerinä esitelmöinyt Raunio vältti edelleen normatiivisia kannanottoja mutta huomioi kuitenkin budjettipolitiikkaan liittyvät arvoasetelmat ja eri painotusten mahdollisuudet:

Budjettiesityksen hyvyys tai huonous on arvoarvostelma, jonka sisältö riippuu olennaisesti siitä, kuka tämän arvostelman esittää. Budjettipolitiikalla on useita yleisesti hyväksytyjä tavoitteita, kuten läsnäolijat hyvin tietävät: taloudellisen kasvun edistäminen, suhdannevaihteluiden tasoittaminen, korkean työllisyysasteen ylläpitäminen, tulonjaon tasoittaminen, vakaa hintataso, ulkomaisen maksuvalmiuden säilyttäminen. Kun tullaan kysymykseen keinoista, joilla näihin vaikeasti yht'aikaa saavutettaviin tavoitteisiin päästäisiin, tai eri tavoitteiden tärkeysjärjestyksestä, vallitsee jo melkoinen erimielisyys.¹⁷³

Raunio ei kuitenkaan erimielisyydet tiedostavasta kysymyksenasettelusta huolimatta ottanut itse kantaa budjettipolitiikan tavoitteiden prioriteetteihin.

Sekä Koiviston että Raunion esitelmät poikkesivatkin monien muiden valtiovarainministerien esitelmistä teknisluonteisuudellaan ja normatiivisten väitteiden välttelyllään. On toki syytä huomioda, että valtiovarainministerit eivät olleet yksin vastuussa budjettiesitelmästä, vaan sen olivat usein kirjoittaneet valtiovarainministeriön virkamiehet. Ministerit kuitenkin ideoivat, korjasivat, tekivät lisäyksiä esitelmiin ja lopulta hyväksyivät ne.¹⁷⁴ Lisäksi Koiviston ja Raunion omista näkemyksistä ei toki voi tehdä yleistyksiä koko puoluetta koskevista linjoista. Edellä mainittujen sosiaalidemokraattien valtiovarainministerien esitelmien perusteella on kuitenkin syytä suhtautua jonkinasteisella varauksella Outisen väitteeseen, jonka mukaan sosiaalidemokraatit olisivat asettaneet inflaation hillitsemisen ja vaihtotaseen vajeen paikkauksen työllisyyden hoitoa tärkeämmäksi ongelmaksi vasta tammikuussa 1975.

Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä pidettyjen esitelmien perusteella poliittinen puhe näyttäytyi täysin irrallisena inflaation ja työttömyyden talusteoreettisesta keskustelusta. Poliittikkamallissa korostettiin inflaation hillinnän ensisijaisuutta muiden talouden tavoitteiden mahdollistajana. Myös

¹⁷² Raunio 1969, 3, 5.

¹⁷³ Raunio 1970, 4.

¹⁷⁴ Heinonen ym. 1996, 61.

sosiaalidemokraatit osallistuivat tämän ajattelun rakentamiseen joko välttämällä kannanottoja tai varovaisesti hyväksymällä inflaation hillinnän ja valtion menokurin ensisijaisuuden.

2.4 Tulopoliittika inflaation hillitsijänä

Palkka- ja hintakehityksen valtiollinen ohjaus jatkui eri muodoissa koko sodanjälkeisen ajan. 1960-luvulla uudeksi työmarkkinoita sääteleväksi termiksi muodostui tulopoliittika. Merkittävä tekijä tulopoliittikan synnylle liittyi OECD:n vuonna 1962 julkaiseman raportin *Policies for Price Stability* ohjeistuksiin, joiden mukaan talouspolitiikan päättäjillä pitäisi olla näkemys siitä, minkälainen tulojen kehitys on sopusoinnussa päättäjien finanssipoliittisten tavoitteidensa kanssa. Keskeisenä ohjenuorana oli, että talous- ja finanssipoliittika oli mahdollista ohjata täystyöllisyyden ja talouskasvun edistämiseen; inflaation hallinta ymmärrettiin tehokkaimmaksi tulopoliittikan avulla. Työmarkkinajärjestöt oli tarkoitus saada yhteisymmärryksen talouspolitiikan keskeisistä periaatteista ja noudattamaan niiden ohjeistuksia vapaaehtoisesti.¹⁷⁵

Tapio Bergholm on korostanut tulopoliittikan eroavan aikaisemmista hinta- ja palkkasäätelyn muodoista siinä, että siitä kaavailtiin pysyvää mekanismia inflaation ja tulojaon säätelyyn. Bergholmin mukaan kuitenkin myös vuosina 1968–1969 toteutuneet ensimmäiset tulopoliittiset ratkaisut käsitettiin aikalaisnäkemyksissä väliaikaisiksi ratkaisuuksi.¹⁷⁶ Jukka Pekkarinen ja Juhana Vartiainen ovat puolestaan jakaneet eurooppalaisen tulopoliittikan kahteen osaan: esimerkiksi Ranskaa ja Iso-Britanniaa voidaan luonnehtia valtiollisen tulopoliittikan järjestelmiksi, joissa valtiolla oli hintojen ja palkkojen säätelyssä suuri rooli; Pohjoismaissa ja Länsi-Saksassa sen sijaan säätelyn mallina oli vapaaehtoinen tulopoliittika ja kolmikantamalli, jossa työmarkkinajärjestöt yhdessä valtion tilanteesta riippuen aktiivisemmalla tai passiivisemmalla ohjauksella pyrkivät ratkaisuihin.¹⁷⁷ Suomalaisessa poliittikassa on korostunut erityisen vahvana tulopoliittikan nelikantaisuus ja maataloustuottajien vahva rooli päätöksenteossa. Tulopoliittika on ollut maatalousyhteiskunnasta palkkatyön yhteiskuntaan siirtymisen rakennepoliittikkaa.¹⁷⁸

Suomessa hintojen ja palkkojen sotien jälkeisen säätelyn purkaminen aiheutti lukuisia vaikeita talouspoliittisia kiistoja. Tehokas ammatillinen järjestäytyminen lisäsi työmarkkinajärjestöjen valtaa. Palkat oli sidottu elinkustannusindeksiin, minkä seurauksena hintojen säätely muodosti

¹⁷⁵ Kuusterä & Tarkka 2012, 312.

¹⁷⁶ Bergholm 2007, 382–384.

¹⁷⁷ Pekkarinen & Vartiainen 1993, 264–265.

¹⁷⁸ Bergholm 2007, 384–389.

tavallistakin voimakkaamman mekanismin talouspolitiikassa. Tilanne kärjistyi vuonna 1955, kun hintojen ja vuokrien sääntely purettiin ja Maataloustuottajain Keskusliitto MTK korotti maidon hintaa, jota työnantajat eivät olleet halukkaita kompensoimaan palkoissa. Seuraavan vuoden yleislakko ja taloudellisen kasvun pysähtyminen kohottivat työttömyyden ennätystasolle. Keskitetyt ratkaisut katosivat työmarkkinoilta lähes vuosikymmeneksi.¹⁷⁹

Keskustelu tulopolitiikasta käynnistyi kevättalvella vuonna 1964. Työmarkkinajärjestöjen piirissä siihen suhtauduttiin aluksi hyvin kriittisesti. Vuosikymmenen puolivälissä alkanut laskusuhdanne ja siitä seurannut vuoden 1967 devalvaatio kuitenkin muuttivat tilannetta. Työntekijäjärjestöt suhtautuivat devalvaatioon kriittisesti, sillä sen tulkittiin alentavan työväestön reaaliensioita. Rafael Paasion sosiaalidemokraattijohtoinen hallitus pyrki vakuuttamaan SAK:n tulopolitiikan tarpeellisuudesta ja asetti valtakunnansovittelija Keijo Liinamaan johtamaan neuvotteluja. Vaikeiden neuvotteluiden jälkeen syntynyt ratkaisu purki eläkkeitä lukuun ottamatta kaikki indeksisidonnaisuudet. Hallitus piti indeksien purkua inflaation hillinnän ehtona. Syntyntä sopimistapaa pidettiin väliaikaisena, mutta siitä muodostui suomalaisia työmarkkinoita vuosikymmeniä leimannut piirre.¹⁸⁰

Hintojen ja palkkojen ohjaamisen merkitystä oli analysoitu *Kansantaloudellisen Aikakauskirjan* sivuilla monesti jo ennen kuin se nousi poliittisesti ajankohtaiseksi aiheeksi. Esimerkiksi Weijo Wainio oli vuonna 1960 pidetyssä esitelmässä korostanut ”vapaaehtoista valtakunnallista tulonmuodostuspolitiikkaa” ainoana tehokkaana vaihtoehtona kustannusinflaation hillitsemiseksi.¹⁸¹ Tulopolitiikasta tuli kuitenkin erityisen ajankohtainen aihe, kun Kansantaloudellinen yhdistys järjesti tulopolitiikkaa käsittelevän seminaarin maaliskuussa 1967. Seminaarin puheenvuorot julkaistiin *Kansantaloudellisen Aikakauskirjan* seuraavassa numerossa. Tulopolitiikka ymmärrettiin käsitteenä helposti vanhojen hinta- ja palkkasäännöstelystä tuttujen ilmiöiden kierrättämiseksi. Vuonna 1966 Suomen Pankin taloustieteellisen tutkimuslaitoksen johtajaksi nimetty Timo Helelä tulkitsi alustuksessaan *Tulopolitiikka – uusi nimi vai uusi suunta* tulopolitiikan tarjoavan melko vähän uutta taloustieteelliseen keskusteluun:

Miksi talouspoliittista sanastoa on jälleen rikastutettu uudella termillä ”tulopolitiikka”? Miksi toisen maailmansodan jälkeen käytössä ollut käsitepari ”hinta- ja palkkapolitiikka” ei enää kelpaa? Ehkäpä siksi, että liian usein tähän sanayhdistelmään alettiin liittää ajatus hinta- ja/tai palkkasäännöstelystä. Liian usein se vain sisälsi korkeakansallisen ja

¹⁷⁹ Pekkarinen & Vartiainen 1993, 284–285.

¹⁸⁰ Bergholm 2007, 395–413.

¹⁸¹ Wainio 1960, 179. Ks. myös luku 2.2.

summittaisen vetoimuksen kohtuullisuudesta ja pidättyvyydestä parkkiintuneille eturyhmätaktikoille ja etenkin ammattiyhdistysjohtajille.¹⁸²

Käytetystä termistä huolimatta tulopoliitikan mukaantulo poliittiseen päätöksentekoon vaikutti tarpeelliselta: hankala taloustilanne ja työmarkkinajärjestöjen saavuttama rooli päätöksenteossa olivat aiheuttaneet sen, että ”järjestöyhteiskunnassa ei ole mahdollista turvata rahanarvon vakavuutta pelkästään yleisesti vaikuttavin finanssi- ja rahapolitiikan keinoin”.¹⁸³ Toisena merkittävänä viitekehysenä tulopoliittikakeskustelun aloittamiselle oli täystyöllisyyden ja taloudellisen kasvun esittäminen talouspolitiikan tärkeimpinä tavoitteina. Lisäksi työmarkkinajärjestöjen neuvotteluasema tunnustettiin ja palkansaajien oman edun tavoittelu ymmärrettiin ammattiliittojen pääasialliseksi tehtäväksi.¹⁸⁴

Jussi Linnamo tulkitsi kommenttipuheenvuorossaan tulopoliitikan uudenkaltaiseksi haasteeksi sekä työmarkkinajärjestöjen johtajille että talouspolitiikan päättäjille. Hän kuitenkin myös pohti taloustutkimuksen roolia tulopoliitikan jäsenyksessä ja piti erityisesti taloustieteilijöiden asennemuutosta hinta- ja palkkatutkimuksessa tärkeänä:

Asenteiden muutosta tarvitaan kahdella taholla, yhtäältä ekonomistien tavassa lähestyä tulopoliittisia ongelmia ja toisaalta tulopoliittikkaan vaikuttavien järjestöjen neuvottelu- ja luottamushalun lisäämisessä ja välistävetohalun vähentämisessä. Niin erinomainen tapa kuin marginalistinen täydellisen kilpailun maailma onkin analyysin välineenä ongelmien hahmottamiseksi, niin naurettava menetelmä se on sellaisen kansantalouden tarkasteluun, jonka hinnanmuodostusta eivät suurelta osalta markkinavoimat ohjaa. Jokaisella jonkinlaisenkin kansantaloudellisen koulutuksen saaneella elää alitajunnassa kuva maailmasta, jossa tuotannontekijät saavat rajatuottavuuttaan vastaavan korvauksen. Tällöin jonkin tuotannontekijän, esim. työvoiman, yritykset nostaa korvaustaan yli rajatuottavuutensa johtavat automaattisesti rajakapitalistin vetäytymiseen markkinoilta ja tilanteen tasapainottumiseen työllisyyden siten vähentyessä. Tämä ajatusrakenne perustuu siihen oletukseen, että yhteiskunnan tuotannontekijöiden jakautuma on jo optimaalinen ja liikkuvuus miltei täydellinen. Vain tässä tapauksessa on mielekästä tarkastella marginaalisen muutoksen palautumisprosessia tasapainoon.¹⁸⁵

Linnamo havainnoi varsin osuvasti vahvojen työmarkkinajärjestöjen aiheuttamia haasteita monille taloustieteen piirissä käytetyille menetelmille. Uusklassinen synteesi ja yleisen tasapainon malli pyrkivät hahmottamaan palkkojen ja hintojen sopeutumista avoimilla markkinoilla kysynnän ja tarjonnan lakien vallitessa. Niiden lähtökohtana oli kuitenkin ajatus täydellisen kilpailun markkinoista ja työvoiman vapaasta liikkuvuudesta; todellisen talouselämän siirtyessä yhä kauemmaksi käytetyistä ideaalimalleista niiden toimivuuden kyseenalaistaminen vaikutti Linnamosta varmasti ajankohtaiselta.

¹⁸² Helelä 1967, 151.

¹⁸³ Helelä 1967, 151.

¹⁸⁴ Helelä 1967, 153.

¹⁸⁵ Linnamo 1967, 161.

Inflaation kannalta tulopolitiikan tärkeimmäksi tehtäväksi osoittautui palkka- ja hintakehityksen vakauttaminen. Kaikki tulopolitiikkaa käsittelevään seminaariin osallistuneet puhujat olivat huolestuneita Suomen inflaatiokehityksestä. Tulopolitiikan tulkittiin tarkoittavan työmarkkinajärjestöjen toimivapauden ainakin jonkinlaista rajoittamista.¹⁸⁶ Työmarkkinajärjestöjen kriittinen suhtautuminen tulopolitiikkaan näkyi selvästi SAK:n taloustutkimussihteri Nils Nilsson puheenvuorossa. Nilssonin mukaan monet puheenvuorot ovat pitäneet inflaatiokehityksen syynä ylikysyntää, johon vastattaisiin kokonaiskysyntää supistamalla; Nilsson kuitenkin esitti, että ”ylityöllisyydestä” puhuminen on harhaanjohtavaa ja avoin sekä piilevä työttömyys ovat todellisia ongelmia. Talouden tasapainottamispyrkimyksiin olisi vastattava ”tarjontapuolelta, ts. tuotantoa ja investointeja lisäämällä”.¹⁸⁷

Inflaatiokeskustelussa Nilsson siis hylkäsi tässä tutkimuksessa aikaisemmin eritellyn kysyntäinflaation käsitteen ja tulkitsi inflaatio-ongelman muodostuvan muista tekijöistä. Nilssonin mukaan olisi naiivia väittää palkkojen, tuottavuuden ja hinnanmuodostuksen välisten suhteiden pysyvän suhteellisen muuttumattomina riippumatta palkankorotusten tasosta. Nilssonin mukaan ongelmallinen tilanne muodostui ennemminkin kustannusinflaatiosta ja Suomen erityispiirteistä:

Paljon hedelmällisempi olisi mielestämme lähteä *kustannusinflaatiosta*. Tässä tapauksessa panos-tuotos-malli voisikin osoittautua varsin hyödylliseksi. Tällöin pitäisi kuitenkin lähteä esimerkiksi työpanoksina lasketuista *reaalikustannuksista*. Mitä merkitsevät esimerkiksi maamme maantieteellinen asema ja ilmasto, käytettävissä olevan kiinteän pääoman, markkinoimis-pääoman ja monetäärisen pääoman niukkuus, sekä sellaiset institutionaaliset tekijät kuin pienet viljelmät ja metsälöt tuotantomme reaalikustannuksiin, elintarvikkeiden hintoihin ja asuntojen rakennuskustannuksiin ja näiden kautta mm. työvoiman hintoihin. [...] Sen jälkeen olisi tutkittava kilpailun ei-hintatekijöitä: missä määrin pystymme laadun, erikoistumisen, toimitusten nopeuden ja varmuuden, toimitusluottojen ja tehokkaan markkinoimisen tietä lisäämään kilpailukykyämme kotona ja ulkomailla. Tämäkin on pääomakysymys, mutta siinä on myös kysymys yrittäjien ammattitaidoista ja ammattikoulutuksesta. Tämän jälkeen olisi tutkittava kilpailun kustannustekijöitä ja sen yhteydessä vertailtava kansainvälisesti eri kustannustekijäimme, myös palkkojen korkeutta. Tähänkään vertailuun ei ole päästy, vaan sen sijaan hypätään suoraan palkkakysymykseen, ikäänkuin pääasiallisesti tämän tekijän avulla voitaisiin peittää kaikkia reaali-taloudellisten ja talouspolitiikan laiminlyöntien luomia aukkoja.¹⁸⁸

Nilsson jatkoi analyysiaan tuomalla inflaatiokeskusteluun kysyntä- ja kustannusinflaatioiden lisäksi myös kolmannen määritelmän: hintamekanismin analyysi vaatisi tuekseen myös selittäjää, jonka avulla olisi mahdollista analysoida hintoihin kytköksissä olevien suorien sidonnaisuuksien, marginaalien ja kompensatioiden vaikutuksia: tätä määritelmää Nilsson kutsui marginaali-

¹⁸⁶ Esim. Lindblom, 1967, 140.

¹⁸⁷ Nilsson 1967, 163. Tässä tapauksessa Nilsson ei luultavasti viittaa taloustieteessä usein käytettyyn työvoiman tarjontaan vaan jonkinlaiseen toiseen tarjontakehikkoon.

¹⁸⁸ Nilsson 1967, 164.

inflaatioksi. Vaikka Nilssonin inflaatioteorian kustannuspuolta korostavat näkemykset erosivat muiden kirjoittajien tulopoliittisista näkemyksistä, kirjoittajat olivat kuitenkin kaikki yhtä mieltä tulopoliitikan tarpeellisuudesta; erimielisyyksiä herättivät kysymykset siitä, kuinka laajalle tulopoliitikka pitäisi ulottaa.

Tulopoliitikan suhde työttömyyteen puolestaan ymmärrettiin yhtenäisemmin. Timo Helelän mukaan tulopoliitikka oli aikaisemmin ehditty leimata sen tulotasoa ohjaavien mekanismien vuoksi työttömyyttä lisääväksi ”kontraktiiviseksi politiikaksi”. Helelä kuitenkin asettui tätä näkökulmaa vastaan ja korosti tulopoliitikan tarpeellisuutta kasvavassa kansantaloudessa:

Johtopäätökseni on kuitenkin täysin päinvastainen. Pienessä puolikehittyneessä maassa, joka pyrkii käyttämään hyväkseen kansainvälisen työnjaon antamia mahdollisuuksia tuottavuuden kohottamiseen, inflatorinen prosessi johtaa väistämättä sellaisiin maksutasehäiriöihin ja perusteelliseen tasapainottomuuteen, joiden selvittäminen ei ole mahdollista ilman kontraktiivisia talouspoliittisia toimenpiteitä. Mutta eikö työllisyyspolitiikassakin ole asetettava tavoitteeksi paitsi tuotantovoimien korkea käyttöaste myös reaaliansioiden nopea ja ennen muuta häiriöttä jatkuva kohoaminen?¹⁸⁹

Helelän puheenvuoron lähtökohtana oli jälleen täystyöllisyysoletus, joka asetti omat reunaehdot työmarkkinajärjestöjen harjoittamalle politiikalle. Esimerkiksi otettiin ammattiyhdistysliikkeen tavoitteet reaalitulojen nostamisesta tietyllä prosentiosuudella ja palkkojen kansantulo-osuuden kasvattaminen. Koska ammattiyhdistysliike ei ollut ainoa päätöksentekijä, tavoite oli Helelän mukaan toivotonta saavuttaa ainoastaan nimellispalkkojen korotuksilla, sillä yritykset olisivat vastanneet palkankorotuksiin työvoiman kysyntää vähentämällä, ja valtio olisi työllisyystavoitteesta huolehtiessaan vastannut talouden kehitykseen korjaavilla toimenpiteillä. Toisaalta myöskään maailmantalouteen integroituvassa yhteiskunnassa valtio ei kyennyt huolehtimaan finanssi- ja rahapolitiikan avulla taloudellisen kasvun ja korkean työllisyyden tavoitteista, ”elleivät tuloja koskevat ratkaisut ole huomattavasti näitä tavoitteita paremmin tukevia kuin ne ovat Suomessa yleensä olleet”.¹⁹⁰

Työllisyyteen liittyvässä puheessa korostettiin myös työvoiman liikkuvuuteen liittyviä tärkeitä reunaehtoja. Esimerkiksi Helelä nosti esiin työvoiman liikkuvuuden Ruotsiin ja maastamuuton hillitsemisen yhtenä tulopoliittisena tavoitteena. Nilsson nosti keskusteluun tulopoliitikan epäonnistumisen Hollannissa, jossa työvoima oli sopimusten seurauksena hakeutunut muihin maihin. Nilsson korosti, että tulopoliitikassa tämä saattaisi olla ”seuraus, joka ei ole ilman

¹⁸⁹ Helelä 1967, 153–154.

¹⁹⁰ Helelä 1967, 156–157.

mielenkiintoa meilläkään”.¹⁹¹ Nilsson myös esitti, että esitetyn sopimuksen seurauksena Ruotsin palkkataso olisi neljän vuoden kuluttua 100 prosenttia Suomea korkeammalla, mikä ei voisi olla heijastumatta ammattitaitoisen työvoiman laajaan maastamuuttoon. Monet tulopoliittisissa keskusteluissa Ruotsiin liitetyt huomiot eivät ole yllättäviä. Esimerkiksi Tapio Bergholm on korostanut, että työvoiman vapaalla liikkuvuudella Ruotsiin oli 1970-luvun suomalaisen työmarkkinapolitiikkaan suurempi merkitys kuin Neuvostoliiton sisäpoliittisilla vaikutusyrityksillä.¹⁹²

Tulopoliitiikan analyysissa seurattiin myös kansainvälistä keskustelua. Chicagon yliopistossa vuonna 1966 järjestetyn tulopoliittikkaa käsittelevän konferenssin puheenvuorot oli koottu teokseksi *Guidelines, Informal Controls and the Market Place: Policy Choices in a Full Employment Economy*. Eero Tuomainen arvioi teoksen ja esitteli pääpiirteittäin siinä käydyn debatin Milton Friedmanin ja Robert Solowin välillä.¹⁹³ Solow piti valtiovallan toimesta työmarkkinajärjestöille annettuja palkkakehityksen ”guideposteja” tärkeänä talouspoliittisena välineenä. Friedman sen sijaan vastusti tulopoliittikkaa sekä empiirisistä että teoreettisista lähtökohdista: Friedmanin mukaan palkka- ja hintajärjestelmän ohjailu valtion toimesta oli tehotonta markkinamekanismin häirintää, minkä lisäksi Friedman näki merkittävämpänä ongelmana tulopoliitiikan ja inflaation välisen yhteyden puutteen. Inflaatioon oli mahdollista vaikuttaa ainoastaan rahapolitiikalla. Työmarkkinoilla oli olemassa sen rakenteen perusteella jokin luonnollisen työttömyyden aste: työttömyysasteen pitäminen rahapolitiikan keinoin tämän asteen alapuolella johtaisi ainoastaan jatkuvaan inflaatiokierteeseen. Tuomainen nosti esiin kiistan perimmäisiä tavoite-eroja: ”Friedmanille vakaa rahanarvo on tavoite, johon muiden tavoitteiden on mukauduttava kun taas Solow preferoi täystyöllisyystavoitetta”.¹⁹⁴

Tuomainen ei ottanut kantaa kummankaan näkökulman puolesta. Hän kuitenkin piti käytyä keskustelua tärkeänä ja kuvaili mielenkiintoisella anekdootilla tulopoliitiikan tutkimuksen edistymistä:

Tulopoliitiika on kehittynyt ainakin niistä ajoista 1666 vuotta sitten, jolloin keisari Diocletianukselta kävi käsky, että kaikkia, jotka rikkoisivat tavaroista ja työvoimapalveluksista annettuja enimmäishintäsäännöksiä, tulisi rangaista kuolemalla. Inflaatiota ei tosin myöhemminkään ole saatu torjuttuksi, mutta ovatpahan ainakin torjuntatavat sievistyneet. Edistystä Diocletianuksen ajoista merkitsee myös jo sekin oivallus, ettei hinnanmuodostuksen säätely ole vallan yksinkertaista.¹⁹⁵

¹⁹¹ Nilsson 1967, 163.

¹⁹² Bergholm 2012, 14–17.

¹⁹³ Tuomainen 1967.

¹⁹⁴ Tuomainen 1967, 140.

¹⁹⁵ Tuomainen 1967, 141.

Tulopolitiikka siis herätti sekä kansainvälisesti että kansallisessa tasolla runsaasti eriäviä mielipiteitä. Poliittiset päättäjät näkivät kuitenkin tulopolitiikan tehokkaana inflaation hillintäkeinona: 1960-luvun loppua ja seuraavia vuosikymmeniä leimasivat lukuisat valtiointerventiot työmarkkinaosapuolten sopimuksiin.

3 Kriisi ja koulukunnat

1970-luvun alku merkitsi käännettä läntisille markkinatalousmaille. Rahoitusmarkkinat järkkyivät, kun Vietnamin sodan vuoksi suuria budjettialijäämiä ulkomaisella velalla rahoittanut Yhdysvallat irtautui elokuussa 1971 presidentti Richard Nixonin johdolla Bretton Woods -järjestelmästä. Syntyneessä epävarmassa tilanteessa ja kelluvien valuuttakurssien järjestelmässä monet valtiot pelkäsivät talouskasvun pysähtymistä. Pelkojen seurauksena valuuttoja devalvoitiin ja luotonsaantia kevennettiin, mikä johti hintojen nousuun. Monien hyödykkeiden hinta kaksinkertaistui. Keynesiläinen vastasyklinen talouspolitiikka kohtasi kuitenkin toisen ulkoisen kriisin, kun Egypti ja Syyria hyökkäsivät lokakuussa 1973 Israeliin. Jom Kippur -sodan seurauksena öljyntuottajamaat nostivat öljyn maailmanmarkkinahinnan moninkertaiseksi. Euroopan ja Yhdysvaltojen talouskasvu pysähtyi, ja inflaatio ja työttömyys nousivat voimakkaasti. Uusi tilanne näyttäytyi erityisen hälyttävältä sodanjälkeisten vuosikymmenten voimakkaan talouskasvun ja matalan työttömyyden jälkeen. Kriisin seurauksena monet perinteiset keynesiläiset suositukset valtiojohtoisesta kokonaiskysynnän sääntelystä ja vastasyklisestä talouspolitiikasta kyseenalaisettiin.¹⁹⁶

3.1 Työttömyyden ja työvoimapulan yhteiskunta

Bretton Woods -järjestelmän romahtaessa ja öljykriisin käynnistyessä Suomen työmarkkinat ja yhteiskunta olivat käyneet läpi rakennemuutosta. Suurten ikäluokkien kasvu työkään oli lisännyt työikäistä väestöä merkittävästi. Maa- ja metsätalouden koneellistuminen vähensi työvoiman tarvetta alkutuotannossa, minkä seurauksena työikäistä väestöä muutti maaseudulta kaupunkeihin ja korkeamman palkkatason perässä Ruotsiin. Teollistuminen ja palvelutuotannon kasvu vaativat runsaasti koulutettua työvoimaa, mutta samanaikaisesti Pohjois- ja Itä-Suomen maaseudulla

¹⁹⁶ Judt 2005, 453–456; Aunesluoma 2011, 282–283.

kärsittiin työttömyydestä. Maastamuutto pahensi työvoimapulaa ja lisäsi palkankorotuspaineita teollisuudessa.¹⁹⁷

Maatalouden rakennemuutoksen ja kaupungistumisen lisäksi kansainvälinen integraatio leimasi merkittävästi 1960- ja 1970-lukuja. Vapaakauppasopimus Eftan kanssa oli lisännyt yritysten vientimahdollisuuksia kiihdyttänyt elinkeinorakenteen muutosta maataloudesta korkeamman tuottavuuden teollisuustöihin. Suomalaiselle metsäteollisuudelle oli erityisen tärkeää vapaa pääsy Iso-Britannian markkinoille. Tullisuojiin purkamisen aiheuttamia seurauksia pelättiin, mutta suomalaisyritykset selvisivät uudessa kansainvälisessä kilpailussa pelkoja paremmin. Sopimukseen seurauksena myös ulkomaiset investoinnit Suomeen lisääntyivät, kun ruotsalaisyritykset lisäsivät alhaisempien työvoimakustannusten perässä tuotantoa Suomessa sijaitsevaan tekstiiliteollisuuteen. Toisaalta esimerkiksi lanka- ja kangasteollisuus joutui ahtaalle Neuvostoliiton kanssa harjoitetusta idänkaupasta huolimatta.¹⁹⁸

Suomi aloitti neuvottelut myös EEC-jäsenyydestä 1970-luvun alussa ja liittyi kirjaviiden sisä- ja ulkopoliittisten käänteiden jälkeen yhteisön jäseneksi vuonna 1973. Muuttunut kauppapoliittinen tilanne lisäsi yritysten vientimahdollisuuksia ja monipuolista teollisuuden rakennetta. Lisääntynyt kilpailu ja vapautuneet markkinat asettivat kotimarkkinoilla toimiville yrityksille myös uusia haasteita. Toisaalta uusi markkinatilanne muutti perinpohjaisesti yritysajattelua: yritysten markkina-asemaa ja tuotannollista tilannetta alettiin ajatella kokonaisvaltaisemmin, ja jaottelu kotimarkkina- ja vientiyrityksiin alkoi väistyä. Kansainvälinen integraatio näkyi selvästi myös yleisemmällä talouspoliittisella tasolla. Valtiojohtoinen teollistumista tukeva integraatiostrategia alkoi siirtyä yritysten toimintaedellytyksiä tukevan kilpailukykyajattelun tieltä. Kilpailukyky politiikan keskiössä oli ajatus kansainvälisesti menestyvistä avoimilla markkinoilla toimivista yrityksistä, jotka toiminnallaan loivat hyvinvointia myös muualle yhteiskuntaan.¹⁹⁹

Varsinaisten vapaakauppayhteisöjen lisäksi Suomi liittyi myös Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD:n jäseneksi vuonna 1969. Alun perin sodan jälkeisen jälleenrakennuksen yhteistyöorganisaatioksi perustettu järjestö oli muuttanut muotoaan yleisemmäksi läntisten markkinatalousmaiden toimintaa koordinoivaksi talouspoliittiseksi yhteisöksi. Juhana Aunesluoma on esittänyt OECD-jäsenyyden eräänlaisena koepallona, jolla raivattiin tilaa tulevalle EEC-

¹⁹⁷ Ojala & Nummela 2006; Kalela 1989 175–202.

¹⁹⁸ Aunesluoma 2011, 214–216.

¹⁹⁹ Aunesluoma 2011 286–291.

jäsenyydelle.²⁰⁰ Vaikka jäsenyyden välittömät vaikutukset olivat vähäisiä, sillä oli kuitenkin pitkäkestoisia ja perusteellisia seurauksia talouspolitiikkaan ja talousajatteluun. Eri alojen asiantuntijat alkoivat käydä OECD:n kokouksissa ja saivat järjestön materiaalit käyttöönsä. Tuotettua tilastoaineistoa alettiin yhdenmukaistaa OECD:n kanssa. Yhteisöstä muodostui tärkeä tuki sisäpolitiikassa ajettulle taloudelliselle liberalisoinnille ja markkinatalousajattelulle. Markus Kari on nostanut esiin OECD:n roolin suomalaisen talousajattelun muutoksessa. Esimerkiksi työttömyys- ja inflaatiolukuja alettiin verrata OECD-maiden lukuihin. OECD-maat toimivat esimerkkeinä suomalaisille, minkä lisäksi OECD arvioi jäsenmaitaan ja pyrki yhdenmukaistamaan niiden talouspoliittista linjaa.²⁰¹

Työvoiman siirtyminen maataloussektorilta palkkatöihin kaupunkeihin ja palvelusektorille muovasi työttömyydestä kausitöistä riippumattoman ja yhteiskuntaa perusteellisemmin läpäisevän ilmiön. Työttömyys ei enää ollut muusta yhteiskunnasta riippumaton erityisongelma, jota oli mahdollista hoitaa selektiivisillä erityistoimenpiteillä.²⁰² Jorma Kalelan mukaan työttömyydestä tuli vasta 1970-luvulla ”polttava kysymys”, jota ymmärrettiin ja haluttiin hoitaa laajemmilla yhteiskuntapoliittisilla toimenpiteillä.²⁰³ Työttömyyteen liittyvässä keskustelussa on havaittavissa kaksi vaihetta: 1970-luvun alkupuolella monet *Kansantaloudellisen Aikakauskirjan* tekstit ennustivat 1960-luvun lopun korkean työttömyysvaiheen jälkeen työvoiman tarjonnan laskua ja suoranaista työvoimapulaa; öljykriisin muuttaessa yhteiskunnallista tilannetta vuosikymmenen jälkimmäisen puoliskon päällimmäisenä teema oli kuitenkin yhteiskunnalliseksi hätätilaksi määritelty työttömyyskriisi.

1970-luvulla työllisyyteen liittyvät ongelmat vaihtelivat sekä alueellisesti että eri alojen välillä. Työttömyys oli ongelmana erityisesti Pohjois- ja Itä-Suomen maaseutuvaltaisilla paikkakunnilla, jotka eivät enää tarjonneet ihmisille toimeentuloa maataloudessa tai 1950-luvulla harjoitettujen työllisyystöiden muodossa. Sen sijaan Etelä-Suomen kaupungeissa valitettiin työvoimapulaa, joka korostui erityisesti pulana koulutusta saaneista työntekijöistä. Tämänkaltaista yhteiskunnallista tilannetta nimitetään usein kohtaanto-ongelmaksi. Kohtaanto-ongelmista väitellyt taloustieteilijä Sanna-Mari Hynninen on tiivistänyt käsitteen määritelmän ytimekkäästi:

Työmarkkinoilla on samanaikaisesti sekä työn hakijoita että avoimia työpaikkoja. Vaikka molempia olisi määrällisesti yhtä paljon, osapuolet eivät kohtaa välittömästi; etsintä vie aikaa ja aiheuttaa kustannuksia. Mikäli osapuolten laadullisten ominaisuuksien

²⁰⁰ Aunesluoma 2011, 229.

²⁰¹ Kari 2016 194–199.

²⁰² Pekkarinen ym. 1984, 223.

²⁰³ Kalela 1989, 20.

yhteensovittamisessa on ongelmia, etsintään käytettävä aika pitenee. Työpaikat ja työnetsijät voivat lisäksi sijaita maantieteellisesti niin kaukana toisistaan, että työpaikka jää täyttämättä ja työnetsijä ilman työtä. Kun markkinoilla on yhtä aikaa runsaasti vaikeasti täytettäviä työpaikkoja ja työttömiä työnetsijöitä, puhutaan kohtaanto-ongelmasta. Kohtaanto-ongelma tarkoittaa avoimien työpaikkojen vaatimusten ja työnhakijoiden osaamisen tai osapuolten maantieteellisen sijainnin heikkoa yhteensopivuutta.²⁰⁴

Maaseudun ja kaupunkien väliset työllisyserot ovat koko modernin Suomen historian ajan olleet kiistanalaisia ja poliittisia erimielisyyksiä herättäviä kysymyksiä, joihin on liittynyt koulutukseen, perusturvaan sekä asunto- ja aluepolitiikkaan liittyviä näkökulmia.

Kansantaloudellisen Aikakauskirjan sivuilla huomioitiin jo 1970-luvun alussa, että yhteiskunnan rakennemuutos oli tehnyt työttömyydestä aikaisemmista vuosikymmenistä poikkeavan ilmiön. Auran virkamieshallituksessa työministerinä toiminut Keijo Liinamaa pohti helmikuussa 1971 esitelmässään *Työvoimapolitiikan suunta 1970-luvulla* työllisyyteen liittyviä haasteita. Liinamaa kuvasi tulevaa vuosikymmentä ”työvoiman niukkuuden vuosikymmeneksi”, jonka piirteitä olisivat aleneva työhönosallistumisaste ja maataloudesta muihin elinkeinoihin siirtyvän väestön ehtyminen. Kun näihin ilmiöihin liittyisi myös maastamuutto, seurauksena olisi työikäisen väestön väheneminen.²⁰⁵ Liinamaa korosti kirjoituksessaan useaan otteeseen työttömyyden alueellisia eroja eikä pitänyt tyydyttävänä tilannetta, jossa ”samalla kun määrättyillä alueilla on tuotantokapeikkoja ja inflaatiopainetta aiheuttavaa työvoimapulaa, toisaalla vallitsee 4-5 %:n työttömyys”.²⁰⁶ Liinamaa ei myöskään tulkinnut työttömyyttä erillistoimenpiteitä vaativaksi selektiiviseksi kysymykseksi vaan totesi, ”että 1970-luvun yhteiskuntapolitiikkaa kaavailtaessa on tärkeätä huomata, että niin työvoiman kysyntään kuin tarjontaankin vaikuttavat jokseenkin kaikilla yhteiskuntapolitiikan lohkoilla tehdyt päätökset”.²⁰⁷

Lokakuussa 1973 keskustapuolueen valtiovarainministeri ja maa- ja metsätaloustieteiden tohtori Johannes Virolainen analysoi esitelmässään *Eräitä talouspolitiikan lähiajan näkymiä* tulevaa työllisyystilannetta monin vastaavin painotuksin kuin Liinamaa kaksi vuotta aikaisemmin.²⁰⁸ Hän korosti erityisesti maastamuuton aiheuttamia ongelmia työvoiman tarjontaan. Virolainen kuitenkin nosti esiin vielä korostuneemmin työllisyyteen liittyvät alueelliset erot ja sen aiheuttamat ongelmat:

²⁰⁴ Hynninen 2007, 507.

²⁰⁵ Liinamaa 1971, 96.

²⁰⁶ Liinamaa 1971, 97. Myös Liinamaa siis esitti Phillipsin käyrää mukailevan ajatuksen alhaisen työttömyysasteen aiheuttamasta inflaatiopaineesta. On myös huomionarvoista, että 1970-luvun alussa jo 4–5 prosentin työttömyysastetta pidettiin tilanteena, jota ei voi hyväksyä.

²⁰⁷ Liinamaa 1971, 99.

²⁰⁸ Virolainen 1973.

Työvoimatilanne on muuttunut yllättävän nopeasti; työvoimapula on tällä hetkellä maan eteläosissa ja kehitysalueiden kasvukeskuksissa merkittävä ongelma. Kun aikaisemmin pääpaino oli joukkotyöttömyyden torjunnassa, joudutaan nyt kamppailemaan samanaikaisesti työvoimapulan ja kehitysalueiden huomattavien työllistämisvaikeuksien kanssa. [...] Työvoiman kysynnän ja tarjonnan jyrkät alueelliset erot ovat omiaan korostamaan yritystoiminnan sijaintipaikan valinnan merkitystä. Teollisuuden on otettava huomioon työvoiman jatkuvan saannin turvaaminen laajennusinvestoinneissaan. Suoranainen työvoimapula tulee voimistamaan tätä kehitystä.²⁰⁹

Työllisyyteen liittyvistä kohtaanto-ongelmista huolimatta Virolainen tulkitsi teollisuuden kilpailukyvyn ”vähintään tyydyttäväksi” ja totesi, että ”talouspolitiikan liikkumavaraa laajentaa se, ettei työttömyyden kasvamisen uhka rajoita samassa määrin kuin usein aiemmin kehitystä tasapainottavien toimenpiteiden arsenaalia pitemmälläkään aikavälillä”.²¹⁰ Puheet suoranaisesta työvoimapulasta olivat olennainen osa myös monen muun 1970-luvun alkupuolen kirjoittajan analyysinä. Vielä syyskuussa 1975 työvoimaministeriön suunnitteluosaston päällikkönä toiminut valtiotieteiden tohtori Lauri Korpelainen kuvaili optimistiseen sävyyn, kuinka ”toukokuussa työnvälitykseen ilmoitettujen avoimien työpaikkojen määrä ensi kertaa ylitti työttömien työnhakijoiden määrän”.²¹¹ Korpelainen ennusti tulevien työllisyyteen liittyvien haasteiden liittyvän ensisijaisesti siirtymään ”työttömyyden aikakaudesta työvoiman niukkuuden aikauteen”.²¹²

Vuoden 1975 talouskehitys kuitenkin käänsi monin tavoin yhteiskunnallisen kehityksen suunnan, kun kaksi vuotta aikaisemmin käynnistyneen öljykriisin vaikutukset isivät myös suomalaiseen vientiteollisuuteen.²¹³ Johannes Virolainen huomioi jo lokakuussa 1974 Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä pitämässään esitelmässä *Talouspolitiikan haasteet lähivuosina* öljykriisin ja sen aiheuttamat haasteet seuraavalle vuodelle.²¹⁴ Virolainen tulkitsi akuuteimmiksi ongelmiksi heikentyneen vaihtotaseen ja kiihtyneen inflaation. Nämä ilmiöt olivat keskiössä myös Virolaisen eduskunnalle antamassa tulo- ja menoarvion esittelyssä.²¹⁵ Työllisyyskysymykset jäivät katsauksessa vähälle huomiolle: Virolainen nosti jälleen esiin työvoiman kysynnän ja tarjonnan alueelliset erot ja korosti koulutuksen sekä tuotannon alueellisen sijoittamisen merkitystä. Työttömyysluvut pysyivätkin syksyyn 1975 asti Länsi-Eurooppaa matalammalla tasolla.

Lokakuussa 1975 pidetyssä esitelmässä *Vuoden 1976 budjettiesityksen talouspoliittinen tausta* valtiovarainministeri Heikki Tuominen kuitenkin korosti, että aikaisempien vaihtotase- ja inflaatio-

²⁰⁹ Virolainen 1973, 253–254.

²¹⁰ Virolainen 1973, 256.

²¹¹ Korpelainen 1975, 3.

²¹² Korpelainen 1975, 3. Vastaavia ennusteita esittivät myös esim. Koskenkylä & Pyyhtiä 1973, 183.

²¹³ Kriisistä ja harjoitetusta talouspolitiikasta ks. luku 3.4.

²¹⁴ Virolainen 1975.

²¹⁵ Heikkinen & Tiuhonen 2010, 140.

ongelmien lisäksi myös ”työllisyysnäkömien synkkeneminen” oli nousemassa yhdeksi seuraavan vuoden keskeisistä huolenaiheista.²¹⁶ Tuominen tulkitsi inflaation hidastamisen ja vaihtotaseen tasapainottamisen olevan keskenään sopusoinnussa olevia tavoitteita, jotka edellyttivät samansuuntaisia toimenpiteitä. Virolainen oli kaksi vuotta aikaisemmin tulkinnut, että silloinen työttömyyskehitys ei rajoita näiden ilmiöiden tasapainottamista. Tällä kertaa huomion kohteena oli kuitenkin huolestuttava kehitys sekä työllisyydessä, inflaatiossa ja vaihtotaseessa. Tuominen nosti esiin työttömyyden ja inflaation välisen ristiriidan toteamalla, että ”työllisyyden turvaamisen ja vakaan hintatason välisen ristiriidan olemassaolosta lienee taloustieteen piirissä oltu jokseenkin yksimielisiä”.²¹⁷ Ongelmien keskinäinen tärkeysjärjestys määräytyi sen perusteella, mikä kolmesta ilmiöstä oli ”kansantalouden kehitykselle vähiten tuhoisinta”.

Öljykriisi käynnistyi vuonna 1973, mutta se ilmeni Suomen työttömyystilastoissa vasta kaksi vuotta myöhemmin. Ensimmäinen merkki muuttuneesta tilanteesta oli työnvälitykselle ilmoitettujen avoimien työpaikkojen määrä, joka kääntyi laskuun jo syksyllä 1974. Työttömyysluvut kääntyivät kuitenkin nousuun vasta syksyllä 1975. Kansandemokraattien työvoimaministeri Paavo Aitio analysoi tammikuussa 1976 pidetyssä esitelmässä *Työllisyystilanne ja työvoimapolitiikka Suomessa* syitä siihen, miksi työttömyystilanne alkoi heiketä vasta syksyllä 1975.²¹⁸ Aitio huomioi tuotannon ja työllisyyden välillä ilmenevän luonnollisen viiveen, mutta korosti myös yritysten muuttunutta henkilöstöpolitiikkaa: yritykset olivat aikaisemman työvoimapolitiikan synnyttämän kokemuksen seurauksena aluksi haluttomia irtisanomaan työvoimaa, sillä korkeasuhdanteessa työvoimapolitiikka saattaisi jälleen muuttua ongelmaksi.²¹⁹ Lauri Korpelainen kytki kaksi vuotta myöhemmin esitelmässään *Työvoimapolitiikan vaihtoehdot* tämän ilmiön OECD:n tutkijoiden käyttämään termiin työvoiman hamstraus (*labour hoarding*).²²⁰ Varautuminen työvoimapolitiikkaan näkyi Korpelaisen mukaan vuoden 1973 työmarkkinoilla selvästi, sillä OECD:n tutkijoiden konstruoiman mallin perusteella työllistettyjen luku ylitti työvoiman todellisen tarpeen määrällä, joka vastasi noin prosenttia työvoimasta.²²¹ Korpelainen vieritti osan syistä myös työvoimaviranomaisille, jotka olivat osaltaan – joskin ”hyvin tausta-ajatuksin” – lietsoneet työvoimapolitiikkaa.²²²

²¹⁶ Tuominen 1976.

²¹⁷ Tuominen 1976, 14.

²¹⁸ Aitio 1976.

²¹⁹ Aitio 1976, 136.

²²⁰ Korpelainen 1978.

²²¹ Korpelainen 1978, 144.

²²² Korpelainen 1978, 145.

Vaihtotaseen vajeen rajoittamiseen ja inflaation hillintään keskittynyt raha- ja finanssipolitiikka nosti työttömyysasteen ennätyskorkeaksi vuonna 1977. Esimerkiksi taloustietelijä Heikki Oksanen tulkitsi työttömyyden kasvun ensisijaisesti suomalaiseksi ilmiöksi, joka ei liittynyt yleismaailmalliseen kehitykseen:

Suomen työttömyysaste on noussut vuoden 1975 jälkeen lähes kuusi prosenttiyksikköä, kun se samaan aikaan on pysynyt OECD-maissa keskimäärin muuttumattomana. Tämän perusteella voi hyvin olettaa, ettei Suomen työttömyyden kasvu ole johtunut pelkästään ulkomaisista tekijöistä, vaan mm. kotimaisella talouspolitiikalla on ollut vaikutusta asiaan.²²³

Lauri Korpelainen piti tammikuussa 1978 työttömien työntekijöiden 200 000 hipovaa hakijamäärää ”painajaisunena”, jota ei vielä muutama vuosi aikaisemmin osattu kuvitellakaan.²²⁴

1970-luvun työttömyyspuheesta on siis selvästi löydettävissä kaksi vaihetta: vuosikymmenen alkupuolen keskustelut liittyivät työvoimapulan aiheuttamiin ongelmiin; vuosikymmenen loppupuolella keskiössä oli kuitenkin räjähdysmäisesti kasvanut työttömyys ja siihen liittyvä yhteiskunnallinen kriisi. Tätä muutosta on osittain mahdollista kutsua suhdanteelliseksi, mutta toinen merkittävä teema liittyi keskusteluissa jo aikaisemmin mainittuihin kohtaanto-ongelmiin, jotka olivat enemmänkin rakenteellisia. Taloustietelijät Heikki Koskenkylä ja Ilmo Pyyhtiä tulkitsivat vuonna 1973 artikkelissaan *Pääomakerroin investointikriteerinä* Suomen olevan eräänlaisessa ”dual economy -tilassa”, jossa ”teollisuus-Suomessa työ on niukka tuotannontekijä ja kehitysalueilla vielä jonkin aikaa suhteellisesti runsas tuotannontekijä”.²²⁵ Näitä alueellisia työttömyyseroja pyrittiin ratkaisemaan monin aluepoliittisin keinoin. Tulkintani mukaan aluepolitiikalla oli selvästi kaksi tavoitetta: ensimmäisenä tavoitteena oli Pohjois- ja Itä-Suomen reuna-alueiden työllisyyden ja tuotannon tukeminen. Työllisyyden tukemiseen liittyvä ensimmäinen tavoite kuitenkin kytkeytyi myös Etelä-Suomen kaupunkien kasvun hillitsemiseen, jotta talouden ylikuumentuminen ja työvoimapula eivät johtaisi palkankorotusvaatimuksiin ja inflaatiokierteeseen.

Kansantaloustieteen professori Auvo Kiiskinen kytki marraskuussa 1973 pidetyssä esitelmässä *Aluepolitiikkamme nykyvaiheen tarkastelua* alueelliset työllisyserot sekä työttömyysongelman

²²³ Oksanen 1978, 367.

²²⁴ Korpelainen 1978, 143.

²²⁵ Koskenkylä & Pyyhtiä 1973, 176. Hannu Halttunen (1974, 124) jakoi inflaatioon liittyvässä työmarkkina-analyysissä Suomen teollisuus-Suomeen, johon kuului neljä eteläisintä työvoimapiiriä (Helsinki, Turku, Tampere ja Kouvola) ja kehitys-Suomeen, johon kuuluivat Vaasan, Jyväskylän, Kuopion, Joensuun, Oulun, Kajaanin ja Rovaniemen työvoimapiirit.

ratkaisuun että inflaation hillintään.²²⁶ Kiiskinen aloitti esitelmänsä huomioimalla aluepolitiikan vahvat kytkökset myös yhteiskunnan monille muille osa-alueille. Hän käsitteli aluepolitiikan historiaa ja totesi sen olleen aikaisempina vuosikymmeninä ensisijaisesti Itä- ja Pohjois-Suomen reuna-alueita kehittävä poliitiikka. Kiiskinen ei kuitenkaan kytkenyt aluepolitiikkaa ainoastaan reuna-alueiden tukemiseen ja työllisyyden hoitoon vaan otti mukaan myös inflaation:

Lisäksi ne ekonomistit, jotka uskovat ns. Phillips-relaatioon, voivat perustella työllisyseroja kaventavan aluepolitiikan merkitystä myös rahanarvopoliittisessa mielessä. Tämä kytkentä (Phillips-käyrän siirtäminen asemasta toiseen) esiintyy melko myöhäsyntyisenä kehitysalueystävälliseksi differentioidussa raha- ja finanssipoliitikassa.²²⁷

Kiiskinen tulkitse, että aluepolitiikka oli viimeisinä vuosina muuttunut merkittävästi, sillä nyt kehittyvien alueiden tukemisen lisäksi täytyi huomioida myös kehittyneiden alueiden tilanne. Kiiskinen oli huolissaan pääkaupunkiseudun hintatason ylikuumenemisestä, vaikka ei kaiken kaikkiaan suhtautunutkaan kaupungistumiseen negatiivisesti:

Ellei asutuksen kasautumista katsottaisi meillä niin yleisesti pelkääjänä nurjalta puolelta, voisi pitää turhana trivialiteettina tässä lainkaan muistuttaa suurten kaupunkien asukkailleen suomista keskeisistä hyvinvointieduista ja elämän mukavuuksista. Kokonaistaloudelliselta kannalta kannattaa mainita edelleen, että työvoimavarojen hyväksikäyttö paitsi työllisyysasteella mitattuna myös työhönosallistumislukujen mukaan vaihtelee suoraan verrannollisesti kaupungin suuruusluokkaan. Erityisen selvästi tämä ilmenee naistyövoiman osalta.²²⁸

Kiiskinen kuitenkin esitti, että pääkaupunkiseudun hintataso oli noussut niin korkeaksi, että se vaikutti asukkaiden reaalituloihin heikentävästi. Tilanne vaati aluepoliittisia toimenpiteitä:

Ylikysyntätilanteissa elinkustannusten alueelliset erot saattavat vielä entisestäänkin lisääntyä. Niinpä käynnissä olevan inflaatiokierteen yhteydessä ylikuumenemisilmiöt ovat eniten kärjistyneet Helsingin seudun asunto- ja kiinteistömarkkinoilla. Pääkaupungin seudun paikallisinflaatiota onkin pidettävä yhtenä hyvin merkityksellisenä näkökohtana, jonka takia hajasijoitustoimenpiteet näyttävät perustelluilta. Tungosalueen nopea kasvu merkitsee paikallisten voimavarojen ylenmääräistä pingoittamista ja pullonkaulatilanteita. Se tuo myös mukanaan hätäistä suunnittelua.²²⁹

Toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa Kiiskisen kuvailemia hajasijoitustoimenpiteitä olikin toteutettu monin tavoin. Erilaisia teollistamishankkeita oli kohdistettu erityisesti reuna-alueille. 1940- ja 1950-luvuilla työttömyystöinä toteutetut infrastruktuurihankkeet olivat tarjonneet töitä Pohjois- ja Itä-Suomen työttömille. Vaikka työllisyyspolitiikassa siirryttiin 1960-luvulla työlinjasta

²²⁶ Kiiskinen 1974.

²²⁷ Kiiskinen 1974, 4.

²²⁸ Kiiskinen 1974, 9.

²²⁹ Kiiskinen 1974, 10.

rahalinjaan, valtiojohtoiset avustukset ja hankkeet syrjäseutujen kehittämiseksi jatkuivat myöhemminkin.²³⁰ Kiiskinen kuitenkin piti nykyistä alueellista aluepolitiikkaa riittämättömänä:

Kun työvoima- ja asuntotilanne sekä yleisen talouspoliittisen välineistön aluepörrastukset ovat tällä haavaa – ja myös tulevaisuuden odotuksina – antamassa lisäylykkeitä desentralisaation hyväksi, voidaan kehitysalueiden teollistumisen odottaa jatkuvan verrattain voimakkaana, maan yleistähtia ripeämpänä. Sitä paitsi teollisuuden kohdistuvia aluepoliittisia otteita lienee tarkoitus vielä nykyisestään voimistaa paitsi porkkanatekniikalla myös keppiin turvautuvilla sanktioilla.²³¹

Kiiskinen ei esitelmässään tarkemmin eritelty, minkälaisia sanktioita hänellä oli mielessä. Hän kuitenkin esitti, että hajasijoitustoimenpiteiden pitäisi keskittyä enemmän toimistotyöhön ja virastoihin, joita hän piti teollisuustuotantoa helpommin liikuteltavina.

Vastaaviin työvoimapulan aiheuttamiin hintatason ylikuumenemisilmiöihin kiinnitti huomiota myös työvoimaministeriön Lauri Korpelainen helmikuussa 1978 pitämässään esitelmässä *Työvoimapolitiikan vaihtoehdot*.²³² Korpelainen tulkitsi vuonna 1975 alkaneen taantuman ”siementen kylvön” tapahtuneen 1970-luvun alkupuolen korkeasuhdanteen aikana, jolloin ”syntynyt inflaatiokierre johti maan kansainvälisen kilpailukyvyyn heikkenemiseen”.²³³ Korpelainen yhdisti tilanteen ensisijaisesti globaaliin suhdannekehitykseen mutta korosti myös työvoimapolitiikan merkitystä inflaation torjunnassa:

Vaikka mittavalle hinta- ja kustannuskierteelle alkusysäyksen lieneekin antanut teollisuuden vientitulojen kasvu ja väljä rahoitustilanne, merkittävä käyttövoima tälle prosessille oli varmasti strategisilla lohkoilla syntynyt työvoimapula. Se johti kustannustason kannalta tuhoisaan kilpailuun samoista työntekijöistä ei ainoastaan eri yritysten vaan myös eri toimialojen kesken. Voimme sanoa, että tärkeällä hetkellä työvoimapolitiikka epäonnistui tehtävänsä hoidossa, työvoimapulan torjunnassa.²³⁴

Korpelaisen analyysin mukaan työvoimapolitiikalla oli siis suuri merkitys varsinaisen työttömyysongelman lievittämisen lisäksi myös inflaation torjunnassa: työvoimapolitiikka oli myös työvoimapulan torjuntaa. Sekä Kiiskinen että Korpelainen tulkitsivat siis teollistuneen Suomen työvoimapulan olleen merkittävänä tekijänä toteutuneessa inflaatiokehityksessä.

Edellä kuvatussa aluepoliittisessa tilanteessa työvoiman kohtaanto-ongelmaa pyrittiin hoitamaan kahdella tavalla. Monet *Kansantaloudellisessa Aikakauskirjassa* esitetyt näkemykset korostivat

²³⁰ Kalela 1989, 200.

²³¹ Kiiskinen 1978, 21.

²³² Korpelainen 1978.

²³³ Korpelainen 1978, 143.

²³⁴ Korpelainen 1978, 143–144.

aluepolitiikkaa tuotannon sijoittamisen lähtökohdista. Jo aikaisemmin mainittujen Kiiskisen hajasijoitustoimenpidevaatimusten lisäksi esimerkiksi Paavo Aitio nosti esiin aikaisemmin viitatussa esitelmässä *Työllisyystilanne ja työvoimapolitiikka Suomessa* tuotannon hajasijoittamiseen liittyviä näkökulmia. SKDL:n Aitio korosti, että ”työvoimapolitiikan ja koko yhteiskuntapolitiikan päämääränä on täystyöllisyys”.²³⁵ Käytännössä tämä tavoite ilmeni työvoiman kysynnän ja tarjonnan tasoittamisena eri alueilla. Aition mukaan viimeisen 10 vuoden aikana valtio oli painottanut liikaa työvoiman tarjontaa koskevia toimia työvoiman kysyntää lisäävien toimenpiteiden kustannuksella. Aitio ehdotti ratkaisuksi aluepolitiikkaa ja yritysten sijoittamista työvoiman luo:

Tuotantotoiminnan toimialakohtaisessa suunnittelussa ja ohjauksessa sekä tuotantomenetelmien valinnassa meidän nähdäkseni on pitäydyttävä käytettävissä oleviin työvoimavaroihin. Yritysten alueellisessa sijoittumisessa ja aluepolitiikassa yleensäkin on kiinnitettävä aikaisempaa suurempi huomio työvoimavarojen alueelliseen sijaintiin. Ilman julkisen vallan toimia näissä kysymyksissä tuskin tapahtuu oleellista edistymistä. [...] Täystyöllisyyden turvaamiseksi joudumme Suomessa erityisesti painottamaan työvoiman kysynnän ja tarjonnan alueellisten ja paikkakuntakohtaisten erojen tasapainottamista. Tasapainoinen alueellinen kehitys voidaan saavuttaa vain siten, että valtiovallalla on riittävät keinot uusien pysyvien työpaikkojen sijoittumisen ohjaamiseen.²³⁶

Aition mielestä erilaiset vyöhykkeisiin perustuvat tukitoimet ja yritysten taloudelliseen tukemiseen perustuvat järjestelmät eivät kuitenkaan olleet riittäviä:

Kokemus on kuitenkin osoittanut, että vapaaehtoisuuteen perustuvat keinot eivät yksin ole riittäviä. Valtiolla tulee tämän vuoksi tarvittaessa olla mahdollisuus myös pitemmälle menevien keinojen käyttämiseen. Yksi tällainen ja nykyisissä poliittisissa oloissa toteutettavissa oleva keino voisi olla sijoittumislupamenettely, jota on ehdotettu viime keväänä jätetyssä komiteamietinnössä. Komitean esityksen mukaan lupamenettelyn tarkoituksena olisi varmistaa, että yhteiskuntapoliittiset näkökohdat otetaan sijainti- ja laajennuspäätösten yhteydessä riittävällä painolla huomioon.²³⁷

Aitio oli siis yritysten sijoittumiseen liittyvien lupamenettelyjen perusteella valmis radikaaleihin ratkaisuihin alueellisten työllisyyserojen tasoittamiseksi. Tämä näkemys lienee yhdistettävissä valtiointerventiota korostaviin kansandemokraattisiin näkemyksiin, mutta esimerkiksi aikaisemmin esitelty kansantaloustieteen professori Auvo Kiiskinen oli valmis vastaaviin toimenpiteisiin. Tukea tuotannolliseen hajasijoittamiseen löytyi myös virkamiespuolelta: työvoimaministeriön Lauri Korpelainen päätyi vuonna 1975 katsauksessaan *Muuttuva työvoimapolitiikka* näkökantaan, joka vaikuttaa varsin yhtenevältä Aition ja Kiiskisen näkemyksiin:

²³⁵ Aitio 1976, 137.

²³⁶ Aitio 1976, 139–140.

²³⁷ Aitio 1967, 140.

Viime vuosien kokemus on osoittanut, ettei työllisyystasapainoa pystytä saavuttamaan yksipuolisesti työvoiman liikkuvuutta lisäämällä. Tältä osin myös arvostuksissa on tapahtunut selvä muutos. Pyrkimys tasapainoisiin työmarkkinoihin edellyttää, että tuotantotoiminta nykyistä suuremmassa määrin sopeutuu työvoiman rakenteen ja sijainnin mukaan.²³⁸

Toisaalta vaikuttaa siltä, että ainakin Korpelaisen näkemyksissä tapahtui 1970-luvulla muutoksia. Kolme vuotta myöhemmin pidetyssä esitelmässä *Työvoimapolitiikan vaihtoehdot* Korpelainen kertasi haja-asutusalueilla aikaisemmin toteutettuja työvoiman kysyntää lisääviä toimenpiteitä. Korpelainen esitti, että ”työllistämisen ambitiotaso” oli asetettu liian korkealle: työvoiman kysyntää lisäävät ratkaisut olivat osoittautuneet inflatorisiksi ja melko tehottomiksi:

Selvimmän tämä ehkä näkyi aluepoliittisesti perustelluissa toimissa. Kun vertailukohdiksi otettiin työvoiman ylikysyntäalueet, oli helppo alueellisen tasa-arvon nimissä perustella entistä laajamittaisempien työvoiman kysyntää lisäävien toimenpiteiden samanaikaista tarvetta myös muualla maassa. Valitettavasti tarjonnan jousto ei edes perinteisillä alityöllisyysalueilla riittänyt suureen harppaukseen. Työmarkkinoilla aikaansaatu lievä työhönosallistumisasteen nousu ja vähäinen työttömyysasteen lasku jouduttiin lunastamaan hintatasapainon kannalta kohtuuttomin suurin kustannuksin.²³⁹

Työvoiman kysyntään vaikuttavien toimenpiteiden lisäksi Korpelainen alkoi korostaa myös työvoiman tarjontaan ja alueelliseen liikkuvuuteen liittyviä ratkaisuja. Korpelainen totesi, että yhteiskunnalta puuttuu edelleen ”jonkinlainen yhteisymmärrys siitä, että tuotannon rakennemuutos, jonka on pakko jatkua, väistämättä edellyttää myös työvoiman alueellista liikkuvuutta”.²⁴⁰ Muuttuneessa yhteiskunnallisessa tilanteessa Korpelainen oli edelleen erittäin huolestunut työttömyysasteesta, mutta piti etenkin aluepolitiikkaan liittyviä työvoiman tarjontatoimenpiteitä kustannustason kannalta liian kalliina. Korpelainen myös korosti pitkäaikaistyöttömyyden haitallisia vaikutuksia ja muistutti, että ”työvoimaa ei voida säilöä vastaisen varalle ja että pitkäaikaisen työttömyyden osakseen saaneita ei enää helposti työllistetä parempien aikojen koittaessa”.²⁴¹

Korpelaisen vuoden 1978 esitelmän lisäksi myös muut *Kansantaloudellisen Aikakauskirjan* kirjoittajat suhtautuivat kohtaanto-ongelmaan työvoiman liikkuvuuden lähtökohdista. Nuori taloustieteilijä Paavo Okko kirjoitti vuonna 1973 artikkelissaan *Työvoiman käyttöä edistävän aluepolitiikan ongelmia* heinäkuussa 1973 käyttöönotetun yrityksille suunnatun alueellisen

²³⁸ Korpelainen 1975, 11.

²³⁹ Korpelainen 1978, 148.

²⁴⁰ Korpelainen 1978, 149.

²⁴¹ Korpelainen 1978, 155. Korpelainen kuvaama tilanne tunnetaan nykytaloustieteessä hystereesi-ilmiönä.

työvoimatuen vaikutuksista.²⁴² Okko korosti työvoiman alueellisen liikkuvuuden tarpeellisuutta yhtenäisen hintatason ja yhtenäisten työehtosopimusten maassa:

Jos eri alueet muodostavat tuottavuusedellytyksiltään erilaisia tuotantoympäristöjä ja tuotannontekijöiden saarnat korvaukset ovat eri alueilla samat (yleinen korkotaso ja valtakunnalliset työehtosopimukset), markkinamekanismi reagoi tähän sopeuttamalla käytetyt määrät kannattavuusedellytysten rajoihin. Tämä taas edellyttää täystyöllisyyden tavoittelun kannalta väistämättä työvoiman alueellista mobiliteettia, jolta tosin ei voitaisi kokonaan välttyä tekijähintojen täydellisellä joustavuudellakaan. Kansainvälisen kaupan teorian tarjoama optimismi jokaisen maan (alueen) mahdollisuuksista olla kilpailussa mukana ja pitää resurssit itsellään absoluuttisista tuottavuuseroista huolimatta, ei sellaisenaan sovi tietyn kansantalouden sisäiseen aluetarkasteluun, koska eri alueilla ei ole omaa hinta- ja rahajärjestelmää tekijähintoineen ja valuuttakursseineen.²⁴³

Alueellinen työvoimatuki aiheutti ongelmia, sillä se suuntasi tuotantoa työvoimavaltaisille aloille, joilla tuottavuus oli heikko. Tuotannossa alettiin joko suosia työvoimavaltaisia menetelmiä tai kasvattaa kokonaisia työvoimavaltaisia sektoreita. Työvoimatuki asetti työn tuottavuudelle suuria haasteita:

Työvoimatuki voi edistää parhaiten toimialoja, joiden työn tuottavuus on alhainen. Työllisyystavoitteen hoitamisessa joudutaan helposti tinkimään tuottavuustavoitteesta. Tämän kasvu- ja aluepolitiikan ristiriidan hoitamisessa joutuvat tukea myöntävät viranomaiset erittäin vaikean kustannus-hyöty-probleeman eteen.²⁴⁴

Työllisyyteen ja tuottavuuteen liittyvistä ristiriidoista huolimatta Okko ei kuitenkaan ollut täysin valmis luopumaan kokonaan alueellisesta työvoimatuesta ja totesi siihen liittyvien kustannus-hyötyanalyysien olevan hankalasti arvioitavia. Hän myös jatkoi saman aihepiirin parissa vuonna 1976 julkaistussa artikkelissa *Ohjailevan aluepolitiikan uudistus Suomessa*.²⁴⁵ Työmarkkinoiden alueellinen epätasapaino oli heikentyneen talouskehityksen vuoksi aikaisempaa vakavampi ongelma. Okko nosti jälleen esiin aluepolitiikkaan liittyviä ongelmia ja totesi, että ”jos tavoitteeksi asetetaan alueittainen täystyöllisyys ilman muuttoliikettä, on samalla oltava valmiita mm. luopumaan samahintaperiaatteesta”.²⁴⁶ Kriittisistä huomioista ja vaikeasta taloudellisesta tilanteesta huolimatta Okko asettui kuitenkin jälleen tukemaan jonkinasteista aluetuen käyttöä:

Tämän hetken taloudellista tilannetta leimaa poikkeuksellisen syvä laskusuhdanne. Aluepoliittisen tuen on pelätty muodostuvan näissä oloissa muulle kansantaloudelle niin raskaaksi, että maastamuuttohalukkuus taas kasvaisi heikon reaalityulokehityksen vuoksi. Kehitysalueiden kannalta meneillään oleva suhdannejako on potentiaalisesti vaarallinen,

²⁴² Okko 1973.

²⁴³ Okko 1973, 265–266.

²⁴⁴ Okko 1973, 274–275.

²⁴⁵ Okko 1976.

²⁴⁶ Okko 1976, 22.

koska se saattaa laukaista taas muuttovirrat liikkeelle. Maamme työmarkkinat ovat kuitenkin joutuneet uudenaikaiseen tilaan. Ne ovat alueellisesti entistä tasaisemmin epätasapainossa! Työttömyyden on arvioitu nousevan korkeaksi myös etelässä. Tällöin Etelä-Suomen imu on pieni. Mikäli Ruotsin imuvaikutus voimistuu, voi tilanne koko valtakunnan osalta muodostua vaikeaksi. Ei liene syytä kuitenkaan arvioida, että aluepoliittisen tuen tehostaminen olisi näissä oloissa kansallinen vaaratekijä.²⁴⁷

Alueellisessa työvoimatuessa oli siis Okon analyysin perusteella tärkeää huomioida muuttoliikkeissä myös maastamuutto Ruotsiin. Myös Suomen Työnantajain Keskusliiton johtaja Tauno Ranta esitti syyskuussa vuonna 1974 kriittisen puheenvuoron aluepolitiikan vaikutuksista.²⁴⁸ Ranta nosti alustuksessaan esiin työvoimaan alueellisen liikkuvuuden merkityksen ja korosti Ruotsin houkuttelevaa asemaa:

Työvoiman liikkuvuus on usein haluttu nähdä vastakohtana aluepolitiikalle ja unohdettu aluepoliittisten toimenpiteiden pitkävaikutteisuus ja pitkäjänteisyys. Tässä on ilmennyt eräänlaista alueellista nurkkapatriotismia, jopa siinä määrin, että paremmaksi vaihtoehdoksi on saatettu nähdä muutto Ruotsiin kuin työvoiman ohjaaminen avoimiin työpaikkoihin muualle Suomessa. Kun paluumuuttohalukkuus ei ole osoittautunut kovin voimakkaaksi, on seurauksena ollut työvoimavarojen menetys.²⁴⁹

Ruotsin vaikutus suomalaisiin työmarkkinoihin näkyi selvästi elinkeinoelämän argumenteissa, sillä myös vuonna 1974 perustetun Elinkeinoelämän valtuuskunnan toimitusjohtaja Max Jacobson nosti avointen rajojen merkityksen esiin vuonna 1977:

On muistettava, että meillä on vaarallinen naapuri. Tarkoitin tietysti Ruotsia. Meidän on kyettävä vastaamaan Ruotsin yhteiskunnan pysyvään haasteeseen. Pohjoismaisen työmarkkinasopimuksen irtisanominen ei auttaisi: emmehän voisi emmekä haluaisi rakentaa rajallemme muuria.²⁵⁰

Kansainvälinen integraatio ja maastamuutto leimasivatkin 1970-luvun työmarkkinakeskustelua. Monet aluepolitiikkaa erityisesti työvoimapulan näkökulmasta käsittelevät kirjoitukset esitettiin vuosikymmenen alkupuolella; työvoiman alueellista liikkuvuutta korostettiin tulkintani mukaan ehkä jopa enemmän tänä aikana. Vuoden 1975 jälkeen alueiden tuotannollinen tukeminen muutti hallitsevammaksi näkökulmaksi. Kriisin myötä haja-asutusalueiden tilanne muuttui niin vaikeaksi, että sekä tutkijat että poliitikot joutuivat esittämään niiden ainakin jonkinasteista tukemista. Työvoimavaltaisuuden korostaminen työn tuottavuuden kustannuksella aiheutti haasteita, mutta aluepoliittinen tuki nähtiin kuitenkin niin tärkeänä, että nämäkin uhat oltiin valmiita hyväksymään.

²⁴⁷ Okko 1976, 35.

²⁴⁸ Ranta 1975.

²⁴⁹ Ranta 1975, 19.

²⁵⁰ Jacobson 1977, 270.

3.2 Keynesiläisyys vastatulessa

Monia 1960-luvun valtavirtakeynesiläisen ajattelun kulmakiviä oli alettu kyseenalaistaa jo ennen öljykriisiä. Phillipsin käyrän empiiriset ja teoreettiset varaukset tiedostettiin ja käyrään liittyvä tutkimus systematisoitui. Myös rahateoreettinen keskustelu vilkastui. Erityisesti Chicagon yliopistossa Milton Friedmanin johdolla kehitetty monetaristinen teoria herätti kansainvälisesti runsaasti keskustelua jo 1960-luvulla, mutta se ei saavuttanut vaikutusvaltaista asemaa uuskeynesiläisen valtavirtateorian rinnalla ennen Bretton Woods -järjestelmän romahtamista ja romahduksen jälkeisiä öljykriisejä. Kriisiä seuranneessa makrotaloudellisessa keskustelussa osa tutkijoista piti uusklassista synteesiä kestävämmänä viitekehysenä. He kaipaivat paluuta Keynesin alkuperäisiin näkemyksiin. Osa tutkijoista alkoi seurata uusia tuulia kasvaneen kansainvälisen keskustelun seurauksena. Daniel Stedman Jonesin mukaan sekä uuskeynesiläisyyteen että monetarismiin liittyi monia teoreettisia ja empiirisiä ongelmia, mutta aikalaisnäkemyksissä monetarismi kykeni selittämään yhteiskunnallista tilannetta uuskeynesiläisyyttä tehokkaammin.²⁵¹

Uuskeynesiläisen makrotalouspolitiikan ja rahateorian kritiikki henkilöityi pitkälti vuonna 1976 Nobelin palkinnon saaneeseen yhdysvaltalaiseen taloustieteilijään Milton Friedmaniin. Ensimmäinen Friedmanin hyökkäys keynesiläisyyttä kohtaan perustui keynesiläiseen kulutusfunktioon, jonka mukaan kokonaiskysyntä oli johdettavissa yhteiskunnan kokonaistulosta. Friedman esitti teorian pysyvän tulon hypoteesista, jonka mukaan vastasyklinen talouspolitiikka ei ole niin tehokasta kuin on esitetty, koska ihmiset osasivat varautua tulolisäyksen normalisoitumiseen pitkällä aikavälillä. Friedman kehitti myös rahan kvantiteettiteoriaa samoihin aikoihin kuin uusklassista synteesiä kehitettiin: vuonna 1956 julkaistu artikkeli *The Quantity Theory of Money: A Restatement* käynnisti monetaristiseksi teoriaksi kutsutun kirjoitusten sarjan. Friedman lisäsi klassiseen kvantiteettiteoriaan rahan kysyntäfunktion ja esitti, että rahapolitiikalla on taloudelliseen aktiviteettiin huomattavia vaikutuksia finanssipolitiikan ollessa varsin tehotonta.²⁵²

Kansantaloudellisessa Aikakauskirjassa Friedmanin raha- ja hintateoriaan liittyvät näkemykset oli huomioitu jo 1960-luvulla.²⁵³ Viittauksia ei kuitenkaan ollut paljon, ja ne liittyivät monesti

²⁵¹ Stedman Jones 2012, 180–182.

²⁵² Friedmanista ja monetarismista ks. esim. Sandmo 2011, 417–418; Screpanti & Zamagini 2005, 335–336.

²⁵³ Vartiainen 1961; Brummert 1963; Wallenius 1964; Mickwitz 1964; Hanni 1964; Leponiemi 1966; Tyrni 1966; Koponen 1966; Korpelainen 1967; Tuomainen 1967; Leppänen 1968. Friedman oli myös aktiivinen taloustieteen metodologian tutkija, jonka vuonna 1953 julkaistu artikkeli *Essays in Positive Economics* on yksi taloustieteen

ainoastaan yksittäisiin teknisluonteisiin ilmiöihin, eikä niiden sisältönä ollut systemaattista koulukuntaerojen analyysia. Lisäksi kirjoitukset, joissa viitattiin Friedmaniin monetarismiin tai kvantiteettiteorian yhteydessä, olivat luonteeltaan näitä teorioita väheksyviä: Eila Hanni esitti kirja-arvioissaan George T. Altmanin ymmärtäneen Friedmanin pysyvän tulon hypoteesin väärin ja filosofoivan siitä ontuvasti;²⁵⁴ Arvi Leponiemi piti Edwin Deanin esitystä Friedmanin ”modernin monetäärisen teorian” yhteydestä rahateoriaan riittämättömänä ja kaipasi mukaan keynesiläisempää koulukuntaa edustavaa Englannissa harjoitettua rahatutkimusta;²⁵⁵ Ilari Tyrni mainitsi kirja-arviossaan Friedmanin ”kiistellyt ajatukset” ohimennen, mutta ei uhrannut niille epämääräistä viittausta suurempaa huomioita;²⁵⁶ Eero Tuomainen toi vuonna 1967 Friedmanin selvimmin esiin oman rahateoreettisen koulukunnan edustajana, mutta pitäytyi silti tulkintani mukaan Friedmania väheksyvän tulkinnan puolella nostamalla esiin Robert Solowin sitaatin ”everything reminds Milton Friedman of money supply. Well, everything reminds me of sex, but I keep it out of the paper”.²⁵⁷ Kuvaavaa on myös, että yksikään kirjoittaja ei ottanut kantaa suoraan Friedmanin makrotaloudellisiin näkemyksiin; sen sijaan viittaukset tulivat muiden teoksista kirja-arvioiden välityksellä.

1970-luvun alussa suomalainen keskustelu Friedmanista ja monetarismista alkoi saada uusia muotoja. Ensimmäinen analyttinen esitys Friedmanista ja monetarismista tuli kuitenkin ulkomailta. Nuori Lontoon LSE:ssä opiskellut Christopher Robinson piti Taloustieteellisen Seuran vuosikokouksessa 27. helmikuuta vuonna 1970 esitelmän, joka julkaistiin myös *Kansantaloudellisessa Aikakauskirjassa* nimikkeellä *Some Post-war Developments in the Theory of the Demand for Money*.²⁵⁸ Esitelmä käsitteli toisen maailmansodan jälkeistä rahan kysyntäteorian kehitystä eri koulukuntien välityksellä. Robinson esitteli katsauksessaan keynesiläisen kysyntäteorian ja klassisen kvantiteettiteorian, mutta nosti mukaan myös viime aikoina Chicagon yliopistossa kehitetyn uuden kvantiteettiteorian, joka oli kuitenkin tässä vaiheessa ”suullista traditiota” eikä sitä vielä oltu saatu analyttisesti esitettyä kirjallisessa katsauksessa. Uusi kvantiteettiteoria esitti keynesiläisyydestä poiketen, että taloudessa kierrossa ollut rahamäärä (ja ainoastaan rahamäärä) oli suoraan yhteydessä hintatasoon. Rahamäärän suora yhteys reaalityömarkkinoihin

viitatuimmista julkaisuista. Ks. esim. Tabb 1999, 12. Artikkelin herätti keskustelua myös *Kansantaloudellisessa Aikakauskirjassa* 1960-luvulla. Tässä listauksessa ei ole kuitenkaan otettu huomioon Friedmanin taloustieteen metodologiaan liittyvää keskustelua vaan ainoastaan raha- ja hintateoriaan sekä yleisemmin talouspolitiikkaan liittyvät viittaukset.

²⁵⁴ Hanni 1964, 306.

²⁵⁵ Leponiemi 1966, 166.

²⁵⁶ Tyrni 1966, 252.

²⁵⁷ Tuomainen 1967, 141.

²⁵⁸ Robinson 1970.

oli niin selvä, että Robinsonin mukaan siitä oli mahdollista esittää myös talouspoliittisia johtopäätöksiä:

Indeed, Friedman believes that their direct link is so strong as to make monetary policy a far too dangerous instrument to be used and instead that the monetary authority should simply fix the growth of the money stock at some constant rate. Any attempt to use monetary policy as a counter-cyclical weapon, it is thought, would almost certainly be destabilizing.²⁵⁹

Robinson kuitenkin pitäytyi itse ottamasta kiistaan kantaa: kyse oli teoreettisen pohdinnan sijaan ensisijaisesti empiirisestä kysymyksestä, joka vaati vielä paljon selvitettävää.

Monetarismin ja uuden kvantiteettiteorian nousu keskusteluun johtui ensisijaisesti keynesiläiseen viitekehykseen syntyneistä aukoista. Helsingin yliopiston kansantaloustieteen professori Jouko Paunio viittasi vuonna 1971 esitelmänsä *Keynesiläisyys vastatuulella* alussa Jussi Linnamon kirjoitukseen vuodelta 1966,²⁶⁰ jossa Linnamo esitti keynesiläisen ajattelun periaatteiden olevan taloustietelijöiden keskuudessa kyseenalaistamattomia.²⁶¹ Paunio tulkitsi kuitenkin katsauksessaan tilanteen muuttuneen oleellisesti viidessä vuodessa ja esitti kysymyksen:

Oliko keynesiläiset ajatukset omaksuttu siinä määrin itsestään selvinä asioina, että keynesiläisyys oli päässyt muodostumaan kaavoihin kangistuneeksi oppirakennelmaksi – kuten klassillinen teoria – aikaisemmin? Viime vuosina vilkastunut keynesiläisyyttä koskeva keskustelu ja osin kiivas väittely onkin paljastanut, että vuosien saatossa oli tosiaan kehittynyt *keynesiläinen ortodoksia*, joka toisaalta loi yhtenäisyyttä tieteelliseen ja talouspoliittiseen debattiin mutta toisaalta hillitsi mahdollisten uusien – ortodoksian kannalta – epäsovinnainten ajatusten esiinmarssia.²⁶²

Keynesiläinen ortodoksia tarkoitti Pauniolle Keynesin alkuperäisistä kirjoituksista irrottautuneita ”uuskeynesiläisen tradition vinoutuneita oireita”: monet IS-LM-mallista ammentavat tutkijat olivat sivuuttaneet analyyseissaan esimerkiksi tulonjakoon ja hintamekanismiin liittyvät kysymykset. Lisäksi mallin uusklassinen työmarkkinakehikko oli siirtynyt kauas Keynesin kokonaiskysyntää ja epävarmuutta korostavista kirjoituksista:

Työttömyys on mahdollinen tässä ajattelumaailmassa vain, mikäli ei »aitoon» markkinataloudelliseen systeemiin kuulumaton monopolisoituminen ammattiyhdistysliikkeineen »fikseerai» hintoja ja palkkoja sillä tavoin, että palkkakustannukset kohoavat liian korkeiksi täystyöllisen aktiviteetin aikaansaamiseksi. On

²⁵⁹ Robinson 1970, 217.

²⁶⁰ Linnamo 1966. Ks. luku 2.2.

²⁶¹ Paunio 1971.

²⁶² Paunio 1971, 22–23.

ilmeistä, että tällaiset uuskeynesiläiset tulkinnat ovat hävittäneet jo lähes jäljettömiin *Yleisen teorian* alkuperäiset oivallukset työttömyyden syistä.²⁶³

Angloamerikkalaisen tutkimusperinteen ja pohjoismaisten erityiskysymysten välinen jännite nousee siis esiin uusklassisen synteessin analyysissä. Pohjoisamerikkalaisissa työn taloustieteen malleissa työmarkkinoita on lähes aina kuvattu täydellisen kilpailun viitekehystä. Tämä valinta ei ole yllättävä, sillä ammattiliittojen asema on ollut Yhdysvalloissa ja Kanadassa huomattavasti heikompi kuin Euroopassa.²⁶⁴ Paunio analysoi siis osuvasti valtavirtaisen työmarkkinakehikon heikkoa soveltuvuutta suomalaisiin oloihin. Tämän seikan lisäksi uuskeynesiläisyydelle oli myös vahingollista rahateorian ja -politiikan väheksyminen. Paunion mukaan ”keynesiläisen rahateoreettisen ajattelun rappiokautta” edustava vuonna 1959 Englannissa julkaistu Radcliffen raportti oli tyyppiesimerkki ajatustavasta, jossa finanssipolitiikka korostui rahapolitiikan kustannuksella ja rahavaranto nähtiin passiivisesti rahan kysyntään sopeutuvana suureena. Rahavarannon merkitys talouspolitiikan instrumenttina nousikin myöhemmin ehkä merkittävimmäksi uuskeynesiläistä ajattelua kohtaan esitetyksi kritiikiksi.²⁶⁵

Keynesiläistä ortodoksiaa tai uuskeynesiläisyyttä kohtaa suunnattu kritiikki tuli Paunion kirjoituksessa kahdelta suunnalta. Ruotsalaisen taloustieteilijän Axel Leijonhufvudin vuonna 1968 julkaistu teos *On Keynesian Economics and the Economics of Keynes* esitti sellaisen todistusaineiston, että se Paunion mukaan järkytti ”pahasti keynesiläisen ortodoksia perusteita”.²⁶⁶ Uuskeynesiläisen viitekehysten järkkyyssä syntyi tilaa myös suuntauksille, jotka eivät olleet uusia, mutta saivat uudella tavalla tilaa valtavirtateorian järkkyyssä:

Se vastatuuli, jonka voimakkuutta olen pohdiskelullani yrittänyt mitata, puhaltelee hiukan yllättäen keynesiläisen ortodoksian niskaan takaapäin 1930-luvulta. Vastatuuleksi haluan sitä kuitenkin nimittää. Keynesiläinen ortodoksia on näet jo pitkään taantunut, kulkenut taaksepäin menettäen vähin erin sisältöään yleisen hyväksyttävyyden saavuttamiseksi. *Yleinen teoria* on Leijonhufvudin avustamana antanut ortodoksialle vakavan, ehkäpä kohtalokkaan kolauksen.²⁶⁷

²⁶³ Paunio 1971, 26. Tämä kritiikki oli myös Leijonhufvudin (1968) esittämän uuskeynesiläisen teorian kritiikin pääargumentteja: Leijonhufvud piti IS-LM-mallin näkemystä tasapainottuvista ja täydellisistä markkinoista puutteellisena analyysinä selittämään esimerkiksi 1930-laman aikaista massatyöttömyyttä, jolloin palkat todella joustivat myös alaspäin.

²⁶⁴ Pehkonen 1998, 54–55.

²⁶⁵ Esimerkiksi Paunio näki artikkelissaan uuskeynesiläisen rahateorian olevan selitysvoimaltaan niin heikko, ”että sinisilmäisimmällekkin teoreetikolle on ollut selvää, ettei rahateoria tässä muodossa sovellu Suomen olosuhteisiin.” Paunio 1971, 31.

²⁶⁶ Paunio 1971, 24.

²⁶⁷ Paunio 1971, 33.

Paunion kirjoitus oli myös ensimmäinen suomalaiskirjoittajan *Kansantaloudellisessa Aikakauskirjassa* esiintyvä artikkeli, jossa Milton Friedmanin esittämä uuskeynesiläisen rahateorian kritiikki otettiin vakavasti:

Seuraavaksi otan vielä lyhyesti käsiteltäväksi tuulen, jonka suunnasta en ole lainkaan varma. Se puhaltelee milloin takaapäin, milloin sivulta, milloin etuviistosta. Tarkoitin tällä amerikkalaisen Milton Friedmanin johtaman melko pienen, mutta sitä aktiivisemmän *uuden kvantiteettiteoreettisen koulukunnan* tekemiä tuhoja keynesiläisessä ajatusrakennelmassa, mikä ei sinänsä ole ollut kovinkaan vaikea tehtävä silloin, kun keynesiläisyys on vajonnut ”*money does not matter*” -ajattelun tasolle à la Radcliffen komitea.²⁶⁸

Uuskeynesiläisen teorian kritiikki syntyi siis myös suomalaisessa keskustelussa ennen öljykriisejä. Vuoden 1967 devalvaation jälkeinen aika oli Suomessa kasvun ja nousukauden aikaa, joten on perusteltua väittää, että 1970-luvun alun keskustelu ei liittynyt empiiriseen havaintoon yhteiskunnan samanaikaisesta korkeasta inflaatiosta ja suurtyöttömyydestä. Uuskeynesiläiseen viitekehykseen kohdistetusta kritiikistä ja Friedmanin huomioinnista huolimatta monetarismi ei kuitenkaan noussut valtavirtaan ilman kritiikkiä ja keskustelua. Esimerkiksi Paunio totesi, että ”kun Friedman ei ole toistaiseksi pystynyt esittämään täysin vakuuttavaa keynesiläisestä teoriasta poikkeavaa kokonaisteoreettista mallia – yrityksistään huolimatta – ei mielestäni voi olla kysymys *Yleisen teorian* veroisesta uudesta tieteellisestä aluevaltaukselta”.²⁶⁹ Sekä Paunio että aikaisemmin mainittu Robinson näkivät rahateoreettisen debatin empiirisenä kysymyksenä, jossa vaaka ei vielä ollut kaatunut kummankaan näkemyksen puolelle. Paunio kaipasi ilman ennakkoasenteita käytävää keskustelua myös Suomeen.

Kansantaloudellisessa Aikakauskirjassa käydyssä keskustelussa Friedmanin monetarismi ja uusi kvantiteettiteoria otettiin siis 1970-luvun alussa jo vakavasti otettavina teorioina, mutta niiden herättämät ajatukset olivat ristiriitaisia. Taloustieteilijä Harry G. Johnson julkaisi lukusia monetarismia kannattavia kirjoituksia 1970-luvulla. Hän julkaisi vuonna 1971 teoksen *Macroeconomics and Monetary Theory* ja vuonna 1972 luentosarjan pohjalta kootun kokoelman *Inflation and the Monetarist Controversy*. Molemmat teokset arvosteltiin *Kansantaloudellisen Aikakauskirjan* kirja-arvioissa. Johnsonin ensimmäisen teoksen arvostellut Jouko Paunio noteerasi arvioissaan Johnsonin ”kansainvälisen maineen eturivin tutkijana sekä laajasti lukeneena oppineena”.²⁷⁰ Kirja kuitenkin tuotti Pauniolle pettymyksen: se jäi ”auttamattomasti pinnallisesti ja epätasaiseksi”. Paunion viesti teoksesta oli selkeä: ”suosittelen teosta vain rahateoriaan

²⁶⁸ Paunio 1971, 33.

²⁶⁹ Paunio 1971, 34

²⁷⁰ Paunio 1973, 147.

spesialisoituville opiskelijoille, jotka kykenevät käyttämään teosta hyväksi riittävällä asiantuntemuksen antamalla kriittisyydellä”.²⁷¹

Jälkimmäisen teoksen arvostellut Helsingin yliopiston kansantaloustieteen laitoksen nuori tutkimusassistentti Antti Suvanto nosti kirjoituksensa alussa esiin kasvaneen kritiikin keynesiläisyyttä kohtaan.²⁷² Johnsonin kärkiargumentti oli, että keynesiläinen talousteoria ei ole kyennyt selittämään länsimaissa 25 vuotta vellonutta inflaatiota: ”keynesiläinen inflaatiokirjallisuus on jäänyt kokoelmaksi kansallisia ongelmia, jotka nekin on usein nähty luonteeltaan sosiologisina”.²⁷³ Johnson puolusti teoksessaan kvantiteettiteoriaa ja esitti, että inflaatio on ennen kaikkia monetaarinen ilmiö. Suvannon kritiikki teosta kohtaan oli kuitenkin tyrmäävää: teos voitiin luokitella lähinnä pamfletiksi. Suvanto lisäksi kirjoitti, että ”paikoin vaikuttaa siltä, että Johnson vetäytyy harhaiseen agnostismiin”, jossa ”kaikki kvantiteettiteoriaan kohdistettu arvostelu todetaan joko puolitotuudeksi tai irrelevantiksi totuudeksi”.²⁷⁴

LSE:n professorin A.A. Waltersin teoksen *Money and Banking* arvioinut Helsingin yliopiston rahatalouden tutkimusryhmässä mukana ollut Erkki Koskela kirjoitti, että ”leimaa antavaa kirjoitukselle on paitsi pinnallisuus myös voimakkaanpuoleinen sympatia monetaristien näkemyksiä kohtaan”.²⁷⁵ Teoksessa käytiin ansiokkaasti läpi monetaristien kritiikki keynesiläisiä kohtaan: se oli luonteeltaan empiiristä ja historialliseen aineistoon perustuvaa, mutta se ei ollut kyennyt muodostamaan empiiristen väitteiden yhtenäistä makrotaloudellista kehikkoa. Koskela päätti arvionsa toteamalla, että se antoi Friedmanin ajattelusta kattavan ja tasapainoisen kuvan, mutta ”saadakseen tasaisemmin painotetun kuvan keynesiläisten rahapolitiikkaa koskevista käsityksistä lukijan on turvauduttava johonkin muuhun teokseen”.²⁷⁶

Öljykriisin vaikutusten jatkuessa länsimaissa ja kriisin iskiessä vuonna 1975 toden teolla myös Suomeen kritiikki valtavirtataloustiedettä kohtaan kuitenkin voimistui. Inflaatio ja työttömyys nousivat räjähdysmäisesti. Näiden ilmiöiden samanaikainen ilmestyminen järkytti monia keynesiläisen makrotalouden periaatteita, joihin kuului Phillipsin käyrää mukaileva ajatus inflaation

²⁷¹ Paunio 1973, 147–148.

²⁷² Suvanto 1973.

²⁷³ Suvanto 1973, 145.

²⁷⁴ Suvanto 1973, 146–147.

²⁷⁵ Koskela 1973, 320.

²⁷⁶ Koskela 1973, 322.

ja työttömyyden vastakkaisuudesta. Tämä uusi stagflaatioksi kutsuttu ilmiö toi yhteiskunnallisesta todellisuudesta havainnoidun kriisin aineksen talouskeskusteluun.²⁷⁷

Jouko Paunio jatkoi vuonna 1975 kaksi vuotta aikaisemmin aloittamaansa keynesiläisen ajattelun kriisin pohdintaa toteamalla, että ”maailman ongelmat ovat muotoutuneet sellaisiksi, ettei sovinnainen keynesiläinen teoria näytä niihin soveltuvan eikä tarjoavan talouspoliittisille ratkaisuille suuntaviivoja”.²⁷⁸ Myös samana vuonna tohtoriksi väitellyt Reino Hjerppe analysoi *Kansantaloudellisessa Aikakauskirjassa* nimellä *Kansantaloustieteen tutkimuksen ajankohtaisista ongelmista* julkaistussa lectio praecursoriassaan taloustieteen nykytilaa ja kriisiä.²⁷⁹ Hjerppen pohdinta taloustieteen tilasta ja keynesiläisen ajattelun kriisiytymisestä sai hänet analysoimaan myös tieteen roolia yhteiskunnassa: viime vuosikymmenten merkittävistä saavutuksista huolimatta maailmassa esiintyi yhä vaikeita sosiaalisia, taloudellisia ja ekologisia ongelmia, joita tiede ei kyennyt ratkaisemaan. Hjerppe ymmärsi monet näistä ongelmista poliittisiksi kysymyksiksi, joihin tiede ei voinut tarjota suoraa ratkaisua, mutta yhteiskunnan kriisit olivat vakavuudessaan luomassa myös tieteen kriisiä:

Tiede voi selittää ristiriitoja ja ongelmia ja näin voi auttaa ongelmien syiden löytämisessä. Ratkaisujen yhteiskunnallisissa kysymyksissä on kuitenkin viime kädessä oltava poliittinen, yhteiskunnallinen. Sen sijaan vakavampi kritiikki tiedettä kohtaan on se, että se ei pysty edes selittämään todellisuutta tai tarjoamaan käyttökelpoisia välineitä silloin, kun poliittista tahtoa yhteiskunnan parantamiseen on olemassa.²⁸⁰

Tieteen ja yhteiskunnan kriisi olivat keskeisiä teemoja myös muissa *Kansantaloudellisen Aikakauskirjan* kirjoituksissa. Tämä teema ymmärrettiin taloustietelijöiden keskuudessa myös niin tärkeäksi, että vuonna 1979 Kansantaloudellinen yhdistys järjesti seminaarin ekonomistien ammattitaidosta ja koulutuksesta, jonka esitykset julkaistiin *Kansantaloudellisessa Aikakauskirjassa*. Seminaarissa esitettiin lukuisia puheenvuoroja taloustieteen uusista vaatimuksista muuttuneessa yhteiskunnassa. Työväen taloudellisen tutkimuslaitoksen esimies Pekka Korpinen analysoi seminaarissa yhteiskunnallisen todellisuuden ja talousteorian välistä suhdetta toteamalla, että ”todellisuuden mittavat ongelmat, joukkotyöttömyys ja laukkaava inflaatio ovat kuitenkin vähin erin pakottaneet ekonomistit itsekritiikkiin ja tarkistamaan oppirakennelmien perusteita”.²⁸¹

²⁷⁷ Stagflaatiosta tarkemmin ks. luku 3.3.

²⁷⁸ Paunio 1975b, 54–55.

²⁷⁹ Hjerppe 1975.

²⁸⁰ Hjerppe 1975, 278.

²⁸¹ Korpinen 1979, 114.

Taloustieteen kriisiytymiseen liittyvän keskustelun seurauksena monet tutkijat alkoivat empiirisesti testata monetaristien väitteitä rahan roolista yhteiskunnassa.²⁸² Tutkimusten tavoitteena oli esimerkiksi verrata keynesiläistä tuloteoriaa ja kvantiteettiteoriaa empiirisesti suomalaisilla historiallisilla aineistoilla. Tässä keskustelussa profiloituivat erityisesti Antti Suvanto sekä Helsingissä opiskellut ja LSE:ssä tutkijavaihdossa vuosina 1972–1973 käynyt Vesa Kanninen. He ottivat vuonna 1975 julkaistun tutkimuksen *Rahataloudellisten sekä tulo- ja hintamuuttujien välisestä viivästyksistä Suomessa* johdannossa lähtökohdaksi viime vuosina käydyn makrotaloudellisen keskustelun:

Viime aikojen merkittävä makroteoreettinen kontroversio »keynesiläisten» ja »monetaristien» välillä pohjautuu erilaisiin käsityksiin rahan roolista, erityisesti rahataloudellisten tekijöiden vaikutuksesta muihin kokonaistaloudellisiin muuttujiin kuten kansantuloon ja hintatasoon. »Monetaristit» korostavat rahataloudellisten tekijöiden ensisijaisuutta taloudellisten häiriöiden synnyssä, kun taas »keynesiläiset» ovat taipuvaisia näkemään häiriöt reaalisektorissa sisäsyntyisinä, joita rahapolitiikalla olisi pyrittävä korjaamaan. Näin näkemys ero ilmenevät osaltaan myös rahamuuttujien ja toisaalta tulo- ja hintamuuttujien välisiä viivästyssuhteita koskevinä erilaisina »ennustuksina».²⁸³

Tähän kiistaan tutkijat lähtivät etsimään ratkaisua erilaisten rahamuuttujien aikasarjoista vuosilta 1956–1972. Tavoitteena oli selvittää suppeasti määriteltyjen ja laveasti määriteltyjen rahamuuttujien suhdetta bruttokansantuotteeseen laskemalla aikasarjojen välisiä korrelaatiokertoimia tekniikalla, jota kirjoittajat kutsuivat ristikorrelogramma-tekniikaksi. Analyysin tuloksena selvisi, että suppeasti määritellyt rahamuuttujat korreloivat nimellisen kokonaistulon kanssa, kun taas laveasti määritellyissä rahamuuttujissa tulokset olivat ristiriitaisempia. Kanninen ja Suvanto summasivat tuloksiaan toteamalla, että suppeasti määritelty raha vaikutti tukevan monetaristisia oletuksia ja laveasti määritelty raha keynesiläisiä.²⁸⁴ Lisätutkimukset olivat edelleen tarpeen.

Vuonna 1978 julkaistussa artikkelissa *Rahavaranto ja kansantulo* Suvanto asettui jo selkeämmin tukemaan monetaristista kantaa. Suvanto korosti, että keynesiläisen ja monetaristien välinen jakolinja ei ollut totaalinen, ja erimielisyydet esiintyivät monilla eri tasoilla. Tutkimuksen lähtökohtana oli tälläkin kertaa rahamäärän jaottelu suppeaan ja laveaan rahavarantoon. Suvanto otti tällä kertaa lähtökohdakseen Suomen olot, jotka poikkesivat jonkin verran kansainvälisestä keskustelusta: rahamäärän ja taloudellisen aktiviteetin väliseen suhteeseen liitettiin ulkoiseksi

²⁸² Suvanto & Söderlund 1973; Kanninen & Suvanto 1975; Halttunen & Korkman & Suvanto 1976; Kanninen 1977a; Suvanto 1978;

²⁸³ Kanninen & Suvanto 1975.

²⁸⁴ Suvanto (1978, 39) totesi myös kolme vuotta myöhemmin, että rahavarannon ja taloudellisen aktiviteetin välisestä käyty debatti on hankalaa, koska jo rahavarannon empiirinen määritelmä johtaa lukuisiin kiistoihin.

tekijäksi vientikysynnän sanelemat suhdannetekijät, jotka näyttäytyvät ensimmäisenä vientiyritysten käteistalletuksissa.²⁸⁵ Vientiyritysten saadessa vientituloja niiden likviditeetti kasvatti ensimmäisenä suppeaa rahavarantoa, ja myös lavea rahavaranto alkoi kasvaa pankkien antolainausmahdollisuuksien ja yleisen kokonaiskysynnän kasvaessa. Tämä ulkoisen tekijän lisääminen toi tutkimukseen jälleen uuden haasteen:

Tämän näkemyksen perusteella suppean rahavarannon voitaisiin olettaa jonkin verran edeltävän taloudellista aktiiviteettiä, kun taas lavea rahavaranto seuraisi hieman sen jäljessä. Ainakin yhden empiirisen tutkimuksen tulokset vastaavatkin vahvasti tätä kuvaa. Kausaalisuustulkintana tämä näkemys on ongelmallinen, sillä siinä ilmeinen yhteys rahavarannon ja taloudellisen aktiiviteetin välillä saattaa olla ensisijaisesti kolmannesta tekijästä johtuvaa näennäistä riippuvuutta. Tällöin kysymys siitä, mikä on aidosti eksogeenisen rahataloudellisen häiriön vaikutus taloudelliseen aktiiviteettiin, jää avoimeksi.²⁸⁶

Tällä kertaa Suvannon aikasarjojen estimoinnin tulokset viittasivat siihen, että sekä suppea että lavea rahavaranto sisälsivät kansantulon kehitykseen viittaavaa informaatiota. Suvanto esitti tuloksilleen jonkin verran otosvirheeseen liittyviä varauksia mutta totesi, että ”tulokset on tulkittava siten, että on olemassa aitoja monetäärisiä häiriöitä, jotka vaikuttavat kausaalisesti taloudellisen aktiiviteetin häiriöihin”.²⁸⁷ Tulosten perusteella oli hankala tehdä talouspoliittisia johtopäätöksiä, sillä nimellisen kansantulon muutokset johtuivat Suvannon mukaan pitkällä aikavälillä kansainvälisen hintatason muutoksista. Suvanto kuitenkin korosti, että hänen havaitsemiaan rahataloudellisia häiriöitä olisi lähdettävä ”selvittämään rahan tarjonnan lähteistä käsin”.²⁸⁸

Makrotaloustieteen hakiessa linjojaan 1970-luvun lopulla Helsingin yliopiston nuori kansantaloustieteen lehtori Jukka Pekkarinen pohti nykytilannetta kahteen otteeseen. Kansantaloudellisen Yhdistyksen vuonna 1977 järjestetyillä viimeaikaista rahataloudellista tutkimusta käsittelevillä teemapäivillä hän käytti puheenvuoron otsikolla *Keynesiläisen teorian käyttöala*, joka julkaistiin myös *Kansantaloudellisessa Aikakauskirjassa*.²⁸⁹ Pekkarinen nosti puheenvuorossaan esiin uuskeynesiläisyyden ja uusklassisen synteessin kriisin ja pohdiskeli monipuolisesti makrotalousteorian tulevaa suuntaa. Kuten Paunio aikaisemmin, myös Pekkarinen tulkitsi kriisin ensisijaisesti uuskeynesiläisyyden kriisiksi, jossa tutkimus oli erkaantunut liian kauaksi Keynesin alkuperäisistä näkemyksistä. Tähän teemaan hän viittasi myös vuotta

²⁸⁵ Myös Kannianen & Suvanto (1975, 161) totesivat aikaisemmin, että ”Suomen kaltaisessa pienessä ja avoimessa taloudessa kansainvälinen hintataso vaikuttaa olennaisesti kotimaiseen hintatasoon”.

²⁸⁶ Suvanto 1978, 40.

²⁸⁷ Suvanto 1978, 42.

²⁸⁸ Suvanto 1978, 43.

²⁸⁹ Pekkarinen 1978.

myöhemmin julkaistussa lectio praecursoriassa *Keynesiläisyyden tutkijan ongelmia*.²⁹⁰ Pekkarinen ei kuitenkaan ollut valmis hyväksymään kriisin vastaukseksi tarjottua uusklassista taloustiedettä, joka oli ruokkinut ”yltiökeynesiläistä” käsitystä 1960-luvun lopulle saakka ja ”antikeynesiläistä” näkökulmaa siitä lähtien.²⁹¹ Pekkarinen myös edellytti ”lyhyen tähtäimen stabilisaatiopolitiikan” ja ”kokonaiskysynnän ylläpidon” vastustajilta perusteluja siitä, miksi he haluavat ”alistua joukkotyöttömyyteen”.²⁹² Puheenvuoronsa loppupuolella Pekkarinen ruoti suomalaista talouspolitiikkaa ja näki keynesiläisen talouspolitiikan pikemminkin tulevaisuudessa kuin menneisyydessä:

Lopuksi uskallan väittää, että *Suomessa* tehokas kokonaiskysynnän säätely on toistaiseksi torjuttu vetoamalla erinäisiin, meikäläiseen »tavanomaiseen viisauteen» pesiytyneisiin hajanäkökohtiin talouden rakenteellisesta yksipuolisuudesta, avoimuudesta, jostain poliittisluontoisesta inflaatioherkyydestä jne. Näiden argumenttien pätevyyttä ei ole välitetty koetella yllä esitetyllä tavalla keynesiläisyyden omalla maaperällä. Pitkittyvä taloudellinen kriisi alkaa asettaa myös meikäläisen »tavanomaisen viisauden» kyseenalaiseksi. Epäluulo ennen kysymättä hyväksytyjä opinkappaleita kohtaan leviää. Mutta toisin kuin muualla esiintyy keynesiläisyys meillä pikemminkin uutena tulokkaana ja kuin altavastajana. Olisikin korkea aika saada sen käyttöala myös meikäläisissä taloudellisissa puitteissa rationaalisen keskustelun kohteeksi.²⁹³

Pekkarisen ja Paunion näkemykset uuskeynesiläisyyden rappiosta ja mahdollisesta tulevasta uudesta keynesiläisyyden aallosta eivät olleet ainoastaan suomalainen ilmiö. Yhdysvalloissa Nebraskan yliopiston taloustieteen professori Wallace C. Peterson analysoi vuonna 1977 maailman tilaa melko samoin sanankääntein: uuskeynesiläisyys ei kyennyt vastaamaan ”kapitalismin kriisiin”, jonka valtavat inflaatio- ja työttömyyslukemat olivat tehneet akuutiksi.²⁹⁴ Taloustieteen institutionaalista koulukuntaa edustanut Peterson näki maailman olevan ”toisen keynesiläisen vallankumouksen” partaalla.²⁹⁵ Kuten Pekkarinen ja erityisesti Paunio, myös Peterson näki uuskeynesiläisyyden ongelmana erityisesti sen uusklassisen työmarkkinakehikon, joka ei vastannut todellisen maailman toimintaa. Monien taloustietelijöiden 1970-luvun lopulla esittämistä uuteen keynesiläisyyden aaltoon viittaavista ennustuksista huolimatta monetaristinen paradigma alkoi kuitenkin muuttua yhä enemmän hyväksytyksi.

3.3 Phillipsin käyrä ja stagflaatio

²⁹⁰ Pekkarinen 1979, 421.

²⁹¹ Pekkarinen 1978, 37.

²⁹² Pekkarinen 1979, 38.

²⁹³ Pekkarinen 1979, 38.

²⁹⁴ Peterson 1977.

²⁹⁵ Peterson 1977, 218.

Phillipsin käyrä oli tarjonnut 1960-luvulla tukirangan sekä keynesiläiselle taloustieteelle että talouspolitiikalle: sallimalla korkeampi inflaatio oli mahdollista ylläpitää korkeaa työllisyyttä; vastaavasti matalan inflaation oloissa työttömyyskin nousisi. Tämä ajatus perustui ajatukselle inflaation reaali-palkkoja laskevasta vaikutuksesta, jonka seurauksena työllisyyden oli tarkoitus nousta. Teorian kritiikki oli alkanut jo 1960-luvulla, kun Edmond Phelps ja Milton Friedman toisistaan riippumatta esittäneet inflaatio-odotusten vaikutuksen Phillipsin käyrään. Friedmanin ja Phelpsien mukaan työn tarjontapäätökset perustuivat ennakoituihin reaali-palkkoihin. Inflaation avulla oli mahdollisuus lisätä työllisyyttä lyhyellä aikavälillä, mutta työmarkkinoiden sopeuttaessa odotuksiaan jatkuvaan inflaatioon tämä kehitys pysähtyisi. Kilpailullisilla ja rationaalisilla työmarkkinoilla Phillipsin käyrä oli Friedmanin mukaan pystysuora.²⁹⁶

1960-luvulla Phillipsin käyrä ei herättänyt *Kansantaloudellisessa Aikakauskirjassa* suurta keskustelua: A.W. Phillipsiin tai Phillipsin käyrään viitattiin ainoastaan kahdessa artikkelissa ja kolmessa kirja-arvostelussa.²⁹⁷ 1970-luvulla viittausmäärät kasvoivat kuitenkin ainakin jossakin määrin: Phillipsin käyrään viitattiin yhdeksässä artikkelissa²⁹⁸ ja viidessä kirja-arvostelussa²⁹⁹. Lisääntynyt keskustelu kytkeytyi yhteen muuttuneen yhteiskunnallisen tilanteen kanssa: 1970-luvun alun kasvaneet inflaatioluvut ja vuosikymmenen loppupuolen työttömyysasteet olivat lisänneet näihin käsitteisiin liittyvää teoreettista keskustelua. Kansainvälinen Phillipsin käyrään kohdistettu kritiikki tiedostettiin, mutta sitä pidettiin silti käyttökelpoisena välineenä. Tämä lopputulos ei liene yllättävää, sillä käyrään liitettävät varaukset tiedostettiin jo 1960-luvulla.

Bretton Woods -järjestelmän kriisiytyminen vuoden 1971 kesällä oli ensimmäisiä merkkejä tulevista yhteiskunnallisista muutoksista. Nixonin ilmoitus kultakannasta luopumisesta järkytti maailmantaloutta ja kauppapolitiikkaa. Muuttunut tilanne herätti keskustelua myös *Kansantaloudellisessa Aikakauskirjassa* Turun kauppakorkeakoulun ulkomaankaupan lehtorin virkaa hoitanut Veikko K. Reinikainen analysoi Bretton Woods -järjestelmää inflaation, työttömyyden ja vaihtotaseen välisten suhteiden pohjalta.³⁰⁰ Reinikainen nosti esiin Bretton Woodsin säädelyjen valuuttakurssien järjestelmänä, jonka pohjalta oli mahdollista hoitaa ”perustavaa laatua olevia epätasapainotiloja” maksutaseen ja työllisyyden välillä:

²⁹⁶ Pekkarinen & Vartiainen 1993, 165–166, 361–362.

²⁹⁷ Ks. luku 2.2.

²⁹⁸ Reinikainen 1972; Kiiskinen 1974; Halttunen 1974; Paunio 1975b; Paunio 1976; Kukkonen 1976; Honkapohja 1977; Vartiainen 1979; Korkman 1979.

²⁹⁹ Aurikko 1970; Varjonen 1970; Simola 1975; Castrén 1976; Kanninen 1978.

³⁰⁰ Reinikainen 1972.

Bretton Woods'issa pyrittiin siihen, ettei maksutasetta tarvitse hoitaa sisäisten uhrausten avulla. Ristiriitalanteessa päästään *sekä* sisätasapainoon *että* ulkotasapainoon vain kurssien muutoksen avulla. Devalvointi oli siis tarkoitettu käytettäväksi työttömyyden ja maksutasevajauksen tapauksessa. Revalvointiin piti taas turvautua sekä ylityöllisyydestä että maksutaseylijämmästä kärsivien maiden.³⁰¹

Puheenvuoronsa jälkimmäisessä osiossa Reinikainen analysoi maksutaseen ja työllisyyden välistä suhdetta Phillipsin käyrän pohjalta: ”täystyöllisyyden ja vakaan rahan arvon välinen ristiriita” aiheutti kiinteiden valuuttakurssien järjestelmässä myös maksutaseen tasapainon ja täystyöllisyyden välisen ristiriidan. Maksutaseen tasapaino ja ”rahanarvon vakavuus” eivät sen sijaan olleet ristiriidassa keskenään. Tämä ajatus perustui ”kokonaistaloudellisen tasapainon ideaan”:

Tasapaino vallitsee, kun maa on mielestään suotavimmassa pisteessä työttömyyden ja inflaation suhteeseen liittyvällä Phillips-käyrällä ja maksutase on tasapainossa. Keskeisen vaikeuden maksutaseen tasapainon saavuttamisen kannalta muodostaa se, että tällainen Phillips-käyrä on eri maissa erilainen. Niinpä Suomessa täystyöllisyyden katsottaneen merkitsevän 2 % työttömyyttä, kun USA:ssa täystyöllisyyskansantulo yleensä lasketaan 96 % työllisyyden perusteella. Kansainväliset vaikeudet johtuvatkin suuressa määrin siitä, että nimenomaan USA:ssa on Phillips-käyrä kovin korkealla. Tämä on ilmeisesti melko väistämätöntä niin suuren ja heterogeenisen valuutta-alueen tapauksessa, mutta talouspolitiikan tavoitteiden yhtenäistyessä se merkitsee ettei USA voi säilyä pienimmän inflaation, siis »kovimman rahan» maana. Mainittu suhde on kuitenkin keskeinen ongelma kaikkialla, ja ylipäänsä olisi mahdollisimman moniin tavoiteristiriitoihin liittyvät funktiosuhteet tarkoin selvitettävä.³⁰²

Reinikainen siis tulkitsi inflaatiota kiihdyttävän täystyöllisyyden syntyvän Suomessa kahden prosentin työttömyysasteella, mutta Yhdysvalloissa jo neljän prosentin työttömyysaste aiheutti saman ilmiön, joka Yhdysvaltojen johtavan aseman vuoksi aiheutti globaalia inflaatiokehitystä. Epävakaassa globaalissa tilanteessa Reinikainen korosti, että ”yksittäinen kansantalous voi rahataloudellisen epävarmuuden oloissa selviytyä parhaiten, jos se pyrkii täystyöllisyyden ja rahanarvon välisen ristiriidan minimointiin ja jos inflaation välttäminen muutenkin kohotetaan arvostetuksi politiikan tavoitteeksi”.³⁰³ Reinikainen siis selvästi analysoi inflaation ja työttömyyden välistä suhdetta Phillipsin käyrän viitekehyksestä, mutta korosti näkemyksessään erityisesti inflaation hillitsemistä.

Taloustietelijä Hannu Halttunen julkaisi vuonna 1974 analyttisen artikkelin Phillipsin käyrästä otsikolla *Phillipsin käyrä ja inflaatio Suomessa*.³⁰⁴ Halttunen nosti aluksi esiin kolme ”perustavan laatuista kysymystä”, joita Phillipsin käyrää arvioidessa joudutaan pohtimaan:

³⁰¹ Reinikainen 1972, 60.

³⁰² Reinikainen 1972, 63.

³⁰³ Reinikainen 1972, 64.

³⁰⁴ Halttunen 1974.

1. Mikä on käyrän talousteoreettinen perusta
2. Vahvistaako empiirinen aineisto sen olemassaolon
3. Jos tällainen riippuvuus on olemassa, mitkä ovat sen talouspoliittiset implikaatiot³⁰⁵

Halttusen mukaan sekä ulkomainen että suomalainen inflaatiotutkimus on ollut laajaa, mutta niistä on ollut hankala muodostaa välineitä suomalaisen talouspolitiikan tueksi. Lisäksi osa inflaatiotutkimuksesta oli jättänyt työmarkkinoiden liikakysynnän liian vähälle huomiolle. Artikkelin analyysiosiossa Halttunen pohti Phillipsin käyrän soveltuvuutta Suomen inflaatiokehityksen selittäjänä. Halttusen mukaan Phillipsin käyrä selitti Suomen inflaatio- ja työttömyysasteita tehokkaasti 1960-luvun loppuun, mutta sen jälkeen tulokset olivat heikompia. Syynä tähän muutokseen ei kuitenkaan ollut käyrään kohdistuva monetaristinen kritiikki vaan työmarkkinoiden alueellinen eriytyminen.

Koko Suomen työttömyysasteen merkitys työmarkkinoiden kireyden selittäjänä oli heikentynyt, sillä alueelliset erot olivat suuria ja työvoimapulasta kärsivillä alueilla palkkaliukumien nostivat kustannustasoa. Tästä ilmiöstä seurauksena oli Phillipsin käyrän siirtyminen oikealle: aikaisempaa suurempi työttömyysaste vaikutti aiheuttavan täystyöllisyystilanteesta tutun inflaatiokehityksen. Kolmen prosentin työttömyys oli aikaisemmin vastannut kuuden prosentin ansiotason nousua, mutta vuosina 1968–1971 vastaava työttömyysaste oli aiheuttanut yhdeksän prosentin ansiotason nousun. Halttunen tulkitsi tulosta tulopolitiikan näkökulmasta:

Tämä olisi perin murheellinen tulos, mikäli sitä katsottaisiin politiikan tekijän, kannalta; tulopolitiikan onnistuneisuus edellyttäisi aivan päinvastaista tulosta. Siirtymälle löytyy kuitenkin selitys ”kilpailevan tuotannon” palkkaliukuman ja työttömyysasteen välisen suhteen muuttumisesta, joka johtuu siitä, että työttömyysaste ei enää työvoiman kysynnän ja tarjonnan alueellisten erojen kasvamisen myötä mittaa työmarkkinoiden kireyttä samalla tavoin kuin aikaisemmin 1960-luvulla. Tämä viittaisi siihen, että noudatettu vakautuspolitiikka ei ole ollut syynä käyrän siirtymiseen oikealle.³⁰⁶

Halttunen korosti havaintonsa empiiristä luonnetta ja pohti sen sovellettavuutta talouspolitiikan suunnitteluun. Artikkelin mukaan työvoiman liikakysynnällä oli esimerkiksi palkkaliukumien kautta merkittävä rooli suomalaisessa inflaatioprosessissa. Tulopolitiittiset kokonaisratkaisut ja työntuottavuuden kasvu olivat hillinneet Phillipsin käyrän siirtymää oikealle, mutta vuoden 1969 jälkeisellä tuontihintojen nousulla oli ollut päinvastainen vaikutus. Halttunen esitti, että jos

³⁰⁵ Halttunen 1974, 120.

³⁰⁶ Halttunen 1974, 127.

Phillipsin käyrä olisi stabiili, se tarjoaisi tehokkaan instrumentin työllisyystilanteen säätelylle hintavakautta vaarantamatta. Käyrä ei kuitenkaan ollut stabiili, sillä alueelliset työllisyserot siirsivät sitä herkästi oikealle:

Käyrällä näyttää kuitenkin olevan taipumus siirtyä oikealle työvoiman kysynnän ja tarjonnan alueellisten erojen kasvamisen myötä etenkin teollisuudessa (kilpailevassa tuotannossa). Tämä siirtymä liittyy suurelta osin palkkaliukumaan, mistä seuraa, että tulopoliittisiin ratkaisuihin liittyvät ”talouden kestokyvyn” rajoissa tapahtuvat sopimuspalkkojen korotukset sekä hintasäännöstely eivät välttämättä yksinään takaa hintatason stabiilisuutta. Lähellä resurssien täyskäyttöisyyttä toimittaessa tarvittaisiin työvoiman kysyntää tasoittavia toimenpiteitä eri elinkeinojen ja alueiden välillä palkkaliukuman hillitsemiseksi.³⁰⁷

Halttunen siis suositti työvoiman alueellisen liikkuvuuden ja uudelleen koulutuksen lisäämistä käyttäen apuvälineenä Phillipsin käyrän viitekehystä. Kuten aikaisemmat Phillipsin käyrästä kirjoittaneet tutkijat, myös Halttunen kuitenkin korosti käyrän monia variaatioita ja totesi, että ”jokaista viimeaikaista empiiristä Phillipsin käyrää ja tulopolitiikkaa koskevaa artikkelia kohti on ilmestynyt ainakin yksi artikkeli, jossa aiemmin esitetyt väitteet on yritetty kumota joko menetelmällisin tai teoreettisin perusteluin”.³⁰⁸ Halttunen totesi suomalaisella Phillipsin käyrän tutkimuksella olevan vielä suuria haasteita edessään.

1970-luvun ensimmäisellä puoliskolla Phillipsin käyrää pidettiin edellä mainittujen tekstien perusteella käyttökelpoisena työkaluna sekä talusteorian että talouspolitiikan näkökulmasta. Bretton Woods -järjestelmän romahduksen ja öljykriisin seurauksena suuri osa länsimaisista markkinatalouksista ajautui kuitenkin tilanteeseen, jossa sekä inflaatio että työttömyys nousivat erittäin korkeiksi. Phillipsin käyrään teoreettisen pohjaan oli kohdistettu kritiikkiä jo 1960-luvulla. Stagflaatioksi nimetty tilanne, jossa yhdistyivät heikko talouskasvu, korkea työttömyys ja korkea inflaatio, asetti kuitenkin myös Phillipsin käyrän empiirisen puolen kyseenalaiseksi. Onkin mielekästä pohtia, miten kansainvälinen muutos näkyi suomalaisessa keskustelussa.

Jouko Paunio kirjoitti vuonna 1975 artikkelissaan *Keynes yhä edelleen* Phillipsin käyrästä ja stagflaatiosta.³⁰⁹ Paunio tunnisti muuttuneen yhteiskunnallisen tilanteen ja piti käsiteltäviä teemoja ajankohtaisina: keynesiläinen talusteoria oli joutunut uudelleenarvioinnin kohteeksi ja maailman ongelmat vaikuttivat sellaisilta, että vakiintuneet teoriat eivät kyenneet selittämään niitä. Hän nosti kirjoituksessaan esiin Keynesin teoriat lama-ajan taloustieteenä: Keynes pyrki selittämään

³⁰⁷ Halttunen 1974, 136.

³⁰⁸ Halttunen 1974, 136.

³⁰⁹ Paunio 1975b.

ensisijaisesti työttömyyden syntyä, minkä vuoksi keynesiläisen tutkimusperinne jätti tilaa erilaisille inflaatioteoreettisille lähestymistavoille. Paunio mukaan Keynes oletti täystyöllisyystilanteen kohottavan rahapalkkoja kysyntäinflaation mukaisesti. Keynesin ajatusten pohjalta syntyi kaksi koulukuntaa:

- Koulukunta, joka katsoo palkkapolitiikan olevan muusta talouspolitiikasta erillisen toimintalueen ja joka hyvin pitkälle samaistaa palkkopolitiikan ja inflaationvastaisen politiikan.
- Koulukunta, joka Phillips-käyrä-analyysiin nojautuen uskoo palkkojen nousun ja työttömyysasteen välisen riippuvuuden olemassaoloon ja joka sen vuoksi pitää trade-offia työttömyysasteen ja palkkojen nousun välillä talouspoliittisen lähestymistapansa ohjenuorana. Kokonaiskysyntään säätelämällä voidaan tämän koulukunnan mukaan tehokkaammin harjoittaa inflaationvastaista talouspolitiikkaa.³¹⁰

Seuraavaksi Paunio kuitenkin nosti esiin Yrjö Jahnssoon -luentosarjan pitäneen John Hicksin näkemyksiä keynesiläisestä palkanmuodostusteoriasta ja siihen liittyvistä puutteista. Hän huomioi Hicksin analyysin rahapalkkojen jäykkyyden vaikutuksesta työmarkkinoiden toimintaan:

Jos voimakas kysynnän kasvu eräinä aloilla – Phillips-käyrä -lähestymistavan mukaisesti – nostaa palkkoja nopeammin kuin toisilla aloilla, joilla ei kysyntäpainetta esiinny, tapahtuu palkkarakenteessa muutoksia. Kun nykyoloissa ei ole odotettavissa, että nopeasti laajenevilla ja supistuvilla aloilla palkkojen nousun jälkeen tapahtuisi minkäänlaista palkkojen alentumista, pääsee palkkarakenteeseen helposti syntymään huomattaviakin muutoksia. Ne pyritään kuitenkin torjumaan epäoikeudenmukaisina. Muutosten epäoikeudenmukaisuuden kokevat jälkeenjääneet työntekijäryhmät, mutta myös työnantajat ja viranomaiset saattavat sen myöntää. Kun palkkarakennetta yritetään palauttaa ”oikeudenmukaiseksi” alkaa muodostua sellaista palkkojen nousupainetta, joka säilyttää voimansa siinäkin vaiheessa, kun työvoiman puute hellittää. Jos hinnat reagoivat palkkateoreeman mukaisesti, palkkahintakierre voi jatkua vajaatyöllisyydenkin olosuhteissa. Inflaatiota ylläpitävät ne rahapalkkojen muutosten takana olevat ”sosiaaliset” tekijät, joihin Keynes viittasi, mutta joille Hicks nyt antaa ”taloudellisen” selityksen.³¹¹

Hicks siis nosti esiin työmarkkinoilla esiintyvät alueelliset ja aloittaiset epätasapainoisuudet. Koko maata mittaava työllisyysaste ei ollut tehokas mittari hintavakauden takaajana, sillä ylikysyntäaloilla palkat nousivat ja levisivät solidaarisen palkkapolitiikan vuoksi myös muille aloille. Lisäksi palkat eivät joustaneet alaspäin, minkä seurauksena palkkahintakierre saattoi jatkua korkeankin työttömyyden oloissa. Paunio esitti Hicksin analyysiin nojautuen, että inflaatiokehityksen pysäyttäminen olisi erittäin hankalaa:

³¹⁰ Paunio 1975b, 63.

³¹¹ Paunio 1975b, 63–64.

Kun monet markkinat – kuten työmarkkinat – toimivat fixprice-periaatteen mukaan, eivätkä hinnat määräydy päivittäin kysynnän ja tarjonnan perusteella, vaan ne on erikseen jollain tavoin määrättävä, esimerkiksi neuvotteluin kuten yleensä palkkojen ollessa kyseessä, inflaatiotasapainon löytäminen tuntuu epätodennäköiseltä. Johtopäätökseni Hicksin analyysin perusteella on, että inflaatioprosessi etenee aiheuttamalla jatkuvasti enemmän tai vähemmän toivottavia reaalisia häiriöitä, jotka jossain vaiheessa muodostuvat senlaatuiseksi, esimerkiksi avoimessa taloudessa vakavana maksutaseen tasapainottomuutena, että niiden seurauksena inflaatiokin loppujen lopuksi kadottaa voimansa. Kun markkinoiden toimintamekanismi inflaation aikana tuskin voi muuttua täysin flexprice-tyyppiseksi ei siedettävää inflaatioprosessia – inflaatiotasapainoa – ole saavutettavissa. Inflaation suhteen on jatkuvasti oltava varuillaan.³¹²

Paunio tulkitsi, että Hicksin analyysin avulla ”stagflaatio on myös taloudellisesti selitettävissä”.³¹³ Alueellisten ja aloittaisten työllisyyserojen havainnointi tapahtui varsin samoin kääntein kuin Halttusella vuosi aikaisemmin. Phillipsin käyrän käyttökelpoisuuden suhteen Paunio ei esittänyt mielipidettä. Kirjoituksen teesi vaikutti olevan, että inflaatiokehityksen jatkumiseen on sopeuduttava.

Paunio kuitenkin nosti esiin analyttisemmän tulkinnan Phillipsin käyrästä marraskuussa 1976 Valtiotieteiden Päivillä pidetyssä esitelmässä *Inflaation aiheuttamat kustannukset*.³¹⁴ Hän esitteli ensin käyrän syntyhistoriaa ja nosti esiin sen vaikutuksen myös talouspolitiikkaan: käyrän avulla talouspolitiikka ”presisoitui”, kun taloudenpitäjillä oli valittavaan erilaisia työttömyyden ja inflaation yhdistelmiä. Paunio myös totesi, että vaikka Phillipsin käyrää on myös kritisoitu ”voitaneen kuitenkin todeta, ettei puolentoista vuosikymmentä jatkunut tutkimustoiminta ole horjuttanut Phillips-käyrän perusideaa siitä, että ainakin lyhyellä aikavälillä on olemassa valintavaihtoehtoja inflaation ja työttömyyden välillä”.³¹⁵ On kuitenkin syytä huomioida, että Pauniokin suhtautui Phillipsin käyrän pitkän aikavälin perusteisiin varauksin:

Käytin tarkoituksella sanontaa ”lyhyellä aikavälillä”, sillä sekä empiiriset tosiasiat että teoreettinen analyysi ovat asettaneet kyseenalaiseksi inflaatio-työttömyysvalintavaihtoehtojen stabiilisuuden muuna kuin lyhyen tähtäyksen ilmiönä. [...] Palkkojen muodostuksessa työnantajat ottavat lähtökohdaksi odotetut hinnat pikemminkin kuin vallitsevat hinnat, koska palkkoja muutellaan aika ajoin eikä jatkuvasti. Samasta syystä työntekijät pyrkivät palkkavaatimuksia esittäessään arvioimaan vastaisen hintakehityksen tietyn reaali-palkkakehityksen turvaamiseksi. Reaalipalkkojen tason säilyttämiseksi on nimellisten palkkojen näet noustava odotetulla inflaatiovauhdilla. Näin ollen on pääteltävissä paitsi kulloinkin vallitsevan työllisyystilanteen myös inflaatio-odotusten vaikuttavan nimellispalkkojen määräytymiseen.³¹⁶

³¹² Paunio 1975b, 64.

³¹³ Paunio 1975b, 65.

³¹⁴ Paunio 1976.

³¹⁵ Paunio 1976, 165.

³¹⁶ Paunio 1976, 165–166.

Inflaatio-odotusten huomioiminen oli perusteellisella tavalla muuttanut hintojen ja palkkojen määräytymisen teoriaa. Inflaatio-odotusten käsitettä käytettiin *Kansantaloudellisen Aikakauskirjan* 1960-luvun keskusteluissa ainoastaan yhdessä kirjoituksessa³¹⁷, ja siinäkin inflaatio-odotuksia käytettiin investointien ja pääomatuottojen kontekstissa hinta- ja palkkakehityksen sijasta. Vuodesta 1975 eteenpäin inflaatio-odotusten käyttö hinta- ja työmarkkina-analyysien tukena alkoi kuitenkin yleistyä.³¹⁸ Paunio mukaan inflaatio-odotukset vaikuttivat suhdanteisiin voimistavasti, kun inflaatio-odotukset seurasivat taloudellista kehitystä viiveellä:

Tällainen kiertoliike voi syntyä normaalin suhdannevaihtelun myötä siten, että edettäessä kohti korkeasuhdannetta taloudellinen aktiviteetti työntää – mahdollisesti ekspanstiivisen talouspolitiikan myötävaikuttamana – työllisyyden erittäin korkealle tasolle, jolloin inflaatiovauhti kiihtyy, mutta ihmisten inflaatio-odotukset eivät ole siihen sopeutuneet. Kehityksen sivuutettua korkeasuhdanteen – jälleen osittain restriktiivisen inflaationvastaisen talouspolitiikan seurauksena – taantumisen voimistuminen alentaa työllisyyttä ja hidastaa inflaatiovauhtia, mutta inflaatio-odotukset laahaavat perässä ja siten jarruttavat inflaation mukautumista alhaisemmalle tasolle.³¹⁹

Aikaisemmin viitatulla Phillipsin käyrän lyhyellä aikavälillä tarkoitettiin tilannetta, jossa hinta-odotukset eivät vielä olleet sopeutuneet toteutuneeseen kehitykseen. Inflaatio-odotuksista poikkeava inflaatio olisi vaatinut yhä kiihtyvää inflaatiota: pitkällä aikavälillä Phillipsin käyrä oli ”suhteellisen jyrkkä tai suorastaan vertikaalinen”, minkä seurauksena työttömyyden ja inflaation väliset valintamahdollisuudet hävisivät.³²⁰ Tässä yhteydessä Paunio siis päätyi samaan päätelmään kuin Milton Friedman. Paunio korostikin taloudenpitäjien hinta-odotuksiin vaikuttamisen tärkeyttä ja ”yleisön keskuudessa luottamuksen herättämistä siihen, että harjoitettavalla politiikalla saadaan inflaatio aisoihin”.³²¹ Yksi keino inflaatio-odotusten hillintään löytyi tulopolitiikasta.³²²

Valtiotieteiden lisensiaatti Sixten Korkman käsitteli vuonna 1979 artikkelissa *Finanssipolitiikka ja työttömyysongelma* Phillipsin käyrää osana finanssipolitiikan suunnittelua.³²³ Kirjoitus heijasteli monin paikoin 1970-luvun pitkittynyttä lamaa keynesiläisen suhdanneongelman, kilpailukyvyn ja talouskasvun näkökulmista. Korkman kirjoitti artikkelinsa aikana, jolloin ”kaikki osapuolet vallitsevassa tilanteessa ilmeisesti hyväksyvät ainakin jonkinasteista kysyntää tukevan

³¹⁷ Lassila 1968. Erilaisia tulevaisuudenodotuksiin liittyviä analyyseja tehtiin toki myös aikaisemmin. Ks. esim. Wainio 1960.

³¹⁸ Paunio 1975a; Kanninen & Suvanto 1975; Pekkarinen 1975; Paunio 1976; Kukkonen 1976; Halttunen & Korkman & Suvanto 1976; Leponiemi 1977; Honkapohja 1977; Kanninen 1977b; Paunio 1978; Pekkarinen 1978; Korkman 1979.

³¹⁹ Paunio 1976, 166.

³²⁰ Paunio 1976, 167.

³²¹ Paunio 1976, 173.

³²² Ks. luku 3.4.

³²³ Korkman 1979.

finanssipolitiikan, ja samaten kaikki näkevät esim. kilpailukyvyn tärkeänä”.³²⁴ Keskeinen osa artikkelia oli ekspansiivisen finanssipolitiikan vaikutus inflaatioon. Korkman myös jakoi mielenkiintoisella tavalla inflaatiokeskustelun akateemiseen keskusteluun ja talouspolitiikkaan. Akateemiseen keskusteluun liittyvässä analyysissä havainnollistajana käytettiin Phillipsin käyrää:

Akateemisella taholla on toistuvasti väitetty, että kokonaiskysynnän lisäys nykyisellä kapasiteetin käyttöasteella varsin vähäisessä määrin on omiaan lisäämään inflaatiota (olla Phillips-käyrän varsin loivalla osalla) ja jokseenkin riippumatta siitä millä nopeudella kysyntää lisätään. Lisäksi on esitetty, että ekspansiivinen finanssipolitiikka verojen ja välillisten työvoimakustannusten alentamisen muodossa voisi myötävaikuttaa kustannus- ja inflaatiopaineiden vähenemiseen.³²⁵

Taloustieteilijöiden argumenteissa ekspansiivisen talouspolitiikan inflaatiovaaroja ei pidetty kovinkaan vakavina. On myös huomionarvoista, että Korkman kannatti elvytystä verojen ja työvoimakustannusten alennusten muodossa esimerkiksi julkisten investointien sijasta. Poliitikkojen keskuudessa kuitenkin suhtauduttiin ekspansiiviseen talouspolitiikkaan torjuvammin:

Taluspoliitikkojen kannanotoissa inflaatioargumenttiesittää selvästi tärkeämpää osaa. Tällöin ajateltaneen a) että kysynnän nopea lisäys nykyiselläkin kapasiteetin käyttöasteella voi aiheuttaa myöhemmin leviäviä inflaatioimpulsseja joillakin suljetun sektorin osamarkkinoilla (asuntomarkkinat tai kantohinnat), ja ennen kaikkea b) että politiikan siirtyminen selvästi ekspansiivisemmalle linjalle helposti saa palkkainflaation liikkeelle ehkä inflaatio-odotusten voimistumisen vuoksi tai herkästi esille nostettavien erilaisten patoutuneiden kompensatiovaatimusten vuoksi. Tältä osin on ilmeisesti olemassa empiirinen erimielisyys talouden inflaatioherkkyydestä.³²⁶

Korkman siis käytti artikkelissaan apuna sekä Phillipsin käyrän että inflaatio-odotusten käsitteitä. Ainakin kuvatussa analyysissä käyrällä oli myös loiva osuus, jolla työttömyysasteen aleneminen ei nosta inflaatiota. Inflaatio-odotukset saattoivat kuitenkin tehdä käyrästä epästabiliin, kuten myös aikaisemmat kirjoittajat olivat esittäneet.

Keskustelu Phillipsin käyrästä vilkastui selvästi 1970-luvulla. Siihen liitettiin monia varauksia erityisesti pitkän aikavälin analyyseissä, mutta käyrä pysyi silti keskeisesti työttömyyden ja inflaation välisen arvioinnin välineenä ja havainnollistajana. Varsinaista koko käyrän olemassaolon kiistävää kritiikkiä esitettiin vähän. Muuttuneen yhteiskunnallisen tilanteen aiheuttamat vaatimukset työttömyyden ja inflaation analyysille huomioitiin ehkä selkeimmin vuonna 1979 *Kansantaloudellisen Aikakauskirjan* ekonomisten ammattitaitoa ja tulevaisuutta käsittelevän

³²⁴ Korkman 1979, 148.

³²⁵ Korkman 1979, 154.

³²⁶ Korkman 1979, 154.

teemanumeron alustuksessa, jonka oli kirjoittanut aikakauskirjan toimitus.³²⁷ Alustuksessa siteerattiin professori John T. Dunlopia, joka oli Kansainvälisen kauppakamarin maailmankongressissa kritisoinut keynesiläistä henkeä edustavan valtiojohtoisen suunnitellun mahdollisuuksia:

Yleisesti hyväksytyn käsityksen mukaan julkisen vallan vastuulla on muotoilla ja toimeenpanna talouspolitiikkaa haluttujen tavoitteiden saavuttamiseksi – jopa silloinkin, sanotaan, kun tämä toiminta on elinkeinoelämän, työntekijäjärjestöjen tai muiden yksittäisten ryhmien mielipiteiden ja intressien vastaista. Valtiovallan kaiken kattava asema näissä kysymyksissä on syntynyt vaivihkaa, pikkuhiljaa. Se on pohjautunut olettamukseen, että valtiolta kykenee paitsi asettamaan myös toteuttamaan kasvua, työttömyyttä ja inflaatiota koskevia tavoitteita. Viimeaikainen kehitys on herättänyt kysymyksen, missä kulkevat julkisen talouspolitiikan valtuuksien rajat, etenkin silloin kun tämä talouspolitiikka ei heijasta mitään talouselämän ryhmien yhteisymmärryksessä asettamia tavoitteita.³²⁸

Alustuksessa huomioitiin myös taloustietelijöiden analyysivälineiden kytkeytyminen talouspoliittiseen suunnitteluun:

Kasvua, inflaatiota ja työttömyyttä koskevien kysymysten käsittelyä varten on kehitetty joukko kokonaistaloudellisia, melko teknisiä työkaluja ja käsitteitä, joiden on uskottu kelpaavan suositusten tekoon. Näitä ovat esimerkiksi inflaation ja työllisyyden yhdistävä Phillipsin käyrä sekä muut sellaiset lainalaisuudet, joilla luodaan yhteyksiä työllisyyden, taloudellisen kasvun, rahamäärän, rahanarvon, työvoiman kehityksen, työvoimamarkkinoiden ym. tekijöiden välille. Nyky-ympäristössä nämä aggregoidut suureet ja yhteydet ovat kuitenkin usein harhaan johtavia.³²⁹

Alustuksessa esitetty väite Phillipsin käyrän harhaanjohtavuudesta oli todennäköisesti selkein *Kansantaloudellisessa Aikakauskirjassa* 1970-luvulla esitetty kritiikki käyrän empiiristä ja teoreettista pohjaa vastaan. Tämä tilanne ei liene yllättävä, sillä a) alustus oli luonteeltaan melko provosoiva, b) siinä havainnoitiin tulevaisuuden kehitystä ja vaatimuksia ja c) sen pohjaksi otettiin kansainvälistä keskustelua, jossa Phillipsin käyrän vastainen kritiikki oli edennyt huomattavasti pidemmälle. Analyyttisempi kritiikki koko Phillipsin käyrän olemassaoloa kohtaan käynnistyi vasta lähivuosina. Tässä suhteessa Suomen kehitys seurasi globaalia kehitystä.

3.4 Inflaatio – sopuisaa yhteiseloa vai taistelua pahaa vastaan?

Suomalainen talouspolitiikka joutui 1970-luvun puolivälissä uusien haasteiden eteen. Poliitikot ja taloustieteilijät olivat 1970-luvun puoleenväliin tultaessa tottuneet nopeisiin ja voimakkaisiin

³²⁷ [Toimitus], ”Ekonomistien ammattitaidosta ja koulutuksesta”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/1979.

³²⁸ [Toimitus], ”Ekonomistien ammattitaidosta ja koulutuksesta”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/1979, 101–102.

³²⁹ [Toimitus], ”Ekonomistien ammattitaidosta ja koulutuksesta”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/1979., 103.

suhdannevaihteluihin. Suhdannevaihteluista huolimatta talous oli kasvanut tasaisesti. Uusi tilanne alkoi kuitenkin muodostua keväällä 1974, kun muut länsimaat ajautuivat taantumaan, mutta Suomen talous kasvoi kotimaisen kysynnän vetämänä voimakkaasti. Työttömyysaste aleni puoleentoista prosenttiin. Samalla inflaatio alkoi kiihtyä ja nousi 18 prosenttiin. Heikentyneen vaihtotaseen ja kohonneen inflaation seurauksena talouspolitiikassa ajauduttiin voimakkaasti kiristävälle linjalle. Työttömyysluvut nousivat yli 100 000 henkilön, mikä sai presidentti Urho Kekkosen puhumaan kansallisesta hätätilasta.³³⁰

1970-luvun alun finanssipolitiikka oli ollut vaihtelevaa. Vuonna 1971 talouskasvu oli ollut odotettua hitaampaa, minkä seurauksena julkisten menojen kasvua oli karsittu. Seuraavana vuonna talous kasvoi kuitenkin voimakkaasti, minkä seurauksena politiikkaa kevennettiin. Vuonna 1974 öljykriisin käynnistämä globaali inflaatiohokki levisi kuitenkin myös Suomeen ja vuotta myöhemmin kansainvälinen taantuma iski vientisektorille.³³¹ Kalevi Sorsan hallitus julkisti maaliskuussa 1975 toimenpideohjelman, jossa ulkomaankaupan todettiin kasvaneen liian tuontivetoiseksi ja sen rahoittaminen muodostuisi muutaman viikon sisällä erittäin raskaaksi tehtäväksi. Tuonin hillitsemiseksi valtion menojen kasvua piti rajoittaa voimakkaasti, minkä lisäksi rahapolitiikkaa piti kiristää. Vuonna 1976 nimitetty Mieltusen viiden puolueen hätätilahallitus toteutti monia valtiontalouden tasapainottamistoimenpiteitä. Finanssipolitiikan voimakkaalla kiristämällä olikin vaikutus vaihtotaseeseen ja inflaatioon: vaihtotaseen vaje puolittui vuonna 1976 ja hävisi kokonaan seuraavana vuonna; inflaatio laski 18 prosentista kahdeksaan prosenttiin. Samalla kuitenkin talouskasvu pysähtyi vuosiksi 1975–1977 ja työttömyysaste kolminkertaistui.

Ennennäkemättömän suuri työttömyys myös eteläisessä teollisuus-Suomessa sai aikaan vaatimuksia toisenlaisesta työllisyyttä tukevasta finanssipolitiikasta. Jukka Pekkarinen ja Juhana Vartiainen ovat kuvanneet 1970-luvun jälkimmäistä puoliskoa periodina, jonka aikana poliitikot ja virkamiehet joutuivat puolustautumaan akateemisten taloustietelijöiden voimakkaasti kasvanutta kritiikkiä vastaan.³³² Antti Kuusterä ja Juha Tarkka ovat nostaneet esiin talouspoliittisena kommentoijana erityisesti Helsingin yliopiston kansantaloustieteen professori Jouko Paunioon, joka Tieteen päivillä tammikuussa 1977 pidetyssä esitelmässä kritisoi voimakkaasti harjoitettua finansi- ja rahapolitiikkaa. Puhe julkaistiin *Kansantaloudellisessa Aikakauskirjassa* otsikolla *Talouden*

³³⁰ Kuusterä & Tarkka 2012, 405–416; Aunesluoma 2011, 282–286.

³³¹ Pekkarinen & Vartiainen 1993, 167–168.

³³² Pekkarinen & Vartiainen 1993, 170.

häiriötilat ja politiikan paineet.³³³ Paunio mukaan inflaation hidastamisen yhteiskunnalliset kustannukset olivat olleet liian suuria. Paunio kannatti markan devalvoimista ja korosti, että nykytilanteessa oli sopeuduttava muuttuvien ja muutettavien valuuttakurssien maailmaan. Suomen Pankin pääjohtajana toiminut Mauno Koivisto kirjoitti *Kansantaloudelliseen Aikakauskirjaan* Paunion puhetta käsittelevän kommentin otsikolla *Entä talouden paineet?*, jossa hän puolusti devalvaatiosta pidättäytymistä ja korosti vakaan rahanarvon merkitystä taloudellisen kasvun turvaamiseksi.³³⁴ Kuusterä ja Tarkka ovat huomioineet kiistan värikkään kielenkäytön mutta keskittyneet kiistassa erityisesti valuuttapolitiikkaan.

Inflaation ja työttömyyden välisen analyysin kannalta Paunio ja Koiviston välistä kiistaa on mahdollista käsitellä perusteellisemmin. Keskustelun aloittaneessa Tieteen päivien esitelmässä Paunio aloitti kritiikkinsä käsittelemällä presidentti Urho Kekkonen puhetta ja Miettusen johtaman viiden puolueen hallituksen muodostamista. Kekkonen oli todennut puheessaan, että Suomessa oltiin jo vuosikaudet kulutettu enemmän kuin tienattu kokonaistulojen ollessa vuonna 1975 100 miljardia markkaa ja menojen 108 miljardia markkaa. Paunio kuitenkin kehotti lähestymään keskustelua menetetyn tuotannon lähtökohdista: restriktiivinen talouspolitiikan vuoksi maassa oli tuotettu viimeisen kahden vuoden aikana 12–13 miljardilla vähemmän tavaroita ja palveluita kuin tuotantokapasiteetti olisi mahdollistanut; kokonaistulot olisivat ilman työttömyyttä voineet nousta neljä miljardia nykyistä suuremmiksi. Paunio myös esitti ulkomaisen velkaantumisen positiivisemmassa valossa todeten sen liittyvän lisääntyneisiin investointeihin. Paunio kritisoi ”konventionaalista näkemystä”, jonka mukaan investoinnit eivät olisi kohdentuneet tehokkaasti ja ”niukkoja voimavaroja olisi tuhlatu”.³³⁵

Paunio mukaan harjoitettu kiristävä finanssipolitiikka ja sen seurauksena syntynyt ”tuotannollisen kapasiteetin vajaakäyttöisyys” aiheuttivat liian suuria ”hyvinvointitappioita”. Paunio vertasi Suomen inflaatiokehitystä ”kilpailijamaiden inflaatiovauhtiin” ja totesi, että Saksan inflaatiovauhdissa pysyminen vaatisi inflaation alentamista 2–3 prosenttiin. Inflaatiota alentavan politiikan seurauksena syntyisi 3–4 prosentin työttömyysaste ja niin suuria tuotannollisia menetyksiä, että Paunio epäili inflaation vastaisen politiikan järkevyyttä. Inflaation vastustaminen vaikutti kuitenkin olevan talouspolitiikan keskiössä:

³³³ Paunio 1977a.

³³⁴ Koivisto 1977.

³³⁵ Paunio 1977a, 167–168.

Kuten hyvin tiedetään, on Suomessa monesti rahanarvo- ja maksutasepoliittisista syistä turvaututtu deflaatiopolitiikkaan, joka on ollut omiaan syventämään ja vahvistamaan suhdannevaihteluja. Tällaisen politiikan soveltamisen taustalla on epäilemättä vaikuttanut – paitsi maksutaseeseen liittyvät ongelmat – yleisesti vallalla oleva käsitys inflaation vahingollisuudesta: hyvin monet ihmiset pitivät inflaatiota yhtenä vakavimmista yhteiskunnallisista ongelmista.³³⁶

Paunio kehotti hylkäämään ajatuksen inflaation vahingollisuudesta ja lähestyi ongelmaa inflaatio-odotusten ja inflaatiotasapainon käsitteiden avulla. Hän käytti esimerkkinä tilannetta, jossa hinnat ja palkat kohoavat samalla vauhdilla ja taloudenpitäjät osaavat ennakoida hintojen nousun. Tämänkaltaisen ”oikein ennakoidun inflaation – inflaatiotasapainon – aiheuttamat vahingot” olivat ”verraten vähäisiä”. Tasapaino oli mahdollista toteuttaa esimerkiksi viiden, 17 tai 28 prosentin inflaatiolla, jos palkkojen ja hintojen nousuvauhtien ero vastasi tuottavuuden kasvua. Inflaatio muuttui vahingolliseksi, kun inflaatiokehitys ei ollut ennustettavaa: se muutti tulonjakoa ja lisäsi työmarkkinoiden konflikteja. Paunio ottikin inflaatiotasapaino-käsitteeseen mukaan ”poliittis-yhteiskunnalliset tekijät”, jotka pitivät huolen siitä, että ”inflaatiovauhti Suomessa ylittää meille tärkeitten kilpailijamaiden inflaatiovauhdin”. Inflaatiotasapaino oli mahdollinen ainoastaan, kun palkansaajat käsittivät vallitsevan tulonjaon oikeudenmukaiseksi. Paunio oli huolestunut harjoitetun ”deflaatiopolitiikan” vaikutuksista: tulevalla nousukaudella patoutuneet palkankorotusvaateet purkautuisivat entistä voimakkaampina, minkä seurauksena ennakoimaton ja voimakas inflaatiokehitys jatkuisi.³³⁷

Paunio pyrki havainnoimaan myös työttömyyden ja tuottavuuden välistä suhdetta inflaatiotasapainon avulla. Inflaatiotasapainon houkuttelevana puolena oli, että se salli myös vakaan hintatason, jos työttömyysaste oli oikealla tasolla. Paunio viittasi yhdessä Antti Suvannon kanssa suoritettuun vielä julkaisemattomaan tutkimukseen, jossa periodilla 1968–1974 tuottavuuden kasvuksi oli saatu keskimäärin 4,5 prosenttia vuodessa. Toteutuneella tuottavuudella inflaatiotasapaino oli mahdollista saavuttaa noin kolmen prosentin työttömyydellä. Paunio ilmoitti seuraavaksi, että ”välittömästi voidaan todeta, että näin korkea työttömyys ei ole hyväksyttävissä”.³³⁸ Inflaatiotasapaino oli periaatteessa mahdollista saavuttaa matalammankin työttömyyden oloissa, jos työn tuottavuus nousisi. Paunio ei kuitenkaan pitänyt tuottavuuden kasvua todennäköisenä:

Inflaatiotasapaino voitaisiin painaa jopa 2 %:n työttömyysasteen alapuolelle, jos kansantalouden tuottavuuden keskimääräinen kasvu siinä määrin tehostuisi, että se jonkin

³³⁶ Paunio 1977a, 172.

³³⁷ Paunio 1977a, 176–177, 180.

³³⁸ Paunio 1977a, 181.

verran ylittäisi teollisuuden tuotannon kasvuvauhdin, joka lienee lähennellyt 6 %:ia. Tässä kohdin on kuitenkin vaikeus edessä. Kuten edellä olen yrittänyt argumentoida, poliittiset asetelmat ovat maassamme sellaiset, ettei kovinkaan nopeata tuottavuuden kasvua ole syytä odottaa. [...] Pidän ilmeisenä, että politiikka, joka edistää työvoiman sekä alueellista että ammatillista liikkuvuutta ja siten vähentää pullonkaulojen muodostumista työvoimamarkkinoilla, vaikuttaa tähän suuntaan. Nykyinen poliittinen ilmapiiri, jossa työtä yritetään tuoda työvoiman luokse, ei tosin liene kovinkaan suosiollinen tällaiselle politiikalle.³³⁹

Paunio ei siis uskonut työmarkkinoiden toimivuuteen eikä työn tuottavuuden tarpeeksi korkeaan kasvuun inflaatiotasapainon saavuttamiseksi. Paunion johtopäätös tilanteesta oli, että ”poliittis-yhteiskunnalliset tosiasiat näyttäisivät edellä hahmoteltujen hypoteesien valossa johtavan ennemmin tai myöhemmin Suomen markan ulkomaisen arvon heikkenemiseen siitäkin huolimatta, että devalvoitumista voidaan kireän talouspolitiikan keinoin pidätellä.”³⁴⁰ Restriktiivisen finanssi- ja rahapolitiikan aiheuttamat tuotannolliset menetykset olivat muodostumassa niin suuriksi, että tilanteeseen oli löydettävä ratkaisu. Paunio kannatti valuuttakurssipolitiikan sisällyttämistä keinovalikoimaan eikä pitänyt devalvaation aiheuttamaa inflaatiokehitystä uhkana:

Suhdannelanne ei pysy muuttumattomana, aktiviteetti joko kohoaa tai laskee. Tällä hetkellä olemme siinä vaiheessa, jossa investoinnit ovat huolestuttavasti heikkenemässä. Kun ilmeisesti poliitikot sekä byrokratian piirissä että sen ulkopuolella on saatu säikäytetyiksi hyväksymään restriktiivinen finanssipolitiikka, on nyt viimeistään käsillä se hetki, jolloin sallimalla markan devalvoituminen voidaan ryhtyä käyttämään valuuttakurssien muutoksia aktiivisen suhdannepolitiikan välineenä ja parantamaan kansantaloutemme kilpailukykyä. Tällä hetkellä ollaan varsin kaukana tilanteesta, jossa inflaatio saisi herkästi kiihtyvän luonteen.³⁴¹

Mauno Koiviston *Kansantaloudelliseen Aikakauskirjaan* kirjoittamassa kommenttipuheenvuorossa otettiin kantaa Paunion vaatimuksiin markan devalvoinnista. Koivisto kyseenalaisti Paunion esittämät ajatukset harjoitetun politiikan aiheuttamista tuotannollisista menetyksistä eikä uskonut ulkomaisen kysynnän korvaamiseen kotimaisella kysynnällä:

Työttömyysaste vuonna 1975 oli 2.2 prosenttia. Vienti supistui sinä vuonna määrältään 17 prosenttia. Epäselväksi jää, olisiko Paunion mukaan pitänyt vientitavaroita tuottaa varastoon enemmän kuin tehtiin vai olisiko pitänyt tehostaa myyntiponnistuksia ulkomaitten suuntaan silläkin uhalla, että meille tyypillisten tuotteiden kansainvälinen hintataso olisi vaarantunut. Sota-aikana onnistuttiin syöttämään hevosille jokin määrä selluloosaa. Mahdollisuudet korvata vientikysynnän poisjääminen kotimaisen kysynnän nopealla lisäyksellä lienevät nykyaikana verrattain rajoitetut.³⁴²

³³⁹ Paunio 1977a, 182.

³⁴⁰ Paunio 1977a, 180.

³⁴¹ Paunio 1977a, 183.

³⁴² Koivisto 1977, 184.

Koivisto myös kritisoi Paunion näkemystä inflaationvastaisen politiikan kustannusten epätasaisesta jakautumisesta ja totesi myös inflaation aiheuttamien kustannusten jakautuvan epätasaisesti. Koivisto sanaili Paunion omaksuneen ”sen filosofisen kannan, jonka mukaan väkivaltaa ei olisi, ellei pahalle tehtäisi vastarintaa”.³⁴³ Koivisto vastusti devalvaatiota jyrkästi ja totesi, että ”nimenomaan taloudellisen kasvun turvaamisen kannalta on aivan välttämätöntä, että me turvaamme Suomen markan vakavuuden”.³⁴⁴ Koiviston kritiikki kohdistui myös mielenkiintoisella tavalla Paunion esitelmän poliittisen kentän analyysiin: hän muistutti, että politiikka ei ole Paunion varsinaista ammattialuetta. Koiviston mukana Paunio oli lukenut liikaa puolueohjelmia ja totesi, että ”jos puolueitten ohjelmat tulisi kaikki ottaa vakavasti, niin ei meillä ylimalkaan mitään toivoa olisi”.³⁴⁵

Koiviston värikäs kommentti sai Pauniolta vielä vastauksen *Kansantaloudellisen Aikakauskirjan* seuraavassa numerossa. Koiviston kommentista selvästi närkästynyt Paunio kuvaili syntynyttä keskustelua seuraavin sanoin:

Kun suostuin siihen, että Koivisto voisi liittää kommenttinsa esitykseni perään, oletin hänen puheenvuoronsa käynnistävän asiallisen keskustelun – jota meillä ei liiemmästi herra paratkoon ole – kansantaloutemme nykyongelmista ja keinoista niiden torjumiseksi tai vähentämiseksi. Yllätyksekseni Koivisto tarjosi sen sijaan hämmästyttävää tekstiä hevosista ja selluloosasta.³⁴⁶

Paunio myös nosti esiin Koiviston taustan ”sosiologina ja poliitikkona” ja kummeksui puoluepolitiikan väheksymistä: oli yhtä järjetöntä väittää, että puolueohjelmilla ei ole merkitystä kuin lukea niitä kirjaimellisesti. Koiviston kommenttipuheenvuoron väheksymisen lisäksi Paunio yltyi kuvaamaan suomalaista yhteiskuntaa ja sen inflaatiopelkoa lähes raamatullisin sanankääntein:

Koiviston puheenvuoro on paljastava dokumentti siitä, missä hengessä talouspolitiikkaa Koiviston johdolla harjoitetaan. Koivisto nähtävästi katsoo, että suomalaiseen yhteiskuntaan on menneinä vuosina pesiytynyt kevytmielinen tuhlailevaisuus, jonka seurauksista nyt saamme kärsiä. Koska tästä pahasta on päästävä eroon, on Suomen kansantalous pantu suorittamaan ankaria katumusharjoituksia, joiden määrän ja keston vain Koivisto tietää; erityisesti pahan ilmiänsä inflaatiota vastustetaan kustannuksia kaihtamatta.³⁴⁷

Paunion mukaan yhteiskunnan eri ongelmat – esimerkiksi työttömyys, inflaatio ja epäoikeudenmukainen tulonjako – vaativat eri aikoina talouspolitiikan painottamista tietyn sektorin

³⁴³ Koivisto 1977, 185.

³⁴⁴ Koivisto 1977, 186.

³⁴⁵ Koivisto 1977, 185.

³⁴⁶ Paunio 1977b, 326.

³⁴⁷ Paunio 1977b, 326.

hoitoon. Talouspolitiikan ohjaus ei kuitenkaan saanut tarkoittaa ”ristiretkeä tuon yhden ja ainoan ongelman – kuten inflaation – poistamiseksi, jota Koiviston pahan vastustamisen filosofia edellyttää”.³⁴⁸

Paunio kritisoima talouspolitiikka näkyi monin tavoin valtiovarainministerien Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä pitämissä budjettiesitelmissä. Lokakuussa 1974 pidetyssä esitelmässä *Talouspolitiikan haasteet lähivuosina* keskustalainen valtiovarainministeri Johannes Virolainen nosti esiin öljykriisin aiheuttamat haasteet taloudenpidolle ja piti erityisesti heikentyntä vaihtotasetta keskeisimpänä huolenaiheena. Virolainen vaati tuonnin rajoittamista ja ehdotti erityisesti julkiselle sektorille hankintojen keskittämistä kotimaiseen tuotantoon. Virolainen myös kytki ulkomaisen velkaantumisen investointeihin tavalla, jota Paunio myöhemmin kritisoitammikuussa 1977 pidetyssä Tieteen päivien esitelmässä:

Tuotannon kasvun kannalta vähemmän tärkeiden investointien kasvua on rajoitettava. Tämä koskee ennen muuta eräitä palveluelinkeinojen investointeja sekä tiettyjä perusrakennelainkeinoja, kuitenkin alueelliset erilaisuudet huomioon ottaen. Investoinnit vaativat suuria pääomia. Niitä maamme ei kuitenkaan ulkomaisen velan hoitomenojen jo tapahtuneen nousun vuoksi voi enää kovin suuressa määrin perustaa pääoman tuonnin lisäämisen varaan. Siksi investointeihin tarvittavat pääomat on saatava mahdollisimman laajalti kotimaasta.³⁴⁹

Virolainen myös korosti talouden rakenteellista inflaatioherkkyyttä ja pohti inflaatiotutkimuksen tilaa Suomessa. Uudenlaisessa poliittisessa tilanteessa myös inflaatioteorioilta kaivattiin uudelleenarviointia ja konkreettisempia vastauksia talouspolitiikan ongelmiin:

Lisäselvityksiä edellyttävät esimerkiksi edellä mainitsemani kansantalouden inflaatioherkkyyden syiden paikallistaminen, inflaation kokonaistaloudellisten vaikutusten tähänastista tarkempi selvittäminen, investointien kohdentamisen tehostaminen käytännön tasolla jne. On erittäin tärkeätä, että taloustieteilijät esittävät ajatuksiaan ja myös ehdotuksiaan lähivuosina tarvittavan talouspolitiikan suuntaviivoista. Taloustieteen kannalta mielenkiintoisia tutkimuskohteita löytyy nykyisestä talouspoliittisesta tilanteesta runsaasti. Siksi olisi toivottavaa, että taloustieteilijät tutkimuskohteita valitessaan voisivat osoittaa nykyistä enemmän mielenkiintoa konkreettisia talouspoliittisia ongelmia kohtaan. Nollatutkimusta meillä on joo liikaakin.³⁵⁰

Lokakuussa 1975 pidetyssä esitelmässä *Vuoden 1976 budjettiesityksen talouspoliittinen tausta* valtiovarainministeri Heikki Tuominen nosti esiin viime vuosien inflaatioon ja vaihtotaseeseen kytkeytyvät ongelmat mutta nosti esiin myös heikentyneen työllisyystilanteen. Tuominen oli

³⁴⁸ Paunio 1977b, 326.

³⁴⁹ Virolainen 1975, 25 Myös valtiovarainministeri Esko Rekola (1975, 7–8) vaati kaksi vuotta myöhemmin ulkomaisten investointien hillitsemistä ulkomaisen velkaantumisen hillitsemiseksi.

³⁵⁰ Virolainen 1975, 27.

huolissaan ”velkakierteeseen joutumisesta” eikä kannattanut työllisyydestä huolehtivaa ekspansiivista finanssipolitiikkaa. Inflaation vastaisessa taistelussa oli kyse suoranaisestä kansallisesta selviytymiskamppailusta:

Jos valitsemme passiivisen vaihtoehdon, taloutta hoidetaan entiseen malliin, jolloin työllisyys säilyy jonkin aikaa hyvänä ja velkaantuminen jatkuu, kunnes ulkomainen lainansaanti tyrehtyy ja ajaututaan erittäin suureen työttömyyteen. Aktiivinen vaihtoehto edellyttäisi nyt lievää tinkimistä työllisyyden tasosta, jotta ulkoinen tasapaino voidaan palauttaa ja työllisyyttä myöhemmin pitää korkealla. Jokaiselle työttömäksi joutuvalla tilanne on raskas ja yhteiskunnan kannalta tappio, vaikka nykyinen sosiaaliturva lievittääkin yksilölle koituvia vaikeuksia. Kysymyksessä alkaa kuitenkin kohta olla kansakunnan taloudellinen henkiinjääminen – Iso-Britannian inflaatiokamppailun keskeistä ajatusta lainatakseni.³⁵¹

Valtiovarainministeri Esko Rekola esitti marraskuussa 1976 budjettiesitelmässään *Budjettipolitiikan linjasta* aikaisemmista vuosista poikkeavia huomioita. Heikentynyt työllisyystilanne näkyi selvästi hallituksen budjettilinjoissa. Rekola korosti edelleen ”vaihtotaseen tervehdyttämistä” pitkän tähtäimen tavoitteena mutta ilmoitti, että lyhyellä tähtämellä siihen ei ole varaa, koska ”tavoitteen saavuttaminen merkitsisi nykyisin vientinäkymin kuitenkin niin ankaraa kotimaisen kysynnän hillintää, että vaikutukset esimerkiksi työllisyyteen ja reaalityulokehitykseen olisivat kohtuuttoman suuret”.³⁵² Rekola selvästi tulkitsi, että yhteiskunnalliset tekijät eivät enää sallineet työllisyystilanteen heikentymistä:

Työllisyyden turvaaminen on kaikissa oloissa erityisen korkealla sijalla hallitusten tavoitteiden asteikossa. Toimeentuloturvan ja yleisen yhteiskunnallisen mielialan kannalta sitä yleensä pidetään kiireellisempänä tavoitteena kuin vaihtotaseen tasapainottamista tai inflaation pysäyttämistä. Jatkuvasti on sen vuoksi korostettava sitä sidonnaisuutta, että näiden jälkimmäistenkin tavoitteiden saavuttamisessa on päästävä riittävän hyviin tuloksiin, jotta työllisyyden kunnollinen turvaaminen yleensä olisi mahdollista.³⁵³

Miettusen III hallituksen poikkeuksellisen talous- ja kansliaministerin pestin saanut keskustapuolueen Ahti Karjalainen esitelmöi helmikuussa 1977 budjettipolitiikasta otsikolla *Suomen kansantalouden kehitysnäkymiä*. Karjalaisen esityksen kantavana teemana oli integroitava maailmantalous, jonka muutoksiin myös Suomi oli pienenä kansantaloutena joutunut sopeutumaan. Hän nosti esiin kansainvälisen inflaatiokehityksen ja tuottavuuskehityksen välisen suhteen:

Kotimainen inflaatiovauhtimme voi pitkällä tähtämellä ylittää ulkomaisen inflaatiovauhdin vain, jos tuottavuuskehityksemme ylittää ulkomaisen tuottavuuskehityksen. Koska inflaatiomme on jo nyt ollut useita vuosia kansainvälistä keskitasoa korkeampi, korostaa

³⁵¹ Tuominen 1976, 15.

³⁵² Rekola 1977, 7.

³⁵³ Rekola 1977, 6.

tämä kustannustason nousun ja tuottavuuden välisen yhteyden olemassaolo voimakkaasti tuottavuuden kohottamistarvetta.³⁵⁴

Karjalainen ei kuitenkaan ollut luottavainen tuottavuuden kohenemisen suhteen, minkä vuoksi kustannus- ja hintakehitystä oli mahdollisimman tehokkaasti hillittävä, jotta ”inflaatiokierre” saataisiin katkaistuksi. Karjalaisen mukaan ”inflaation hillintä” ja ”työllisyyden turvaaminen” eivät olleet vastakkaisia tavoitteita, vaan työllisyyden turvaaminen riippui inflaation hillinnän onnistumisesta. Karjalainen laittoi uskonsa tulopolitiikkaan ja toivoi, että maassa vallitsisi vuosien 1968–1970 kaltainen ”vakauttamishenki”, jolloin Suomen inflaatiokehitys oli kansainvälistä kehitystä hitaampaa.³⁵⁵

Karjalainen otti esitelmässään kantaa myös taloustietelijöiden rooliin. Hän nosti Johannes Virolaisen tavoin esiin taloustietelijöiden etääntymisen konkreettisesta talouspolitiikkaa hyödyttävästä tutkimuksesta:

[A]lue, jolla kansantalousmiehet usein syöllistyvät ”abrakadabraan”, on ilmaisun alue. Kansantaloustiede ja sen edustajat käyttävät nykyään useasti sellaista käsittämätöntä ilmaisukieltä, jota ymmärtää vain suppea eksperttien piiri jos sekään. Tulee joskus kysyneeksi, mitä tarkoitusta sellainen koketeeraava ajatustensa ilmaiseminen palvelee tieteessä, jonka tulisi mitä suurimmassa määrin palvella käytännön tarpeita eli ihmisten elämisen tason ja laadun parantamista.³⁵⁶

Karjalainen kuitenkin myös puolusti taloustietelijöitä toteamalla, että ”edes kansantalousmiehet eivät ole sellaisia alkemisteja, jotka pystyisivät tekemään poliittisesta puoskaroinnista taloudellista kultaa”.³⁵⁷ Esitelmänsä lopulla hän otti vielä kantaa joidenkin taloustietelijöiden poliittiseen aktiivisuuteen:

Kun edellä puolustin kansantalousmiehiä, on toki samanaikaisesti toisaalta syytä tuoda esille heidän piirissään viime vuosina yleistyneitä kielteisiä tai hedelmättömiä piirteitä. Tällä tarkoitan joko tiedostettua tai tiedostamatonta erilaisten asioiden sekoittamisen taipumusta, mikä tulee esille kahdessakin eri muodossa. Yhtenä muotona tämä tulee esille tavalla tai toisella ”poliittisen herätyksen” saaneiden kansantalousmiesten piirissä. Monet varsin kirkkaasti aikaisemmin ajatelleet ekonomistit alkavat herätyksensä jälkeen sekoittaa sellaisia asioita toistensa yhteyteen, joilla ei tosiasiallisesti ole mitään tekemistä keskenään, ja jälki on myös sen näköistä. Tyypillisimmillään tämä tulee ilmi silloin kun tällaiset kansantalousmiehet hämmentävät yhteen markkinatalouden ja jonkinlaisia sekavasti ajateltuja sosialistisen talouden pelisääntöjä ja tekevät tällä pohjalla niistä talouspoliittisia johtopäätöksiä.³⁵⁸

³⁵⁴ Karjalainen 1977, 155.

³⁵⁵ Karjalainen 1977, 156.

³⁵⁶ Karjalainen 1977, 159.

³⁵⁷ Karjalainen 1977, 158.

³⁵⁸ Karjalainen 1977, 159.

On mahdollista, että Karjalaisen kommentti oli suunnattu ainakin esitelmöntihtiä edeltävinä vuosina harjoitettua politiikkaa kärkevästi kritisoineelle Jouko Pauniolle. Karjalainen oli myös varmasti tietoinen talousteoreettisesta keskustelusta, sillä hän oli koulutukseltaan valtiotieteiden tohtori ja taloustieteilijä. Hän oli suomentanut Keynesin *Yleisen Teorian* yhdessä Pentti Kivisen kanssa. Suomennos julkaistiin vuonna 1951. Karjalaisen kriittisen suhtautuminen 1970-luvulla käytyyn talousteoreettiseen keskusteluun liittyneekin taloustieteen muutokseen: Karjalaisen aloittaessa opintonsa 1940-luvulla suomalaisessa taloustieteen opetuksessa oli vielä monia induktivistisia historialliseen koulukuntaan nojaavia piirteitä; 1970-luvulla tilanne oli kuitenkin erilainen, ja formalistinen matemaattinen kieli oli tullut osaksi taloustieteen valtavirtaa. Karjalaisen kommenttien perusteella hän vaikutti kriittiseltä tapahtunutta muutosta kohtaan.

Myöhemmin toukokuussa muodostettu Sorsan II hallitus muutti aikaisemmin harjoitetun talouspolitiikan suuntaa. Hallituksen talouspolitiikan ytimeksi oli määritelty ”tuotannon elvyttäminen”. Tavoitteena oli laskea työttömyysaste alle 2,5 prosenttiin, pysäyttää kokonaisveroasteen nousu ja laskea inflaatiokehitys kilpailukykyiseksi. Työttömyysasteen lasku ilmoitettiin hallituksen tärkeimmäksi tavoitteeksi, ja myös alueellisia työllisyyseroja pyrittiin tasoittamaan. Käytännössä elvytys toteutettiin yritysten sosiaaliturvamaksuja ja verotusta alentamalla. Lisäksi markka devalvoitiin syyskuussa ja vielä uudelleen helmikuussa. Hallitusohjelman elvyttävä linja pyrittiin rahoittamaan ulkomaisen velanoton avulla, mikä ei miellyttänyt Suomen Pankin Mauno Koivistoa. Koivisto lähetti sosiaalidemokraattien valtiovarainministeri Paul Paavelalle kirjeen, jossa hän moitti hallitusta kevytmielisyydestä ja vastusti vaihtotasetavoitteista luopumista.³⁵⁹

Hallituksen elvyttävä linja kytkeytyi laajempaan yhteiskunnalliseen murrostilanteeseen, joka kosketti erityisesti sosiaalidemokraatteja. Sorsan hallitus pyrki saamaan laajempaa tukea uudelle talouspoliittiselle linjalle, minkä seurauksena Suomen poliittinen ja taloudellinen eliitti kutsuttiin syyskuussa 1977 kaksipäiväiseen konferenssiin Hotelli Korpilammelle. Hallituksen viesti oli, että aikaisempi talouspoliittinen malli oli vanhentunut eikä sopinut uuden kansainvälisen kilpailutilanteen vaatimukseen. Hidastuneessa talouskasvussa ja lisääntyneessä työttömyydessä ei ollut kyse suhdanneongelmasta vaan rakenneongelmasta. Kansainvälisessä kilpailussa voitiin selvittää vain julkisten menojen kasvua hillitsemällä ja yritysten kilpailukykyä edistämällä. Konferenssin seurauksena syntynyt Korpilammin henki on saanut lähes myyttiset mittasuhteet

³⁵⁹ Heikkinen & Tiihonen 2010 147–151; Kuusterä & Tarkka 2012, 429–430.

suomalaisen konsensuksen symbolina.³⁶⁰ Maiju Wuokko on korostanut sosiaalidemokraattien lähentymistä liike-elämän organisaatioiden kanssa yhtenä tekijänä uudelle talouspoliittiselle suunnalle; elinkeinoelämän etujärjestöt ymmärsivät puolueen painoarvon poliittisella kentällä ja pyrkivät vaikuttamaan sen sisällä syntyviin linjauksiin.³⁶¹

Valtiovarainministeri Paul Paavela käsitteli lokakuussa 1977 pidetyssä budjettiesitelmässä *Finanssi- ja rahapolitiikan mahdollisuuksista kansantalouden elvyttämisessä* myös Korpilammen konferenssia.³⁶² Paavela korosti kilpailukyvyn ja vientiyritysten kustannuspaineiden vähentämisen merkitystä. Elvytyksen kohteena olivat luonnollisesti ensi sijassa vienti ja ulkoisen tasapainon sallimissa rajoissa yksityinen kulutus ja investoinnit”. Julkista kysyntää ei pyritty lisäämään, sillä ”pysyvien työpaikkojen säilyminen ja syntyminen ja viennin kasvu” turvattiin tehokkaimmin ”kehittämällä kilpailukykyistä tuotantotoimintaa”.³⁶³ Paavela suhtautui esityksessään melko pessimistisesti elvytysvaraan ja ekspansiivisen finanssipolitiikan mahdollisuuksiin. Työllisyyden hoito tapahtui pitkällä tähtäimellä kilpailukykyä kohottamalla:

Kun lähtökohdat ja tavoitteet ovat nämä, jäävät elvytyspolitiikan mahdollisuudet finanssipolitiikan osalta suhteellisen vähäisiksi lähiaikoina. [...] Tietenkin toivomme, että taloudellinen kehitys antaisi myöten nykyistä enemmän kasvua tukevan ja työttömyyttä vähentävän finanssipolitiikan harjoittamiseen ja että valtiovarainministeriön melko pessimistiset tuotanto- ja työllisyysennusteet osoittautuisivat vääriksi. [...] Paitsi esteitä, joita ekspansiivisemmän finanssipolitiikan harjoittamiselle valtiontalouden puolelta aiheutuu, on jatkuvasti pidettävä mielessä ne kokonaistaloudelliseen kehitykseen ja tasapainoon liittyvät vaarat, joita laajentava politiikka meidän oloissamme aina tuo mukanaan. Tarkoitan tällä ennen kaikkea tuonnin kurissa pitämisen ja ulkoisen tasapainon säilyttämisen tärkeyttä. Jos näissä koettaisiin uusia takaiskuja sen tähden, että kokonaisyksyntää on lähdetty liikaa kasvattamaan, jouduttaisiin pian takaisin kysynnän rajoittamisen tielle, mikä työllisyyden kannalta olisi entistä tuskallisempaa.³⁶⁴

On myös syytä nostaa esiin Paavelan näkemyksiä työllisyyden ja inflaation välisestä suhteesta. Esitelmänsä loppupuolella hän totesi, että hallituksen ja Suomen Pankin tehtävänä ”on parantaa työllisyyttä ja edistää taloudellista kasvua niin paljon kuin se juuri näiden samojen tavoitteiden saavuttamista palvelevia muita tavoitteita vaarantamatta on mahdollista”.³⁶⁵ Nämä muut tavoitteet liittyivät kilpailukykyyn ja kustannustason vakauteen. Paavelan esitelmässä työllisyys oli siis alisteinen inflaatiolle: työllisyyttä oli mahdollista edistää vain niissä rajoissa, jotka eivät käynnistä inflaatiokehitystä. On kuitenkin mielenkiintoista, että Paavela esitti hallituksen työllisyystavoitteet

³⁶⁰ Saari 2010.

³⁶¹ Wuokko 2016, 117–135.

³⁶² Paavela 1978a.

³⁶³ Paavela 1978a, 4–5.

³⁶⁴ Paavela 1978a, 6–7.

³⁶⁵ Paavela 1978a, 9.

seuraavana vuonna erilaisessa muodossa. Tällä kertaa työttömyydestä huolehtiminen asetettiin selkeästi tärkeimmäksi tavoitteeksi:

Työttömyyden kasvu on saatu pysäytetyksi ja tämän vuoden keskimääräinen työttömyysaste jäänee alkutalvella arvioitua pienemmäksi. Se on kuitenkin aivan liian korkea, ja talouspolitiikan ensisijaisena tavoitteena onkin sen alentaminen kestäväällä tavalla.³⁶⁶

Oleellinen huomio tässäkin puheenvuorossa kiinnittyy työttömyyden alentamiseen kestäväällä tavalla. Hallitus muotoili työttömyyden alentamisen keskeisimmäksi tavoitteekseen. Paavelan ajatusmaailmassa työttömyyden kestävä alentaminen kuitenkin syntyi kilpailukykyä kehittämällä ja inflaatiovauhtia alentamalla. Paavela siis Ahti Karjalaisen tavoin korosti inflaatiovauhdin alentamista kilpailijamaiden alapuolelle, jotta pitkän tähtäimen työllisyysedellytykset täyttyisivät.

Paavelan näkemyksiä inflaatiokehityksen katkaisemisesta on mahdollista selittää hänen talouspoliittisen ajattelunsa taustalla olevien teorioiden avulla. Paavela oli ensimmäinen Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä esitelmänyt valtiovarainministeri, joka viittasi suoraan monetarismiin uutena talousteorian ja talouspolitiikan ohjenuorana:

Rahan arvon eli hintatason muutoksiin vaikuttaa tulo- ja kysyntävoimien lisäksi myös rahan tarjonta. Yleisesti ymmärretään, että katteen setelipainon pyörittäminen johtaa melko nopeasti inflaatioon ja reaalitaloudellisiin menetyksiin. Toisaalta talouden laajentuminen ja hintatasonkin nousu edellyttävät liiketoimien sujumiseksi myös suurempaa rahamäärää. Tasapainoilu kohtuullisella keskitiellä ei ole helppoa. Vuosikymmeniä vallinneen keynesiläisen oppirakennelman rinnalle on työntymässä monetaristinen suuntaus, joka antaa rahapolitiikalle entistä suuremman merkityksen talouspoliittisessa keinovalikoimassa. Missä määrin raha ratkaisee, on kuitenkin edelleen kiistelyn kohteena tutkijoiden piirissä. Kun minulla ei ole kansantaloustieteen tutkijan koulutusta enkä muilta tehtäviltäni voi paneutua – enkä todennäköisesti kykenisikään – teoreettisiin kysymyksiin, niin mielenkiintoista ja hyödyllistä kuin se olisikin, en tässä puutu enemmälti aiheeseen, mutta toivon kuulijoiden tekevän sen.³⁶⁷

Sami Outisen mukaan sosiaalidemokraatit eivät 1970-luvun linjauksissaan viitanneet suoraan monetarismiin.³⁶⁸ Tämä näkemys saattaa selittyä käytetyllä lähdeaineistolla, joka keskittyy SDP:n omiin kokouksiin: lienee ymmärrettävää, että sosiaalidemokraatit eivät omalle jäsenistölle puhuessaan voineet avoimesti viitata suhdannepolitiikan ja valtiovallan merkitystä väheksyvään talousteoriaan; taloustieteilijöille puhuessa tilanne oli kuitenkin erilainen, ja talousteoreettiseen keskusteluun osallistuminen vaikutti suorastaan luontevalta. Vaikka Paavela korostikin, että hänellä

³⁶⁶ Paavela 1978b, 355.

³⁶⁷ Paavela 1978a, 8.

³⁶⁸ Outinen 2015, 66.

ei ollut taloustieteilijän koulutusta eikä kiista rahan tarjonnan merkityksestä inflaatioprosessissa ollut vielä ratkennut, hän kuitenkin selvästi oli seurannut 1970-luvulla käytyä taloustieteellistä keskustelua. Paavelan ajattelussa välittyi selvästi ajatus suhdannepolitiikan tehottomuudesta ja kilpailukyvyyn kohottamisesta pitkän aikavälin talouspoliittisina tavoitteina. Paavelan otti kantaa ekspansiiviseen talouspolitiikkaan ja keynesiläisyyteen myös seuraavassa lokakuussa 1978 pidetyssä valtiovarainministerin budjettiesitelmässä. Paavelan nosti esiin vaatimuksia, joissa oli esitetty ”kotimaisen kysynnän suurta lisäämistä, jotta voitaisiin vähentää tuotannollisten voimavarojen vajaakäytöstä aiheutuvia menetyksiä”.³⁶⁹ Paavelan vastaus kriitikoille oli kuitenkin selkeä:

Tällaiset keynesiläistyyppiset suositukset ovat nykyoloissa epärealistisia, eikä lordi Keynes itsekkään niiltä varmaan nyt esittäisi. Hänhän suositti vastaavia keinoja oloissa, jotka poikkesivat huomattavasti nykymaailmasta. 1930-luvun laman aikana kustannukset ja hinnat olivat vakaat tai alenivat. Vielä toisen maailmansodan jälkeisenä aikana oli yleisesti käytössä laajat säännöstelyjärjestelmät, joilla inflaatiota saatettiin hillitä. Nyt hinnanmuodostukseen vaikuttavat monet institutionaaliset tekijät; kustannukset eivät alene, vaikka tuotannontekijöiden kysyntä on heikkoa - ehkä joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta.³⁷⁰

Paavelan ajatus muuttuneesta yhteiskunnasta ei ollut uusi argumentti. Lukuisat taloustieteilijät olivat nostaneet esiin Keynesin opit lama-ajan taloustieteenä. Keynes oli 1930-luvun yhteiskunnallisessa tilanteessa selittänyt työttömyyden synnyn perusteellisesti, mutta hinnanmuodostus oli jäänyt vähemmälle huomiolle.³⁷¹ Paavela nosti esiin myös muuttuneet yhteiskuntarakenteet ja hinnanmuodostuksen ”institutionaaliset tekijät”, jotka viittasivat todennäköisesti työmarkkinoihin ja tulopolitiikkaan. Paavela korosti, että ekspansiiviseen talouspolitiikkaan olisi liityttävä erittäin pidättyvä tulopolitiikka. Paavela viittasikin myös kysyntää lisäävän talouspolitiikan vaatijoille mielenkiintoiselle argumentilla suomalaisen yhteiskunnan ominaisuuksista:

Vastapainoksi vientikysynnän nopealle vähenemiselle on esitetty vain kotimaisen kysynnän vastaavaa, siis erittäin voimakasta lisäämistä tasapainottomuuksia lieventävän politiikan sijasta. Suosittelijoiden pitäisi tietää sen verran tulonmuodostuksen määräytymisen mekanismeista yhteiskunnassamme – en siis käytä sanontaa kansantaloudessamme – että hekin joutuisivat myöntämään, että inflaatio olisi tässä tapauksessa jatkunut erittäin nopeana.³⁷²

³⁶⁹ Paavela 1978b, 359.

³⁷⁰ Paavela 1978b, 359.

³⁷¹ Ks. luku 3.3.

³⁷² Paavela 1978b, 361–362.

Jukka Pekkarinen ja Juhana Vartainen ovat kirjoittaneet suomalaisen talouspoliittisen retoriikan ominaispiirteestä, jossa korostetaan Suomen yhteiskunnan poikkeuksellisuutta, joka vaatii muista maista poikkeavia toimia.³⁷³ Tämä suomalaisen yhteiskunnan poikkeuksellisuuteen viittaava argumentti löytyi myös Paavelan esitelmistä.

On kuitenkin mahdollista esittää ajatus, että työttömyys nousi 1970-luvun jälkimmäisellä puoliskolla niin suureksi, että se rajoitti perinteistä kustannuskilpailukykyä korostanutta talousajattelua. Työttömyyden inflaationvastaista politiikkaa rajoittava vaikutus näkyi selvimmin keskustapuolueen valtiovarainministeri Ahti Pekkalan lokakuussa 1979 pidetyssä esitelmässä *Budjettipolitiikan linjasta*.³⁷⁴ Pekkalan mukaan hallituksen budjettiesityksen ”keskeinen tavoite on vähentää työttömyys pienemmäksi, kuin miksi se näyttäisi muodostuvan ilman erityistoimenpiteitä”. Pekkala myös ennakoii, että ”työttömyyspainot pysyvät talous- ja yhteiskuntapolitiikan pahimpana ongelmana lähivuosien ajan”.³⁷⁵ Myös Pekkala korosti kilpailumaita alemman inflaatiovauhdin merkitystä ja kytki työllisyyspolitiikan perustan inflaationvastaiseen politiikkaan. Hän ennusti nousukauden käynnistymistä ja pohti inflaation hillitsemiseksi finanssipolitiikan kiristämistä. Työllisyystilanne oli kuitenkin tällä kertaa tärkeämpi eikä antanut tilaa inflaatiota hillitsevälle politiikalle:

Sen ohella, että kustannus- ja hintakehitykseen pyritään puuttumaan suoranaisesti vero- ja maksupolitiikalla, voidaan budjetin puitteissa pyrkiä vaikuttamaan siihen myös yleisemmällä kysynnänsäätelykeinoilla. Kysyntäpainot hillitsemiseksi ja inflaatio-odotusten vähentämiseksi näyttäisikin aiheelliselta ryhtyä lievästi ja väliaikaisesti kiristämään finanssipolitiikkaa vielä tämän vuoden aikana. Tilanne on kuitenkin sikäli ongelmallinen, että työttömyyden vuoksi finanssipolitiikan olennainen kiristäminen ei ole mahdollista.³⁷⁶

Valtiovarainministerien budjettiesitelmiä analysoimalla onkin mahdollista tulla johtopäätökseen, että inflaationvastainen politiikka oli niiden keskiössä koko 1970-luvun. Inflaationvastaiseen politiikkaan oli kuitenkin varaa ainoastaan niin kauan kuin työttömyys ei noussut liian suureksi. Vuonna 1975 käynnistyneen kriisin seurauksena työttömyys nousi inflaationvastaisen politiikan seurauksena niin suureksi, että inflaation vastustamisen yhteiskunnalliset kustannukset asettivat rajoja inflaationvastaiselle politiikalle.³⁷⁷

³⁷³ Pekkarinen & Vartiainen 1993, 351–356.

³⁷⁴ Pekkala 1979.

³⁷⁵ Pekkala 1979, 358.

³⁷⁶ Pekkala 1979, 363.

³⁷⁷ Ks. myös luku 5.

4 Työttömyyden rakenne ja talouspolitiikka

1970-lukua leimasivat globaalin valuuttajärjestelmän muuttuminen, toistuvat energiakriisit sekä maailmankaupan avautuminen. Suomessa vuonna 1975 käynnistyneen taantumun seurauksena inflaatio- ja työttömyyslukemat nousivat ennätyskorkealle. Vuoden 1977 huipputyöttömyyden jälkeen talous lähti kuitenkin kasvuun, ja sekä työttömyys että inflaatio alenivat. Aikalaiskirjoituksissa kuitenkin esitettiin, että työttömyysaste oli jäänyt pysyvästi aikaisempaa korkeammalle tasolle. Myös inflaatiotutkimus oli saanut uusia virikkeitä sekä teoreettisella että empiirisellä tasolla. Phillipsin käyrästä oli keskusteltu aikaisempaa kriittisemmin. Muuttuneen tilanteen seurauksena Kansantaloudellinen Yhdistys järjesti syyskuussa 1980 teemapäivän nimikkeellä *Työttömyyden rakenne ja talouspolitiikka*. Tilaisuudessa pyrittiin kokoamaan suomalaisten taloustietelijöiden ajankohtaiset näkemykset työttömyyden syistä ja torjunnasta. Teemapäivän puheenvuorot koottiin *Kansantaloudellisen Aikakauskirjan* seuraavaan numeroon.

Teemapäivää edeltävässä *Kansantaloudellisen Aikakauskirjan* numerossa oli jo esitetty ensimmäistä kertaa analyttistä kritiikkiä Phillipsin käyrää kohtaan. Sixten Korkmanin vuoden 1980 toisessa numerossa julkaistu artikkeli *Inflaatiosta ja sen torjunnasta* korosti ulkomaankauppahintojen merkitystä inflaatioprosessin muotoutumisessa.³⁷⁸ Suomi oli ”pieni ja avoin talous”, minkä seurauksena ulkomaankauppahinnat olivat riippumattomia kotimaisista kustannus- ja kysyntätekijöistä. Tämän ”yksinkertaisen peruslähtökohdan seurauksena” Suomen inflaatiokehitys voinut pysyvästi poiketa kansainvälisestä inflaatiokehityksestä. Suomalainen inflaatioprosessi oli selitettävissä ensisijaisesti kansainvälisillä tekijöillä:

Suomalaisen inflaatioprosessin tyypillisiä piirteitä ovat 1) alkusysäyksen antava nopea vienti- ja tuontihintojen nousu, mikä luo kustannuspaineita sekä suoraan että ajan myötä nousevien kantohintojen ja palkkojen välityksellä (suorat hintavaikutukset), 2) vientimäärien lisäys joka kasvattaa lopputuotteiden ja tuotantopanosten kysyntää ensiksi avoimessa sektorissa mutta välillisesti koko kansantaloudessa (kerroinprosessit) sekä 3) mm. yritysten likviditeetin paranemisen (vahvistuvan valuuttavarannon) seurauksena tapahtuva rahoitusmarkkinoiden keveneminen joka viiveen jälkeen lisää kysyntää ja kärjistää inflaatiopaineita etenkin suljetun sektorin joillakin osamarkkinoilla (monetaarinen mekanismi).³⁷⁹

Korkmanin mukaan kotimaiset kysyntä- ja kustannustekijät saivat aikaan ainoastaan tilapäisiä muutoksia ulkoisesti määräytyvässä inflaatiotasossa. Hän tulkitsi vuosien 1973–1974 inflaation liittyneen ennätysellisiin vienti- ja tuontihintojen nousuihin. Vuosina 1975–1976 nämä

³⁷⁸ Korkman 1980.

³⁷⁹ Korkman 1980, 166.

inflaatioimpulssit levisivät viivästettyinä koko kansantalouteen. Työmarkkinoiden tapahtumat eivät olleet inflaation alkusyy vaan mekanismi, jolla inflaatioprosessi välittyy yhteiskuntaan:

Jos esim. Phillips-käyrä on olemassa, ei se pienessä avotaloudessa pitkällä tähtäimellä määrää inflaatiota työttömyyden funktiona vaan periaatteessa ulkoisesti annettuun inflaatiovauhtiin liittyvän työttömyysasteen. Vastaavasti myös rahan tarjonta pidemmän päälle sopeutuu inflaatioon, ei päinvastoin.³⁸⁰

Korkmanin ajatukset olivat erittäin merkityksellisiä inflaation, työttömyyden ja talouspolitiikan kannalta, sillä jos inflaatiokehitys oli täysin riippuvainen ulkomaisista tekijöistä, talouspolitiikalla ei ollut mahdollista ohjailla Phillipsin käyrän mukaisesti inflaatiovauhtia ja työllisyyskehitystä. Ajatuksen taustalla oli monetaristinen talousteoria, joka korosti inflaatioprosessin liittyvän pitkällä aikavälillä ainoastaan rahan tarjontaan.

Korkman korostikin valuuttakurssipolitiikan merkitystä inflaation torjunnan kannalta. Korkman nosti myös revalvaation esiin ja ihmetteli, miksi sen käyttö on saanut niin vähän kannatusta suomalaisessa talouskeskustelussa. Korkmanin mukaan revalvaation inflaatiota hillitsevää vaikutusta oli vähätelty samasta syystä kuin ulkomaan hintakehitystä ylipäättään: sen välillisiä ja viivästettyjä vaikutuksia ei oltu otettu kunnolla huomioon. Revalvaatiota voitiin pitää kilpailukyvyyn ja tulonjaon suhteen neutraalina: se saattoi alentaa kilpailukykyä tilapäisesti, mutta erityisesti ulkomailta tulevien inflaatioimpulssien torjunnassa kysyntäpaineita hillitsevällä valuuttakurssipolitiikalla oli suuri merkitys. Korkman suhtautui pessimistisesti tulevaan inflaatiokehitykseen, jos valuuttakurssipolitiikan periaatteita ei muutettaisi.

Esimerkiksi Korkmanin artikkeli herätti keskustelua syyskuussa järjestetyillä teemapäivillä. Suomen Pankissa työskennellyt taloustieteilijä Pertti Kukkonen huomioi esitelmänsä *Työllisyyden ja inflaation väliset yhteydet Suomen kansantaloudessa* alussa, kuinka ”ekonomisteihin on kohdistunut valtava paine sellaisten talouspolitiikan painotusten ja toimenpidekombinaatioiden löytämiseksi, joilla voitaisiin päästä sekä korkeampaan työllisyyteen että hitaampaan inflaatiovauhtiin”.³⁸¹ Kukkonen asettui Phillipsin käyrää koskeneessa debatissa selvästi puolustamaan sen käyttökelpoisuutta ja totesi väitteiden työvoiman liikakysynnän ja ansiotason muutosten välisen yhteyden särkymisestä perustuvan ”virhetulkintoihin”. Kukkonen tulkitsi Korkmanin artikkelin lähtökohdiltaan monetaristiseksi eikä täysin yhtynyt siinä esitettyihin näkemyksiin:

³⁸⁰ Korkman 1980, 166.

³⁸¹ Kukkonen 1981, 5.

Kun suuri osa inflaation ajoittaisesta kiihtymisestä 1970-luvulla on ollut peräisin ulkomaisten hintojen noususta, niiden osuus inflaatioprosessin analyysissa on luonnollisesti ruvennut korostumaan. Tässä on menty niinkin pitkälle, että *Sixten Korkman* väittää inflaation olevan kokonaisuudessaan peräisin kansainvälisten hintojen muutoksesta. Tämä johtopäätös on syntynyt ns. monetaarisen maksutaseteorian sovellutuksista pienen avoimen maan tapaukseen. Tämän mallin mukaan kotimainen inflaatio määräytyy pitkällä tähtäyksellä täysin ulkomaisten hintojen ja valuuttakurssien perusteella. [...] Myös oman käsitykseni mukaan ulkomaisilla hinnoilla on suuri vaikutus pienen avoimen talouden inflaatiokehitykseen, ja tietyissä olosuhteissa valuuttakurssipolitiikalla voidaan estää näiden vaikutusten leviämistä maahan. Vaikea kysymys on sen sijaan, miten pitkälle tässä politiikassa on järkevää mennä siten, että ei seuraisi tuotannon kannattavuuden ja kilpailukyvyyn heikkenemistä niin paljon, että sekä lyhyen tähtäimen että pitkän ajan kasvu ja työllisyys vaarantuisivat. Tämän rajakäynnin tekemiseen pienen avoimen taloudenteorian sovellutukset ovat riittämättömiä. Lisäksi sen oletukset kansantalouden toimintatavasta ovat inflaatioprosessin kokonaisselityksen kannalta liian rajoittavia.³⁸²

Kukkosen mukaan inflaatioprosessin ymmärtämiseen vaadittiin monien eri kokonaismallien analyysiä, sillä se oli ”ainut käyttökelpoinen menettely eri teorioiden synteessin tekemiseen”. Inflaation torjuntaa piti harjoittaa yhdistelemällä erilaisia talouspolitiikan toimenpiteitä, joilla inflaatio-odotuksia pystyttiin torjumaan. Laskukautena jatkuvan inflaatiokehityksen syynä ei ollut ulkomaisen hintakehityksen luomien inflaatioimpulssien leviäminen muualle talouteen vaan inflaatio-odotusten luoma inflaatio-spiraali, jossa hintojen nousu johtaa palkkavaatimusten nousuun, joka toteutuessaan nostaa edelleen hintoja:

Inflaation jatkumisen vielä pitkään laskusuhdanteen aikana ei niin sanotun stagflaation selittävä se, että ansiotason ja hintojen (tai hintojen nousuodotusten) keskinäinen riippuvuusuhde eli inflaatio-spiraali on kvantitatiivisesti varsin vahva verrattuna Phillips-käyrävaikutukseen. [...] Liikkeelle päästyään inflaatio-spiraali pyörii eteenpäin vielä pitkään työvoimamarkkinoiden liikakysynnän hävittyä, ja vasta työttömyyden nousua tuntuvasti inflaatio hidastuu merkittävästi, ellei inflaatio-odotuksiin ole voitu vaikuttaa voimakkaasti esimerkiksi tulopoliittisilla vakauttamistoimenpiteillä.³⁸³

Kukkonen korostikin inflaationtorjunnassa kilpailukyvyyn merkitystä ja kotimaisiin tekijöihin puuttumista. Kilpailukyvyllä oli viiveiden kautta voimakas negatiivinen vaikutus työllisyysasteeseen, minkä seurauksena inflaation ja työllisyyden välinen riippuvuusuhde oli molemminpuolinen. Kukkonen päätti esityksensä toteamalla, että ”reaalimaailman kova tosiasia on, että inflaation hillinnän olennaisena osana on kokonaiskysynnän kasvun hidastaminen ja siten työttömyyden tilapäinen kohoaminen”.³⁸⁴ Kukkosen näkökulmat olivat mielenkiintoisia erityisesti siksi, että niissä hylättiin monetaristinen selitys, jonka mukaan ainoastaan rahapolitiikalla voidaan vaikuttaa inflaatioon, mutta korostetaan silti kilpailukyvyyn ensisijaisuutta ja inflaation torjunnan

³⁸² Kukkonen 1981, 6–7.

³⁸³ Kukkonen 1981, 9.

³⁸⁴ Kukkonen 1981, 11.

merkitystä myös työllisyyden hoitamisessa. Kukkosen esitelmä onkin havainnollistava esimerkki siitä, että monetaristinen ajattelu ei ollut ainut selittävä tekijä 1970-luvulla käynnistyneeseen keskusteluun kilpailukyvyn merkityksestä sekä työttömyyden että inflaation hillitsijänä.

Teemapäivillä puheenvuoron esittänyt nuori taloustieteilijä Matti Virén vastasi esitelmässään *Katsaus työllisyyden ja inflaation välisiin yhteyksiin Suomen kansantaloudessa* Kukkosen argumenttiin, jonka mukaan ”työvoimamarkkinoiden liikakysyntään liittyvä Phillipsin relaatio toimii (yhä) Suomen kansantaloudessa”.³⁸⁵ Virénin oli vaikea hyväksyä Kukkosen näkemystä jo siitä syystä, että ”tältä liikakysyntähypoteesiin perustuvalta Phillipsin relaatiolta” puuttuivat ”mielekkäät teoreettiset perustelut”. Virénin tulkinnan mukaan Phillipsin käyrän jatkuvat voimakkaat siirtymät olivat merkki siitä, että kyseessä ei ollut kansantalouden rakenteellinen ominaisuus. Tilastolliset ja ekonometriset analyysit osoittivat, että työttömyyden ja inflaation väliset valintatilanteet olivat jatkuvasti heikentyneet 1960- ja 1970-luvuilla. Virén viittasi esitelmässään Milton Friedmanin Nobel-luontoon, jossa oli esitetty, että Phillipsin käyrän kulmakerroin on korkean inflaation aiheuttaman työmarkkinaepävarmuuden vuoksi usein positiivinen.³⁸⁶ Hän nosti esiin aikaisemmin Erkki Koskelan kanssa suorittamansa Suomea koskevan ekonometrisen analyysin³⁸⁷, jonka perusteella ”luonnollisen työttömyysasteen hypoteesi oli huomattavasti paremmin sopusoinnussa aineiston kanssa kuin liikakysyntähypoteesin perustuva Phillipsin relaatio”.³⁸⁸

Myös luonnollisen työttömyysasteen hypoteesi on monetarismiin ja Milton Friedmaniin yhdistetty termi, jolla kuvataan työmarkkinoiden toimintaa. Sen taustalla on ajatus valtiojohtoisen ja vastasyklisen finanssipolitiikan toimimattomuudesta: finanssipoliittinen elvytys lisää aluksi työllisyyttä, mutta työn tekijöiden huomattaessa kiihtyvän inflaation ja reaali-palkkojen alenemisen ne alkavat joko vetäytyä työmarkkinoilta tai alkavat vaatia inflaatio-odotuksilla korjattuja palkankorotuksia. Työllisyyden laskiessa jälleen hinnat ja palkat eivät kuitenkaan laske, minkä seurauksena pitkän tähtäimen työllisyyden ylläpitämisestä tulee yhä hankalampaa jäykkien palkkojen ja kasvavien inflaatio-odotusten työmarkkinoilla. Friedmanin mukaan tämän tilanteen seurauksena valtiolla ei ole muuta mahdollisuutta kuin lopettaa aktiivinen finanssipolitiikka ja pyrkiä vakaan rahapolitiikan oloihin. Myöhemmin Friedmanin lanseeraama luonnolliseen työttömyysasteen hypoteesia jalostettiin, ja käyttöön otettiin tunnettu talouspolitiikan käsite NAIRU

³⁸⁵ Virén 1981, 13.

³⁸⁶ Jos Phillipsin käyrän kulmakerroin on positiivinen, korkea inflaatio ei alenna työttömyyttä vaan nostaa sitä.

³⁸⁷ Koskela & Virén 1979.

³⁸⁸ Virén 1981, 15.

(non-accelerating inflation rate of unemployment). Luonnollisen työttömyysasteen ja NAIRU:n käsitteillä oli vallankumouksellinen vaikutus työn taloustieteeseen ja työmarkkinapolitiikkaan, sillä aikaisemmin täystyöllisyys oli tarkoittanut, että avoimia työpaikkoja on vähintään yhtä paljon kuin työttömiä työnhakijoita, mutta myöhemmin täystyöllisyydellä tarkoitettiin työttömyysastetta, joka ei kiihdytä inflaatiota.³⁸⁹

Monetaristiseen ajatteluun tukeutuen Virén ei uskonut Phillipsin käyrän käyttökelpoisuuteen talouspolitiikan välineenä. Erityisesti pitkällä aikavälillä mahdollisuudet olivat huonot, sillä ”mitä useammin kysynnän säätelypolitiikkaa väärinkäytetään, sitä pienemmäksi mainitun politiikan vaikutukset lyhyelläkin tähtämellä jäävät”.³⁹⁰ Virén ei myöskään uskonut Kukkosen suosituksiin erilaisten inflaation vastaisten toimenpiteiden yhdistämisestä:

Myös Kukkosen talouspolitiikkasuosituksissa tulee esiin varsin korostetusti pyrkimys huomioida kaikki mahdolliset ja hyvin erilaiset inflaatiohypoteesit. *Kaikkiin* inflaation syihin, mm. ulko- ja kotimaisiin kustannus- ja kysyntätekijöihin pitäisi vaikuttaa, vieläpä *samanaikaisesti*. Tällaista ”kaikki riippuu kaikesta” -talouspolitiikkadoktriinia on vaikea hyväksyä. Toisaalta Kukkosen toteamus, että kun yhtäaikaan tehdään inflaation hillinnän kaikki toimenpiteet, vaikutetaan voimakkaasti inflaatio-odotuksia alentavasti, ei sekään ole välttämättä kovin vakuuttava. Luonnollisestikaan kukaan ekonomisti ei tohdi olla eri mieltä siitä, etteikö inflaatio-odotuksia olisi pyrittävä alentamaan, eri asia on se, miten operationaalinen tällainen toimenpide on ja missä määrin ”inflaatiopiraali” on pelkästään inflaatio-odotuksista aiheutuvaa.³⁹¹

Virén siis asettui melko vahvasti Korkmanin linjoille todetessaan, että kotimainen kysynnänsäätelypolitiikka ei ollut tehokas inflaationhillintäkeino vaan pahimmillaan jopa vahingollista.

Myös taloustieteilijä Unto Luukko kritisoi esitelmässä *Mikä on talouspolitiikan painotus työttömyyden ja inflaation torjunnan suhteen* voimakkaasti Phillipsin käyrää talouspolitiikan apuvälineenä.³⁹² Luukko tulkitsi Virénin tavoin empiiristen aineistojen viittaavaan siihen, että inflaation ja työttömyyden välillä on enemmän suora kuin käännteinen suhde. 1970-luvun kehitys vaikutti siltä, että inflaation kurissa pitäneet Länsi-Saksa, Itävalta ja Sveitsi selvisivät myös työttömyyden hoidosta paremmin kuin korkean inflaation ja korkean työttömyyden Englanti ja Italia. Luukko myös viittasi suoraan teollistunutta maailmaa vaivaavan stagflaation olevan selvä merkki Phillipsin käyrän rajoittuneisuudesta. Hän kritisoi Phillipsin käyrän kannattajia tiukoin sanankääntein:

³⁸⁹ Blyth 2002, 140–141. Eriyisesti NAIRU:sta ks. Tyrväinen 1996.

³⁹⁰ Virén 1981, 15.

³⁹¹ Virén 1981, 18.

³⁹² Luukko 1981.

Terve järkeni kuitenkin estää minua uskomasta, että esimerkiksi Suomen nykyisessä taloudellisessa tilanteessa inflaation torjunta ja työttömyyden vähentäminen olisivat keskenään ristiriidassa, enkä suinkaan ole tässä epäuskossani yksin. Tulevaisuuden työllisyyden yksi kaikkein tärkeimpiä edellytyksiä on päinvastoin inflaation voimakas jarruttaminen.³⁹³

Luukko tulkitse Korkmanin tavoin ”tärkeimmän Phillipsin käyrän syy-yhteyksiä rikkovan tekijän” löytyvän ulkomaankaupasta. Hän ei kuitenkaan puhunut ulkomaisen hintakehityksen aiheuttamista inflaatioimpulsseista vaan kansainvälistä inflaatiovauhtia hitaamman inflaation merkityksestä työllisyydelle:

Jos hintojen ja kustannusten muutokset muodostuvat muihin maihin verrattuna niin suuriksi, että ne vaikuttavat maan kansainvälistä kilpailukykyä heikentävästi, seurauksena on työllisyyden heikkeneminen. Vastaavasti hidas inflaatio johtaa työllisyyden paranemiseen, mikäli muissa maissa inflaatio on voimakkaampi. Tämä yhteys kuitenkin toteutuu vasta vuoden tai parin viivästyksen jälkeen ja siten inflaation ja työllisyyden välisiä yhteyksiä on joskus vaikea nähdä.³⁹⁴

Inflaation ja työttömyyden suhdetta käsittelevien esitelmien perusteella onkin vaikea välttyä ajatukselta, että maailmankaupan avautuminen ja Suomen integraatio globaalitalouteen muokkasivat perusteellisella tavalla taloustieteilijöiden käsitystä inflaation muotoutumisesta. Ulkomaankaupan vapautuminen ja vilkastuminen lisäsivät ainakin taloustieteilijöiden mielissä kansainvälisten tekijöiden merkitystä ja vähensivät kotimaisen finanssi- ja rahapolitiikan vaikutusmahdollisuuksia. Kysyntä- ja kustannusinflaation käyttö käsitteinä alkoi vähetä ja korvautua monetaristisella inflaatiokäsityksellä. Lisäksi on syytä huomioida OECD:n vaikutus, joka näyttäytyy selvästi kansainvälisten inflaatiovauhtien vertailujen lisääntymisenä ja kasvavana painoarvona. Tämän tutkielman perusteella ei voi ottaa kantaa siihen muuttiko talousjärjestelmän kansainvälistyminen inflaatioprosessia todellisuudessa.³⁹⁵ Taloustieteilijät vaikuttivat kuitenkin selvästi käsittäneen, että inflaatioprosessi oli muuttunut. Muuttuneella käsityksellä oli monia yhteiskunnallisia ja talouspoliittisia seurauksia.

On kuitenkin mielenkiintoista, että Teollisuuden Keskusliiton varatoimitusjohtaja ja valtiotieteiden tohtori Timo Relander esitti monia muita taloustieteilijöitä varovaisemman tulkinnan Phillipsin käyrän käyttökelpoisuudesta. Relanderin talouspolitiikkaa käsitellyt esitelmä *Talouspolitiikan merkitys työttömyyden ja inflaation torjunnassa* käsitteli 1970-luvun muuttunutta työttömyys- ja

³⁹³ Luukko 1981, 30–31.

³⁹⁴ Luukko 1981, 31.

³⁹⁵ Esimerkiksi Milton Friedmanin ja Anna Schwartzin (1963) mukaan inflaatio oli aina ollut monetarinen ilmiö.

työmarkkinatilannetta.³⁹⁶ Myös Relander korosti kilpailukyvyn merkitystä ja totesi sen olevan ”työllisyyden hyvän hoidon välttämätön edellytys”. Analysoidessaan 1970-luvulla inflaatiota kiihdyttävän työttömyysasteen mahdollista nousua ja nykyistä työllisyystilannetta hän kuitenkin tukeutui edelleen Phillipsin käyrään:

Työttömyyden tason voidaan sanoa olevan lähellä sitä pistettä, jonka alittaminen kiihdyttää inflaatiota. Tuo taso on kuitenkin selvästi korkeampi kuin mihin menneisyydessä on totuttu. Phillips-käyrä on siis ilmeisesti muodoltaan muuttunut, siirtynyt uuteen asemaan tai sen relevanssi talouspolitiikkaa ajatellen on muuttunut.³⁹⁷

Relanderin esittämä ajatus siitä, että Phillipsin käyrä oli yhä relevantti työkalu, oli yksi niistä esitelmistä, joihin Unto Luukko kohdisti aikaisemmin esiteltyä kritiikkiään. Tilanteessa on tärkeää huomioida Relanderin rooli työnantajajärjestön edustajana. 1970-luku oli monien työnantajiin sidoksissa olevien järjestöjen sekä oikeistolaisten ajatushautomoiden aktivoitumisaikaa. Myös Teollisuuden Keskusliitto osallistui työmarkkinaedunvalvonnan lisäksi laajempaan yhteiskunnalliseen vaikutustyöhön. Vaikka elinkeinoelämän edunvalvontajärjestöjen aktivoituminen alkoi pyrkimyksestä välttää siirtyminen sosialistiseen yhteiskuntaan, ne pyrkivät kuitenkin myös aktiivisesti vaikuttamaan päätöksentekoon uusilla ajatuksilla. Myöhemmin vuonna 1983 Teollisuuden Keskusliiton varatoimitusjohtajan paikalta toimitusjohtajaksi siirtynyt Relander esiintyi 1980-luvulla useaan otteeseen julkisuudessa vaatien esimerkiksi julkisen sektorin pienentämistä ja sen eri toimintojen yksityistämistä.³⁹⁸ Onkin huomionarvoista, että Relander ei moniin monetarismiin kytköksissä olleista talouspoliittisista ajatuksista huolimatta ollut kuitenkaan Phillipsin käyrään kohdistetun kritiikin eturintamassa.³⁹⁹

5 Päätelmät

Tässä tutkielmassa esitetyn aineiston perusteella inflaation ja työttömyyden välisen suhteen käsittäminen oli 1960- ja 1970-luvuilla monitasoinen prosessi. Globaalilla tasolla tapahtunut siirtymä keynesiläisyydestä monetarismiin on tarjonnut tutkimusprosessille teoriasidonnaisen johtoajatuksen, mutta muutos ei ole ollut vääjäämätön megatrendi, joka on edennyt kaikkialla yhteiskunnallisista ja historiallisista tekijöistä riippumatta. Analyysivälineenä käytetty talouden teorianmalli ja politiikkamalli on aineiston perusteella ollut tehokas työkalu käydyn keskustelun

³⁹⁶ Relander 1981.

³⁹⁷ Relander 1981, 23.

³⁹⁸ Wuokko 2016, 80–81, 243.

³⁹⁹ Toisin kuin esimerkiksi sosiaalidemokraattinen valtiovarainministeri Paul Paavela. Ks. luku 3.4.

jäsentämiseen. Teoriatasolla inflaation ja työttömyyden välisen suhteen käsittäminen on liittynyt erityisesti Phillipsin käyrään. Poliittikkatasolla inflaation ja työttömyyden välinen suhde on ollut selvästi erilainen ja talusteoreettisesta keskustelusta irrallinen. Phillipsin käyrän mekanismien ymmärrys on käytännön poliittikkatasolla ollut kuitenkin havainnoitavissa esimerkiksi työvoimapolitiikan toteutuksessa.

1960-luvun alussa sekä taloustieteellisessä että laajemmassa yhteiskunnallisessa keskustelussa esitettiin ajatus sodanjälkeisen korkean inflaation ja voimakkaiden suhdanteiden tasaantumisesta. Suhteellisen matalan ja tasaisen inflaation oloissa inflaatioteoreettinen keskustelu oli vähäistä. Esitelmissä ja artikkeleissa hylättiin kuitenkin selvästi ajatus rahan kvantiteettiteoriasta, jota pidettiin vanhentuneena. Inflaatioprosesseja analysoitiin kysyntä- ja kustannusinflaation käsitteillä. Phillipsin käyrään liittyvä keskustelu oli vähäistä ja sen käyttöön liitettiin useita teoreettisia varauksia. Sen tarjoama empiirinen näyttö kuitenkin tiedostettiin ja sitä pidettiin selvästi käyttökelpoisena talusteoreettisena ja käytännön työmarkkinapolitiikkaa ohjaavana kehikkona.

1970-luvun kasvavan inflaation oloissa inflaatioteoreettinen keskustelu lisääntyi selvästi. Viittaukset Milton Friedmaniin ja monetarismiin alkoivat yleistyä, ja rahan tarjonnan ja hinta- ja palkkatason välistä yhteyttä alettiin testata empiirisesti. Erityisesti vuosikymmenen alussa monetaristiseen teoriaan suhtauduttiin melko väheksyvästi ja sen kannattajia pidettiin teoreettisen puhdasoppisuuden sokaisemina. Myös Phillipsin käyrään liittyvä keskustelu lisääntyi selvästi ja siihen liittyviä teoreettisia olettamia kritisoitiin. Itse käyrän olemassaolon kyseenalaistavia kannanottoja ei kuitenkaan juuri esitetty; sen sijaan keskustelu liittyi Phillipsin käyrän siirtymiin ja jyrkkenemisiin, mikä vaikeutti sen käyttöä talouspolitiikan apuvälineenä. Keskustelussa tapahtui kuitenkin selvä muutos vuonna 1980, kun Sixten Korkman esitti *Kansantaloudellisen Aikakauskirjan* artikkelissa *Inflaatiosta ja sen torjunnasta* inflaation olevan ainoastaan monetaarinen ilmiö.⁴⁰⁰ Samana vuonna pidetyillä työttömyyden ja inflaation suhdetta käsittelevillä teemapäivillä kritiikki Phillipsin käyrää kohtaan oli voimakasta, ja useat keskustelijat esittivät puheenvuoroja, jossa käyrän olemassaolo kyseenalaistettiin täysin. Käyrän käyttökelpoisuudelle löytyi kuitenkin myös puolustajia.

Talusteoreettisen keskustelun ulkopuolella Phillipsin käyrän tarjoama malli työn ylikysynnän ja korkean inflaation välisestä suhteesta tiedostettiin erityisen selvästi työvoimapolitiittisessa

⁴⁰⁰ Korkman 1980.

suunnittelussa. Työvoimapolitiikan ensisijaisena tavoitteena oli lievittää erityisesti Itä- ja Pohjois-Suomen reuna-alueiden työttömyyttä. Työvoimapolitiikkaan liittyi myös erityisesti 1960-luvun lopussa ja 1970-luvun alussa ajatus työvoimapolitiikan inflaatiota hillitsevästä vaikutuksesta. Teollistuminen, kaupungistuminen ja työvoiman maastamuutto aiheuttivat teollistuneen Etelä-Suomen monille alueille ja aloille työvoimapulan. Työvoimapolitiikan suunnittelijat käsittivät, että työvoimapula johti palkkojen nousuun ja kiihdytti inflaatiota. Esimerkiksi työvoimaosaston suunnitteluosaston päällikkö Lauri Korpelainen tulkitsi 1970-luvun kiihtyneen inflaation vuonna 1978 myös työvoimapolitiikan epäonnistumiseksi, kun teollisuus-Suomen työvoimapolitikkaa ei oltu saatu hillittyä.⁴⁰¹

Keynesiläiseen talousajatteluun on globaalissa kontekstissa usein liitetty ajatus täystyöllisyystavoitteesta, johon pyrittiin korkeammankin inflaation kustannuksella. Esimerkiksi Jukka Pekkarinen ja Juhana Vartiainen ovat esittäneet, että keynesiläisyyteen liittyvä vastasyklinen ja aktiivinen täystyöllisyyttä tukeva finanssipolitiikka ei monista muista Euroopan maista poiketen rantautunut Suomeen toisen maailmansodan jälkeen.⁴⁰² Tässä tutkielmassa käytetyn lähdeaineiston perusteella Pekkarisen ja Vartiaisen huomio vaikuttaa todenmukaiselta: 1960- ja 1970-luvun talouspoliittinen keskustelu oli irrallista inflaation ja työttömyyden välisen suhteen talusteoreettisesta keskustelusta. Talouspoliittisessa argumentaatiossa inflaatio myös selvästi käsitettiin työttömyyttä vakavammaksi ongelmaksi. Inflaation hillitsemisen myös perusteltiin olevan pitkän tähtäimen työllisyyden hoitoa.

Pekkarisen ja Vartiaisen mukaan vuonna 1975 Suomeen iskenyt öljykriisi käynnisti kuitenkin talouspolitiikassa jonkinlaisen myöhäisen keynesiläisen suhdannepoliittisen kehityksen, jossa työllisyyden hoitoon alettiin kiinnittää enemmän huomioita. Samaan aikaan kun muualla länsimaissa alettiin korostaa suomalaiselle talouspolitiikalle tyypillisiä kustannus- ja kasvutekijöitä, Suomessa siirryttiin kohti keynesiläisempää työllisyys- ja suhdannepolitiikkaa. Pekkarinen ja Vartiainen ovat esittäneet, että tämän makrotaloudellisen käännöksen seurauksena suomalaisen talouspolitiikan ”tietty jälkijättöisyys suhteessa makrotalousteorian kehityssuuntiin säilyi”.⁴⁰³ Tässä tutkielmassa käytetyn lähdeaineiston pohjalta on kuitenkin vaikea löytää tukea sille, että suomalaisen talouspolitiikan makrotaloudellisessa ajattelussa olisi tapahtunut käännettä; inflaation

⁴⁰¹ Korpelainen 1978.

⁴⁰² Pekkarinen & Vartiainen 1993, 56–57.

⁴⁰³ Pekkarinen & Vartiainen 1993, 370–373.

hillinnän ensisijaisuus ja vastasyklisen suhdannepolitiikan sopimattomuus Suomen oloihin pysyivät koko tarkastelujakson valtiovarainministerien argumentaation keskiössä.

Inflaation hillitsemisen ensisijaisuudesta huolimatta suomalaisessa talouspolitiikassa vaikutti kuitenkin olevan jokin työttömyyden raja, joka muuttui inflaation hillinnän kannalta liian korkeaksi. 1960-luvulla ja 1970-luvulla ennen vuonna 1975 käynnistynyttä taantumaa inflaatiota oli mahdollista torjua talouspoliittisin keinoin, sillä inflaationvastaisen politiikan seuraukset eivät korkean talouskasvun aikana luoneet aikalaisnäkemysten mittareilla suurtyöttömyyttä. Esimerkiksi vuoden 1974 budjettiesityksestä esitelmöinyt valtiovarainministeri Johannes Virolainen nosti lokakuussa 1973 esiin huolen kiihtyneestä inflaatiosta ja heikentyneestä vaihtotaseesta. Tämän huolen seurauksena budjetti rakennettiin kokonaiskysyntää ja tuonnin kasvua hillitsevään suuntaan. Tämä aikaisemmilta vuosilta tyypillinen ajattelumalli oli mahdollista, koska alhainen työttömyysaste (2,3%) mahdollisti inflaatiota hillitsevän ja kokonaiskysyntää rajoittavan politiikan:

Näiden toimenpiteiden kokonaisvaikutusta vaihtotaseeseen ei ole helppo arvioida. Kotimaisen kokonaiskysynnän ja kokonaistarjonnan epäsuhde muodostuu talouspolitiikan erääksi keskeiseksi ongelmaksi myös keskipitkällä aikavälillä. Talouspolitiikan liikkumavaraa laajentaa se, ettei työttömyyden kasvamisen uhka rajoita samassa määrin kuin usein aiemmin kehitystä tasapainottavien toimenpiteiden arsenaalia pitemmälläkään aikavälillä.⁴⁰⁴

Valtiovarainministeri Ahti Pekkalan esitelmöidessä syksyllä 1979 Suomen työttömyysaste oli 7,3 prosenttia. Yhteiskunnallinen tilanne oli erilainen, mutta perimmäinen huoli kustannus- ja palkkatason hillitsemisestä pysyi samana. Tällä kertaa työttömyysaste oli kuitenkin saavuttanut rajan, joka ei mahdollistanut kokonaiskysyntää hillitsevää politiikkaa:

Taloudessa on tällä hetkellä liikkeellä paljon voimia, jotka vaikuttavat siihen suuntaan, että budjetin lähtökohtana ollut olettaus inflaation pysymisestä ensi vuonna nykytasollaan saattaa osoittautua jossain määrin optimistiseksi. Hinnat saattavat nousta tätä nopeammin, ellei inflaationvastaisia toimia päättäväisesti tehosteta. [...] Kysyntäpaineiden hillitsemiseksi ja inflaatio-odotusten vähentämiseksi näyttäisikin aiheelliselta ryhtyä lievästi ja väliaikaisesti kiristämään finanssipolitiikkaa vielä tämän vuoden aikana. Tilanne on kuitenkin sikäli ongelmallinen, että työttömyyden vuoksi finanssipolitiikan olennainen kiristäminen ei ole mahdollista. Lisäksi finanssipolitiikan kokonaisvaikutuksen tulisi olla perussävyltään elvyttävä jo ensi vuoden jälkipuoliskolla.⁴⁰⁵

Pekkarisen ja Vartiaisen mukaan 1970-luvun loppupuolella alkaneen aktiivisen suhdannepolitiikan seurauksena talouden teoriamalli ja politiikkamalli lähestyivät toisiaan, sillä keynesiläinen ajattelu säilyi

⁴⁰⁴ Virolainen 1973, 256.

⁴⁰⁵ Pekkala 1979, 362–363.

suomalaisessa tutkijayhteisössä.⁴⁰⁶ Tässä tutkielmassa esitettyjen näkökulmien perusteella teoriamallin ja politiikkamallin lähentyminen ja suomalaisen politiikkamallin oletettu myöhäinen keynesiläistyminen kaipaivat vielä lisätutkimuksia.

Monet tutkijat ovat korostaneet sekä kansainvälisissä keskusteluissa että Suomessa 1970-lukua talousteoreettisen ja talouspoliittisen ajattelun murroskautena. Monet keynesiläisyyteen liittyvät piirteet kuten vahva talouden valtiointerventio ja aktiivinen suhdannepolitiikka kyseenalaistettiin. Yhteiskunnan markkinavetoisuutta lisättiin, ja valtion liikelaitoksia alettiin yhtiöittää ja myöhemmin yksityistää. Elinkeinoelämään sidoksissa olevat järjestöt aktivoituivat ja pyrkivät vaikuttamaan edellä mainittuihin kehityskulkuihin. Yhteiskunnallisen muutoksen taustalla oli kuitenkin oletettu keynesiläisen raha- ja finanssipolitiikan epäonnistuminen ja epäonnistumisen seurauksena voimistunut monetaristinen kritiikki, joka korosti suhdannepolitiikan ja valtiointervention tehottomuutta.

Kansantaloudellisen Aikakauskirjan tekstien perusteella on kuitenkin syytä huomioida, että työttömyyden ja inflaation välinen suhde käsitettiin monella tavalla, eikä sitä ole helppo asettaa perinteisille puoluepoliittisille linjoille. Esimerkiksi sosiaalidemokraattinen valtiovarainministeri Paul Paavela omaksui monetaristisen ajattelun suomalaisessa etulinjassa ja viittasi siihen avoimesti. Sen sijaan elinkeinoelämään kytköksissä olevan järjestön Timo Relander, joka oli keskeisiä markkinavetoisuuden ja yksityistämisen puolestapuhujia, ei vielä 1980-luvun alussa ollut hylännyt Phillipsin käyrää, jota on pidetty keynesiläisen talousajattelun peruspilarina. Onkin tärkeää, että talousajattelun suuria muutoslinjoja tutkittaessa nostetaan esiin eri käsitteiden monitasoisuus ja muistetaan, että talouspoliittisen ajattelun linjat eivät ole yksinkertaisia.

6 Lähteet ja kirjallisuus

I PAINETUT LÄHTEET

Aitio, Paavo, ”Työllisyystilanne ja työvoimapolitiikka Suomessa”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1/1976, 135–144.

Aura, Teuvo, ”Suomen talouden elinehdot”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 4/1960, 368–381.

⁴⁰⁶ Pekkarinen & Vartiainen 1993, 371.

Dahmén, Erik, ”Talouspolitiikalle ja yritystoiminnalle asetettavat lähiajan vaatimukset”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/1963, 93–110.

Aurikko, Esko, ”Kirjallisuutta: John. M. Culbertson, *Macroeconomic Theory and Stabilization Policy*. McGraw-Hill Book Co., New York-London-Sydney 1968”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 3/1970, 238–239.

Brummert, Raoul, ”Henkilökohtaisten tulojen jakautumisesta Suomessa”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 4/1963, 235–265.

Castrén, Kari, ”Kirjallisuutta: *Bradley R. Sehiller: The Economy*. Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey 1975”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 3/1976, 325–326.

Castrén, Pekka, ”Kirjallisuutta: *The Measurement and Interpretation of Job Vacancies. A Conference Report of the National Bureau of Economic Research*. Columbia University Press, New York and London 1966”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1967/2, 136–138.

Halttunen, Hannu, ”Phillipsin käyrä ja inflaatio Suomessa”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/1974, 120–138.

Halttunen, Hannu & Korkman, Sixten & Suvanto, Antti, ”Monetaarinen lähestymistapa maksutaseteoriaan”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 3/1976, 266–286.

Hanni, Eila, ”Kirjallisuutta: George T. Altman, *Invisible Barrier: The Optimum Growth Curve. A Tax Specialist's Analysis of the Business Cycle*. Tilden Press, New York 1962. *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 4/1964, 305–307.

Helelä, Timo, ”Hintojen muutoksista ja niiden ennakoinnista”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1/1961, 32–43.

Helelä, Timo, ”Tulopolitiikka – Uusi nimi vai uusi suunta”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 3/1967, 151–159.

Hjerppe, Reino, ”Kansantaloustieteen tutkimuksen ajankohtaisista ongelmista”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja*, 3/1975, 276–281.

Honkapohja, Seppo, ”Barro ja Grossman rahasta, työllisyydestä ja inflaatiosta”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1/1977, 56–72.

Jacobson, Max, ”Kansantaloutemme kehitysstrategiat”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 3/1977, 268–274.

Kailasvuori, Kalevi, ”Muuan monetaarinen koe”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/1962, 124–132.

Kaitila, Esa, ”Ajatuksia valtiontaloudesta”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/1966, 95–107.

Kanniainen, Vesa & Suvanto, Antti, ”Rahataloudellisten sekä tulo- ja hintamuuttujien välisistä viivästyksistä Suomessa”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/1975, 146–167.

Kanniainen, Vesa, ”Rahan kysyntä: Näkökohtia lähestymistavoista ja teorian kehityslinjoista”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/1977a, 208–215.

Kanniainen, Vesa, ”Inflaatio, epätäydelliset markkinat ja verotus”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 4/1977b, 373–395.

Kanniainen, Vesa, ”Kirjallisuutta: R. Dornbusch - S. Fischer: *Macroeconomics*. McGraw-Hill Book Company, New York 1978”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 4/1978, 419–421.

Kara, Kimmo, ”Kirjallisuutta: Alvin H. Hansen, *Economic Issues of the 1960's*. McGraw-Hill Book Company, Inc., New York 1960”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 4/1961, 329–330.

Karjalainen, Ahti, ”Suomen kansantalouden kehitysnäkymiä”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/1977, 149–159.

Karttunen, Osmo P., ”Budjettipolitiikan tavoitteet ja talouspoliittisen liikkumavapauden rajoitukset vuoden 1963 budjettiesityksessä”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 4/1962, 313–328.

Karttunen, Osmo P, ”Vuoden 1964 budjettiesityksen talouspoliittinen tausta”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 4/1963, 221–234.

Kiiskinen, Auvo, ”Aluepolitiikkamme nykyvaiheen tarkastelua”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1974/1, 3–25.

Kirves, Lauri, ”Suomen metsäteollisuus markan devalvoinnin jälkeen”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/1968, 79–94.

Koivisto, Mauno, ”Taloudellisen suunnittelun mahdollisuuksista Suomessa”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1/1967, 21–30.

Koivisto, Mauno, ”Entä talouden paineet?”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/1977, 184–186.

Koponen, Viljo, ”Kirjallisuutta: M. L. Burnstein *Money*. Schenkman Publishing Co., Cambridge, Massachusetts 1963.” *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 3/1966, 254–255.

Korkman, Sixten, ”Finanssipolitiikka ja työttömyysongelma”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/1979, 148–158.

Korkman, Sixten, ”Inflaatiosta ja sen torjunnasta”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/1980, 165–170.

Korpelainen, Lauri, ”Kestokulutushyödykkeiden kysyntätutkimuksen ongelmista ja kehityspiirteistä”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/1967, 104–109.

Korpelainen, Lauri, ”Muuttuva työvoimapolitiikka”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1975/1, 3–14.

Korpelainen, Lauri, ”Työvoimapolitiikan vaihtoehdot”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1978/2, 142–159.

Korpinen, Pekka, ”Ekonomisteille uusi rooli”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/1979, 114–115.

Koskela, Erkki, ”Kirjallisuutta: A. A. Walters (ed.), *Money and Banking*. Penguin Modern Economics Reading, Harmondsworth, 1973. *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 4/1973, 319–322.

Koskenkylä, Heikki & Pyyhtiä, Ilmo, ”Pääomakerroin investointikriteerinä”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1973/3, 164–189.

Kukkonen, Pertti, ”Vielä kerran differensseistä”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/1976, 200–203.

Kukkonen, Pertti, ”Työttömyyden ja inflaation väliset suhteet Suomen kansantaloudessa”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1/1981, 5–12.

Lassila, Jaakko, ”Pääomatuotto ja pääomakustannukset”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1/1968, 1–14.

Leponiemi, Arvi, ”Kirjallisuutta: Edwin Dean (toim.), *The Controversy over the Quantity Theory of Money*. D. C. Heath & Co., Boston 1965.” *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/1966, 165–166.

Leponiemi, Arvi, ”Tavoitteiden konfliktit, reaktioviiveet ja ennusteviiveet talouspolitiikassa”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/1974, 75–90.

Leponiemi, Arvi, ”Julkinen sektori ja inflaatio”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1/1977, 38–48.

Leppänen, Seppo, ”Kirjallisuutta: Stanley Bober, *The Economics of Cycles and Growth*. John Wiley & Sons, Inc., New York - London - Sydney 1968.” *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 3/1968, 244–245.

Lindblom, Seppo, ”Puheenvuorot edellisen johdosta”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 3/1967, 160–161.

Linnarmo, Jussi, ”Keynes ja kolmekymmentä vuotta”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/1966, 143–156.

Linnamo, Jussi, ”Puheenvuorot edellisen johdosta”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 3/1967, 161–162.

Luukko, Unto

Mickwitz, Gösta, ”Valtion harjoittaman sosiaalipoliittisen ja kansantaloudellisen tutkimuksen organisaatiosta”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 3/1964, 158–171.

Molander, Ahti, ”Interdependence Between Prices and Wages”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 3/1968, 217–228.

Molander, Ahti, ”Inflaatiotutkimuksen vaiheista ja ongelmista”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 4/1969, 269–273.

Nilsson, Nils, ”Puheenvuorot edellisen johdosta”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 3/1967, 162–164.

- Okko, Paavo, ”Työvoiman käyttöä edistävän aluepolitiikan ongelma”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1973/4, 265–277.
- Okko, Paavo, ”Ohjailevan aluepolitiikan uudistus Suomessa”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1/1976, 21–39.
- Oksanen, Heikki, ”Puheenvuorot edellisen johdosta”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1978/4, 367–370.
- Paavela, Paul, ”Finanssi- ja rahapolitiikan mahdollisuuksista kansantalouden elvyttämisessä”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1/1978a, 3–10.
- Paavela, Paul, ”Finanssipolitiikan linjat”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 4/1978b, 353–364.
- Paunio, J.J., ”Suhdannevaihtelujen ongelmasta”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/1962, 116–129.
- Paunio, J.J., ”Keynesiläisyys vastatulessa”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1/1970, 22–39.
- Paunio, J.J., ”Kirjallisuutta: Harry G. Johnson, *Macroeconomics and Monetary Theory*, Gray-Mills Publishing, Ltd., London 1971.” *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/1973, 147–148.
- Paunio, J.J., ”Puheenvuoro”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1/1975a, 32–39.
- Paunio, J.J., ”Keynes yhä edelleen”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1/1975b, 54–65.
- Paunio, J.J., ”Inflaation aiheuttamat kustannukset”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/1976, 160–175.
- Paunio, J.J., ”Talouden häiriötilat ja poliittiset paineet”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/1977a, 167–183.
- Paunio, J.J., ”Vielä kerran häiriöistä ja paineista”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 3/1977b, 326–327.
- Paunio, J.J., ”Taloudellisen aktiviteetin lisääminen ilman inflaatiota”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1/1978, 17–34.
- Pekkala, Ahti, ”Budjettipolitiikan linjasta”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 4/1979, 356–369.
- Pekkarinen, Jukka, ”Hicksin likviditeettiefekti”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/1975, 168–181.
- Pekkarinen, Jukka, ”Keynesiläisen teorian käyttöala”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1/1978, 35–38.
- Pekkarinen, Jukka, ”Keynesiläisyyden tutkijan ongelmia”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 4/1979, 419–422.
- Ranta, Tauno, ”Puheenvuorot edellisen johdosta”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1/1975, 18–22.
- Raunio, Eino, ”Katsaus vuoden 1970 budjettiin”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1/1970, 2–6.

Raunio, Eino, ”Näkökohtia vuoden 1969 budjettiesityksestä”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1/1969, 1–5.

Reinikainen, Veikko K., ”Puheenvuorot edellisen johdosta”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1972/1, 57–64.

Rekola, Esko, ”Budjettipolitiikan linjasta”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1/1977, 3–12.

Relander, Timo, ”Talouspolitiikan painotus työttömyyden ja inflaation torjunnassa”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1/1981, 20–26.

Robinson, Christopher, ”Some Post-war Developments in the Theory of the Demand for Money”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja*, 3/1970, 198–217.

Sarjala, Wiljam, ”Vuoden 1961 budjetti”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 4/1960, 357–367.

Simola, Leena, ”Kirjallisuutta: Roger Leroy Miller: *Economics Today - The Macro View*. Canfield Press, A Department of Harper & Row, Publishers, Jne., San Francisco 1974”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 3/1975, 324–325.

Suvanto, Antti, ”Kirjallisuutta: Harry G. Johnson, *Inflation and the Monetarist Controversy*. Prof. De Vries Lectures, North Holland, Amsterdam, 1972.” *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/1973, 144–147.

Suvanto, Antti & Söderlund, Kjell Peter, ”Investointikertoimen ja rahankiertonopeuden stabiilisuus Suomessa 1948–1971”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1/1973, 64–70.

Suvanto, Antti, ”Rahavaranto ja kansantulo”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1/1978, 39–43.

Suviranta, Bruno, ”Näkökohtia vuoden 1957 devalvaatiosta”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 3/1962, 205–233.

Tanskanen, Antti, ”Makrotaloudellisista preferensseistä”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1/1981, 27–30.

[Toimitus], ”Ekonomistien ammattitaidosta ja koulutuksesta”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/1979, 99–107.

[Toimitus], ”Työttömyyden rakenne ja talouspolitiikka”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1/1981, 3–4.

Tuomainen, Eero, ”Kirjallisuutta: George P. Shultz – Robert Z. Aliber (toim.), *Guidelines, Informal Controls and the Market Place. Policy Choices in a Full Employment Economy*. The University of Chicago Press, Chicago 1966.” *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/1967, 139–141.

Tuominen, Heikki, ”Vuoden 1976 budjettiesityksen talouspoliittinen tausta”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1976/1, 12–20.

Tyrni, Ilari, ”Inflaation vaikutuksesta taloudelliseen kasvuun”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 4/1960, 420–435.

- Tyrni, Ilari, ”Kirjallisuutta: A.J. Hagger, *The Theory of Inflation; A Review*. Melbourne University Press, Melbourne 1964”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1965/2, 202–203.
- Tyrni, Ilari, ”Kirjallisuutta: American Economic Association – Royal Economic Society, *Surveys of Economic Theory. Volume I: Money, Interest, and Welfare*. MacMillan, London 1965. *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 3/1963, 251–253.
- Varjonen, Jouko, ”Kirjallisuutta: *On Incomes Policy*. Papers and Proceedings from a Conference in Honour of Erik Lundberg. Studieförbundet Näringsliv och Samhälle, Stockholm 1969”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 4/1970, 341–343.
- Vartiainen, Henri, ”Valtiotalouden vaikutuksista tulonmuodostukseen”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 4/1961, 272–287.
- Vartiainen, Henri, ”Julkinen sektori ja kansantalouden kestävyys”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 115–128.
- Virén, Matti, ”Katsaus työllisyyden ja inflaation välisiin yhteyksiin Suomen kansantaloudessa”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1/1981, 13–19.
- Virolainen, Johannes, ”Eräitä talouspolitiikan lähiaikojen näkymiä”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 4/1973, 255–260.
- Virolainen, Johannes, ”Talouspolitiikan haasteet lähivuosina”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1975/1, 21–27.
- Wainio, Weijo, ”Inflaatiosta ja sen torjunnasta”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/1960, 168–179.
- Wallenius, Jukka I., ”Kirjallisuutta: *Measurement in Economics. Studies in Mathematical Economics and Econometrics in Memory of Yehuda Grunfeld*. By Carl F. Christ and others. Stanford University Press, Stanford, California 1963.” *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/1964, 122–124.

II AIKALAISKIRJALLISUUS

- Friedman, Milton & Schwartz, Anna Jacobson, *A Monetary History of the United States, 1867–1960*. Princeton: Princeton University Press, 1963.
- Helelä, Timo, *Tutkimus teollisuustyöntekijöiden palkkojen muutoksista ja niihin vaikuttavista tekijöistä*. Helsinki: Suomen Pankin Taloustieteellinen Tutkimuslaitos, 1963.
- Kekkonen, Urho, *Onko maallamme malttia vaurastua?* Helsinki: Otava, 1952.

Koskela, Erkki & Viren, Matti, *Rational Expectations and the Natural Rate of Unemployment – Some Empirical Tests. Helsingin yliopiston kansantaloustieteen laitoksen keskustelualoitteita, No. 105.* Helsinki: Helsingin yliopisto, 1979.

Leijonhufvud, Axel, *On Keynesian Economics and the Economics of Keynes: A Study in Monetary Theory.* New York: Oxford University Press, 1968

Peterson, Wallace C., “Institutionalism, Keynes and the Real World”, *Journal of Economic Issues* 2/1977, 201–221.

Phillips, William Alban, "The Relationship between Unemployment and the Rate of Change of Money Wages in the United Kingdom 1861-1957", *Economica* 25:100 (1958), 283–299.

Samuelson, Paul & Solow Robert, “Analytical Aspects of Anti-Inflation Policy”, *The American Economic Review* 50:2 (1960), 177–194.

III TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Alexander, Jeffrey C., Modern, Anti-, Post-, and Neo: How Social Theories Have Tried to Understand the ‘New World’ of ‘Our Time’? *Zeitschrift für Soziologie* 23(3): 165-197, 1994.

Aunesluoma, Juhana, *Vapaakaupan tiellä – Suomen kauppaja integraatiopolitiikka maailmansodista EU-aikaan.* Helsinki: SKS, 2011.

Backhouse, Roger E., The Rise and Fall of Popper and Lakatos in Economics. Teoksessa Mäki, Uskali & Gabbay, Dov M & Thagard, Paul & Woods, John (toim.), *Philosophy of Economics.* Oxford: Elsevier, 2012.

Bergholm, Tapio, *Sopimusyhteiskunnan synty II – Hajaannuksesta tulopolitiikkaan SAK 1956–1969.* Helsinki: Otava, 2007.

Bergholm, Tapio, *Kohti tasa-arvoa: Tulopolitiikan aika I – SAK 1969–1977.* Helsinki: Otava, 2012.

Bevir, Mark & Trentmann, Frank, Markets in Historical Contexts: Ideas, Practices and Governance. Teoksessa Bevir, Mark & Trentmann, Frank (toim.), *Markets in Historical Contexts: Ideas and Politics in the Modern World.* Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Blyth, Mark, *Great Transformations: Economic Ideas and Institutional Change in the Twentieth Century,* Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Brunnermeier, Markus K. & Harold, James & Landau, Jean-Pierre, *The Euro and the Battle of Ideas.* Princeton: Princeton University Press, 2016.

Böckerman, Petri, Keynes ja Schumpeter: kapitalismin tasapaino ja luova tuho. Teoksessa Heiskala, Risto & Virtanen, Akseli (toim.), *Talous ja yhteiskuntateoria II: Modernin maailman talous ja sen kritiikki.* Helsinki: Gaudeamus, 2016.

- Eräsaari, Risto, Saksan historiallinen koulukunta. Teoksessa Heiskala, Risto & Virtanen, Akseli (toim.), *Talous ja yhteiskuntateoria I: Vanhan maailman talous ja suuri murros*. Helsinki: Gaudeamus, 2011.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha, *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 1998.
- Eskola, Seikko, Tiedepolitiikka ja korkeakoulut. Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.), *Suomen tieteen historia 4: tieteen ja tutkimuksen yleinen historia 1880-luvulta lähtien*. Helsinki: WSOY, 2002.
- Foucault, Michel, *Tiedon arkeologia*. Tampere: Vastapaino, 2005.
- Grönfors, Martti, *Laadullisen tutkimuksen kenttätömenetelmät*. Hämeenlinna: SoFia, 2011.
- Hall, Peter A., Introduction. Teoksessa Hall, Peter A. (toim.), *The Political Power of Economic Ideas: Keynesianism across Nations*. Princeton: Princeton University Press, 1989.
- Heikkinen, Sakari & Tiihonen, Seppo, *Hyvinvoinnin turvaaja – Valtiovarainministeriön historia 3*. Helsinki: Edita, 2010.
- Heinonen, Visa & Mykkänen, Juri & Pantzar, Mika & Roponen, Seppo, *Suomalaisen talouspolitiikan ajattelumallit Valtiovarainministerien budjettiesitelmissä 1974–1994*. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, 1996.
- Helleiner, Eric, *States and the Reemergence of Global Finance from Bretton Woods to the 1990s*. Ithaca: Cornell University Press, 1996.
- Hietala, Marjatta, Tutkimuksen rahoitus ja kansainväliset yhteydet. Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.), *Suomen tieteen historia 4: tieteen ja tutkimuksen yleinen historia 1880-luvulta lähtien*. Helsinki: WSOY, 2002.
- Hjerppe, Riitta & Jalava, Jukka, Economic Growth and Structural Change – A Century and a Half of Catching up. Teoksessa Ojala, Jari & Eloranta, Jari & Jalava, Jukka, *The Road to Prosperity: And Economic History of Finland*. Helsinki: SKS, 2006.
- Hulkko, Laura & Tossavainen, Pekka, Työttömyys ennen ja nyt. Teoksessa Pärnänen, Anna & Okkonen, Kaisa-Mari, *Työelämän suurten muutosten vuosikymmenet*. Helsinki: Tilastokeskus, 2009.
- Hynninen, Salla-Mari, ”Kohtaanto paikallisilla työmarkkinoilla Suomessa”, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 4/2007, 507–510.
- Hyrkkänen, Markku, *Aatehistorian mieli*. Tampere: Vastapaino, 2002.
- Hyvärinen, Matti & Kurunmäki, Jussi & Palonen, Kari & Pulkkinen, Tuija & Stenius, Henrik, *Käsitteet liikkeessä: Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino, 2003.
- Judt, Tony, *Postwar: A History of Europe since 1945*. London: William Heinemann, 2005.

Kalela, Jorma, *Työttömyys 1900-luvun suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa*. Helsinki: Työvoimaministeriö, 1989.

Kari, Markus, *Suomen rahoitusmarkkinoiden murros 1980-luvulla – Oikeushistoriallinen tutkimus*. Helsinki: Into Kustannus, 2016.

Kettunen, Pauli, Yhteiskunta. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Kurunmäki, Jussi & Palonen, Kari & Pulkkinen, Tuija & Stenius, Henrik (toim.), *Käsitteet liikkeessä: Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino, 2003.

Kettunen, Pauli, *Globalisaatio ja kansallinen me: kansallisen katseen historiallinen kritiikki*. Tampere: Vastapaino, 2008.

Kiander, Jaakko, Globaali finanssikriisi, talouspolitiikka ja taloustieteen todellisuuskäsitys. Teoksessa Niiniluoto, Ilkka & Vilkkö, Risto & Kuorikoski, Jaakko (toim.), *Talous ja filosofia*. Helsinki: Gaudeamus, 2013.

Koskenkylä, Heikki & Pekkarinen, Jukka & Räikkönen, Antti & Vartia, Pentti (toim.), *Sata vuotta suomalaista kansantaloustiedettä: Kansantaloudellinen Yhdistys 1884–1984*. Helsinki: Kansantaloudellinen Yhdistys, 1984.

Kuisma, Markku, *Kahlittu raha, kansallinen kapitalismi: Kansallis-Osake-Pankki 1945–1995*. Helsinki: SKS, 2004.

Kuisma, Markku, *Venäjä ja Suomen talous 1700–2015*. Helsinki: Siltala, 2015.

Kuitunen, Tero & Sullström, Risto, Kansantaloustieteen opetus, tutkintovaatimukset ja väitöskirjatutkimus Helsingin yliopistossa 1906–1982. Teoksessa Koskenkylä, Heikki & Pekkarinen, Jukka & Räikkönen, Antti & Vartia, Pentti (toim.), *Sata vuotta suomalaista kansantaloustiedettä: Kansantaloudellinen Yhdistys 1884–1984*. Helsinki: Kansantaloudellinen Yhdistys, 1984.

Kuukkanen, Jouni-Matti, Mitä historiaa käsitehistoria on? *Ennen ja nyt* 1/2006.

Kuusterä, Antti & Tarkka, Juha, *Suomen Pankki 200 vuotta II: Parlamentin pankki*. Helsinki: Otava, 2012.

Linnamo, Jussi, Kirja-arvosteluja: Moni kakku päältä kaunis. *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/2000, 319–324.

Linnamo, Jussi & Paunio, Jouko, O-ryhmän vaiheet ja ideat – keskipitkä oppimäärä varttuneille lukijoille. Teoksessa Suvanto, Antti & Vesikansa, Jyrki (toim.), *O-ryhmä: Modernismi taloustieteessä ja talouspolitiikassa*. Helsinki: Kansantaloudellinen Yhdistys, 2002.

Mäki, Uskali, Maailma markkinoina: universaalien talousontologian ytimessä ja rajoilla. Teoksessa Niiniluoto, Ilkka & Vilkkö, Risto & Kuorikoski, Jaakko (toim.), *Talous ja filosofia*. Helsinki: Gaudeamus, 2013.

- Nevalainen, Pasi, *Virastosta liikeyritys: Posti- ja telelaitoksen muutosprosessi 1930–1994*, Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House, 2014.
- Niiniluoto, Ilkka, Suomalaisen tutkimuksen suunnat. Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.), *Suomen tieteen historia 4: tieteen ja tutkimuksen yleinen historia 1880-luvulta lähtien*. Helsinki: WSOY, 2002.
- Ojala, Jari & Nummela, Ilkka, Feeding Economic Growth: Agriculture. Teoksessa Ojala, Jari & Eloranta, Jari & Jalava, Jukka, *The Road to Prosperity: And Economic History of Finland*. Helsinki: SKS, 2006.
- Outinen, Sami, *Sosiaalidemokraattien tie talouden ohjailusta markkinareaktioiden ennakointiin: työllisyys sosiaalidemokraattien politiikassa Suomessa 1975–1998*, Helsinki: Into Kustannus, 2015.
- Pehkonen, Jaakko, Työttömyys: teoreettisia lähtökohtia. Teoksessa Pohjola, Matti (toim.), *Suomalainen työttömyys*. Helsinki: Taloustieto, 1998.
- Pekkarinen, Jukka & Vartiainen, Juhana & Väisänen, Jarmo & Åkerholm, Johnny, Suomalainen finanssipolitiikka ja kysynnän säätely. Teoksessa Koskenkylä, Heikki & Pekkarinen, Jukka & Räikkönen, Antti & Vartia, Pentti (toim.), *Sata vuotta suomalaista kansantaloustiedettä: Kansantaloudellinen Yhdistys 1884–1984*. Helsinki: Kansantaloudellinen Yhdistys, 1984.
- Pekkarinen, Jukka, Keynesianism and the Scandinavian Models of Economic Policy. Teoksessa Hall, Peter A. (toim.), *The Political Power of Economic Ideas: Keynesianism across Nations*. Princeton: Princeton University Press, 1989.
- Pekkarinen, Jukka & Heinonen, Visa, Talouspolitiikka ja taloustieteellinen asiantuntemus Suomessa. Teoksessa Mykkänen, Juri & Koskinen Ilpo (toim.), *Asiantuntemuksen politiikka – professiot ja julkisvalta Suomessa*. Helsinki: Yliopistopaino, 1998.
- Pekkarinen, Jukka & Suvanto, Antti, O-ryhmän perintö. Teoksessa Suvanto, Antti & Vesikansa, Jyrki (toim.), *O-ryhmä: Modernismi taloustieteessä ja talouspolitiikassa*. Helsinki: Kansantaloudellinen Yhdistys, 2002.
- Pekkarinen, Jukka & Vartiainen, Juhana, *Suomen talouspolitiikan pitkä linja*. Helsinki: WSOY, 1993.
- Pihkala, Erkki, Taloustieteet. Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.), *Suomen tieteen historia 2: humanistiset ja yhteiskuntatieteet*. Helsinki: WSOY, 2000.
- Pohjola, Matti, *Taloustieteen oppikirja*. Helsinki: Sanoma Pro, 2014.
- Pålsson Syll, Lars, *De ekonomiska teoriernas historia*. Lund: Studentlitteratur, 2007.
- Saari, Juho, “Suomalainen konsensus – Korpilammen konferenssi (1977) käännekohtana”, *Yhteiskuntapolitiikka* 75:5, 2010.

Salant, Walter S., *The Spread of Keynesian Doctrines and Practices in the United States*. Teoksessa Hall, Peter A. (toim.), *The Political Power of Economic Ideas: Keynesianism across Nations*. Princeton: Princeton University Press, 1989.

Sandelin, Bo & Trautwein, Hans-Michael & Wundrak, Richard, *Det ekonomiska tänkandets historia*. Tukholma: SNS Förlag, 2008.

Sandmo, Agnar, *Economics Evolving: A History of Economic Thought*. Princeton: Princeton University Press, 2011.

Screpanti, Ernesto & Zamagini, Stefano, *An Outline on the History of Economic Thought*. Oxford: Oxford University Press, 2005.

Skinner, Quentin, *Visions in Politics Volume I: Regarding Method*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Stedman Jones, Daniel, *Masters of the Universe: Hayek, Friedman and the Birth of Neoliberal Politics*. Princeton: Princeton University Press, 2012.

Stolte-Heiskanen, Veronica, National and International Orientations of Science of Small Countries. Teoksessa Stolte-Heiskanen, Veronica (toim.), *Science Policy Studies from a Small Country Perspective*. Helsinki: Suomen Akatemia, 1987.

Tabb, William K., *Reconstructing Political Economy: The Great Divide in Economic Thought*. London: Routledge, 1999.

Tarkka, Juha, Kahlitun rahan aika: Suomen rahoitusmarkkinoiden säännöstelyn vuosikymmenet. Teoksessa Honkapohja, Seppo & Suvanto, Antti, *Raha, inflaatio ja talouspolitiikka*. Helsinki: Valtion painatuskeskus, 1988.

Teräs, Kari, Suhtautuvatko historiantutkijat teorioihin välineellisesti? Teoksessa Andersson, Marja & Anttila, Anu-Hanna & Rantanen, Pekka, *Kahden muusan palveluksessa: Historiallisen sosiologian lähtökohdat ja lähestymistavat*. Turku: Turun historiallinen yhdistys, 2005.

Tiihonen, Seppo, *Talouden ylivalta – Hallintohistoriallisia tutkimuksia no 2*. Helsinki: Valtion painatuskeskus, 1990.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli, *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi, 2009.

Tyrväinen, Timo, Mitä kaikkea oletkaan aina halunnut tietää NAIRU’sta – mutta et ole rohjennut kysyä, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 4/1996, 436–446.

Töttö, Pertti, *Paljonko on paljon? Luvuilla argumentoinnista empiirisessä tutkimuksessa*. Tampere, Vastapaino, 2012.

Valtonen, Pekka, Talous yleiskulttuurisena ilmiönä. Teoksessa Heiskala, Risto & Virtanen, Akseli (toim.), *Talous ja yhteiskuntateoria I: Vanhan maailman talous ja suuri murros*. Helsinki: Gaudeamus, 2011.

Vartiainen, Henri, Sata vuotta Kansantaloudellisen Yhdistyksen julkaisutoimintaa. Teoksessa Koskenkylä, Heikki & Pekkarinen, Jukka & Räikkönen, Antti & Vartia, Pentti (toim.), *Sata vuotta suomalaista kansantaloustiedettä: Kansantaloudellinen Yhdistys 1884–1984*. Helsinki: Kansantaloudellinen Yhdistys, 1984.

Vesikansa, Jyrki, Timo Helelä – vaikuttaja kulissien takana. Teoksessa Suvanto, Antti & Vesikansa, Jyrki (toim.), *O-ryhmä: Modernismi taloustieteessä ja talouspolitiikassa*. Helsinki: Kansantaloudellinen Yhdistys, 2002.

Vuorela, Esko, Ilari Tyrni in memoriam, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 3/2010, 331–333.

Wuokko, Maiju, *Markkinatalouden etujoukot – Elinkeinoelämän valtuuskunta, Teollisuuden keskusliitto ja liike-elämän poliittinen toiminta 1970–1980-lukujen Suomessa*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2016.

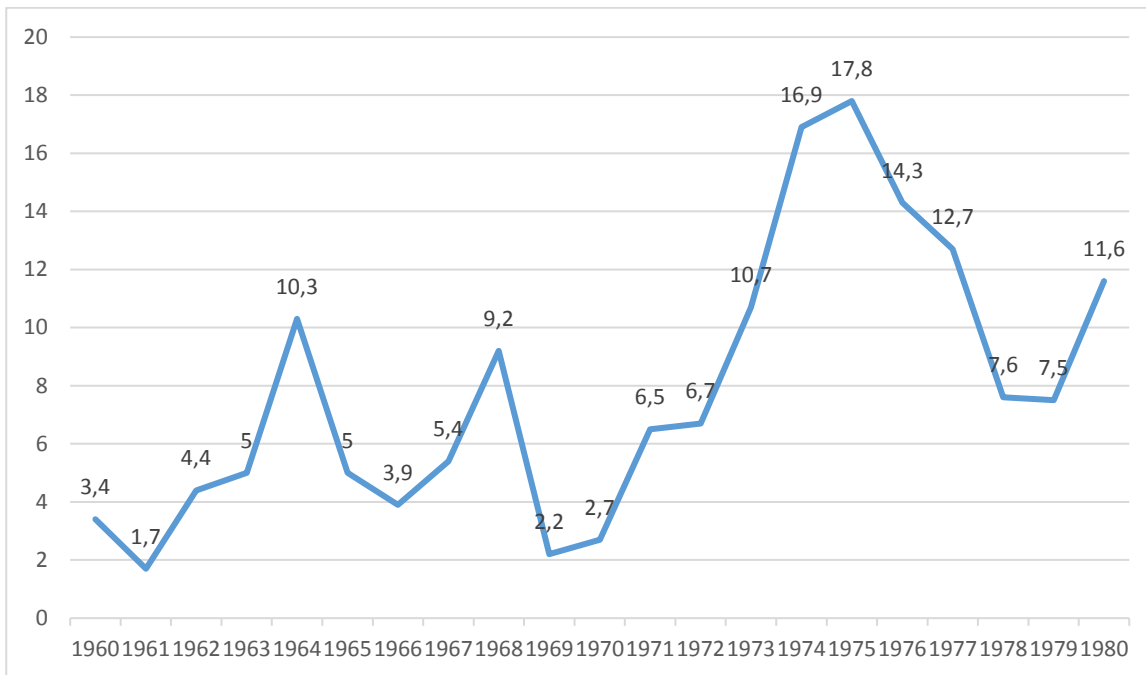
Yliaska, Ville, *Tehokkuuden toiveuni: uuden julkisjohtamisen historia Suomessa 1970-luvulta 1990-luvulle*. Helsinki: Into Kustannus, 2014.

IV INTERNET-LÄHTEET

Gratien, Chris & Pontillo, Daniel, *Google Ngram – An Intro for Historians*. [<http://hazine.info/google-ngram-for-historians/>]. Luettu 29.3.2017.

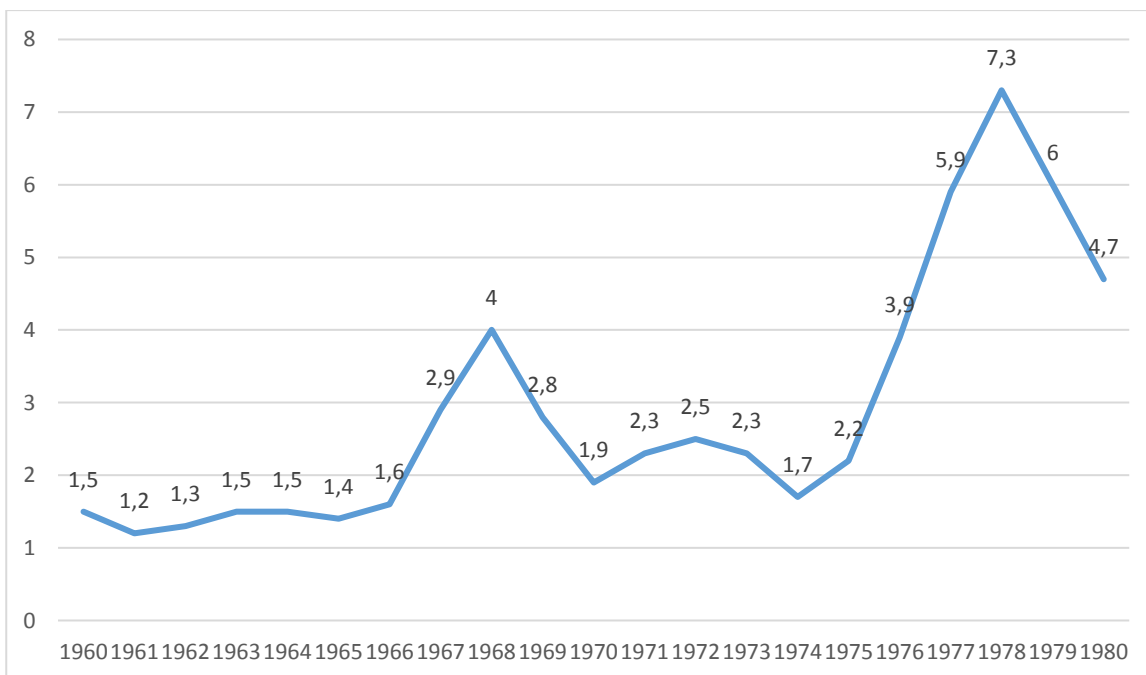
LIITE 1

Taulukko 1 Vuotuinen kuluttajahintaindeksin nousu (%) Suomessa 1960–1980.

Lähde: Suomen Tilastollinen Vuosikirja

Taulukko 2 Suomen työttömyysaste (%) 1960–1980

Lähde: Suomen Tilastollinen Vuosikirja